

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧЕРЕВКО МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 342.7

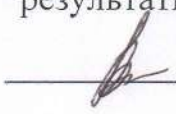
ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ТАЄМНИЦЮ
ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ
КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ТА ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

081 - Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **М.О. Черевко**

Науковий керівник **Халюк Сергій Олександрович**

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Черевко М.О. Конституційне право людини на таємницю листування, телефонні розмови, телеграфну та іншу кореспонденцію та його забезпечення в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 - Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його забезпеченню в Україні.

Проаналізовано доктринальні джерела конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні та за кордоном. Визначені основні напрями наукової думки у сфері конституційного права людини на таємницю кореспонденції. Запропоновано авторське визначення «доктрини конституційного права людини на таємницю кореспонденції».

Досліджено генезу конституційного права людини на таємницю кореспонденції. Окреслені історичні передумови, що вплинули на процес виникнення, формування та розвиток конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення, як в Україні, так і в світі. Запропоновано авторську періодизацію розвитку досліджуваного права.

Проаналізовано нормативні джерела права людини на таємницю кореспонденції, до яких запропоновано віднести: 1) міжнародні акти (стандарти з прав людини) Організації Об'єднаних Націй, міжнародні акти Ради Європи, Європейського Союзу, Організації Американських Держав, та інших організацій; 2) положення конституції держави; 3) нормативні акти внутрішньо-державного законодавства держави (кодекси, закони та підзаконні акти).

В Україні до правового забезпечення права людини на таємницю кореспонденції слід включити: 1) міжнародні договори, ратифіковані Україною; 2) Конституцію України; 3) кодекси; 4) закони; 5) підзаконні акти. Норми, що

закріплюють право людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення в Україні об'єднуються в інститут таємниці кореспонденції.

Досліджено методологію конституційного права людини на таємницю кореспонденції. Розглянуті основні історико-правові концепції, принципи, концептуальні підходи та методи конституційного права людини на таємницю кореспонденції.

Запропоновано авторське визначення поняття «конституційне право людини на таємницю кореспонденції», розглянуті його ознаки та досліджено зміст. Подано авторську класифікацію кореспонденції за видами інформації, яку вона вміщує, та за видами засобів зв'язку.

Визначено місце конституційного права людини на таємницю кореспонденції в системі конституційних прав людини і громадянина в Україні. Проаналізовано зарубіжний досвід.

Наведено авторські визначення «забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції», «гарантії конституційного права людини на таємницю кореспонденції».

Розглянуті загальносоціальні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції. Виокремлено їх такі види, як політичні, культурні та економічні. Наведено авторські визначення таких понять.

Під політичними гарантіями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденцію пропонується розуміти політику держави, що формується та реалізується уповноваженими законодавством України інституціями.

Культурними гарантіями являється сукупність об'єктивних та суб'єктивних культурних факторів, що впливають на ставлення людей до таємниці кореспонденції, серед яких, центральне місце займають правова культура та рівень освіченості людей. Запропоновано розвивати правову культуру у сфері забезпечення таємниці кореспонденції шляхом розробки та введення в освітній процес курсу дисципліна (програми) «Інформаційно-правова культура та безпека».

Також висловлена пропозиція використання громадської догани як інструменту впливу на правову культуру людини;

Під економічними гарантіями пропонується розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних економічних факторів, таких як рівень розвитку економіки, дієвість системи її державного регулювання, ресурсну, фінансову та технологічну незалежність як національної економіки від інших держав в цілому, так економічної незалежності окремої особи.

Розглянуті спеціально-юридичні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, під якими запропоновано розуміти систему внутрішньо-державних та міжнародних гарантій, що забезпечують конституційне право людини на таємницю кореспонденції в звичайному, надзвичайному, воєнному правовому стані.

До удосконалення забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції запропоновано віднести: 1) гармонізацію українського та законодавства Ради Європи, Європейського Союзу, Північноатлантичного альянсу у сфері таємниці кореспонденції, зокрема, порядку автоматизованого перехоплення телекомунікацій; 2) внесення, запропонованих в даному дисертаційному дослідженні, змін до ст.31 Конституції України та інших нормативно-правових актів, через які реалізується конституційне право людини на таємницю кореспонденції; 3) прийняття спеціального закону України «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції».

Ключові слова: право людини на таємницю кореспонденції, конституційне право людини на таємницю листування, телефонних розмов, гарантії права людини на таємницю кореспонденції, гарантії забезпечення прав і свобод людини та громадянина, перехоплення телекомунікацій, ЄС.

SUMMARY

Cherevko Maryna. Constitutional human right to the secret of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence and its ensuring in Ukraine. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a PhD Degree in Law Sciences, specialty 081 - Law. - National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

Thesis is devoted to the research of the constitutional human right to the secret of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence and its ensuring in Ukraine.

The doctrinal sources of the constitutional human right to the secret of correspondence in Ukraine and abroad are analyzed. The basic directions of scientific thought in the field of the constitutional human right to the secret of correspondence are defined. The author's definitions of "the doctrine of the constitutional human right to the secret of correspondence" are proposed.

The genesis of the constitutional human right to the secret of correspondence is researched. The historical prerequisites are outlined that affected to the process of nascence, formation and development of the constitutional human right to the secret of correspondence and its ensuring, in Ukraine and in the world. The author's periodization of the development of the researched law is proposed.

The normative sources of the human right to the secret of correspondence are analyzed, which to take are proposed: 1) international acts (human rights standards) of the United Nations, international acts of the Council of Europe, the European Union, the Organization of American States, and other; 2) the state constitution; 3) normative acts of national legislation (codes, laws and bylaws).

In Ukraine, the legal ensuring of the human right to the secret of correspondence should include: 1) international agreements ratified by Ukraine; 2) the Constitution of Ukraine; 3) codes; 4) laws; 5) bylaws. The norms enshrining the human right to the secret of correspondence and its ensuring in Ukraine are merged into the institute of the secret of correspondence.

The methodology of the constitutional human right to the secret of correspondence is researched. The basic historical and legal concepts, principles, conceptual approaches and methods of the constitutional human right to the secret of correspondence are considered.

The author's definition of "constitutional human right to the secret of correspondence" is proposed, its signs are considered and the content is researched. The author's classification of correspondence is given by types of information it contains and by types of means of communication

The place of the constitutional human right to the secret of correspondence in the system of constitutional human and civil rights in Ukraine is defined. The foreign experience is analyzed.

The author's definitions of "ensuring the constitutional human right to the secret of correspondence", "guarantees of the constitutional human right to the secret of correspondence" are given.

The general social guarantees of ensuring the constitutional human right to the secret of correspondence are considered. Their types, such as political, cultural and economic, are isolated. The author's definition of such concepts are given.

Under the political guarantees of ensuring the constitutional human right to the secret of correspondence, it is proposed to understand the policy of the state, which is formed and implemented by the institutions authorized by the legislation of Ukraine.

The cultural guarantees are a complex of objective and subjective cultural factors that affect people's attitudes to the secret of correspondence, among which the central place are occupied by legal culture and the level of education of people.

To develop legal culture in the field of ensuring the secret of correspondence is proposed, by developing and introducing into the educational process the course of discipline (program) "Information and legal culture and security". Using of public reprimand as a tool of affect to the legal culture of human is proposed.

Under the economic guarantees are proposed to understand a complex of objective and subjective economic factors, such as the level of development of economy, the effectiveness of the system of state regulation, resource, financial and technological

independence of the national economy from other states as a whole and economic independence of the individual.

The special legal guarantees of ensuring the constitutional human right to the secret of correspondence are considered, under which it is proposed to understand the system of national and international guarantees that ensure the constitutional human right to the secret of correspondence in usual, emergency, martial legal state.

To improvement of ensuring of the constitutional human right to the secret of correspondence is proposed to include: 1) the harmonization legislation of Ukraine and legislation of the Council of Europe, the European Union, the North Atlantic Treaty Organization in the field of the secret of correspondence, in particular, the procedure for automated interception of telecommunications; 2) making the amendments to Article 31 of the Constitution of Ukraine and other normative legal acts proposed in this dissertation research, through which the constitutional human right to the secret of correspondence is realized; 3) adoption of a special law of Ukraine "On guarantees of the human right to the secret of correspondence".

Key words: the human right to the secret of correspondence, the constitutional human right to the secret of correspondence, telephone conversations, the guarantees of the human right to the secret of correspondence, the guarantees of human and civil rights and freedoms, the interception of telecommunications, EU.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Марина Черевко. Доктринальні дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, та його забезпечення в Україні. *Науковий журнал «Конституційно-правові академічні студії»*. 2019. № 1/2019. С.63-69;

2. Maryna Cherevko. Constitutional human right to the secret of correspondence in the states of the american space. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical Sciences»*. 2019. № 1. P. 32-37 (<https://doi.org/10.25313/2520-2308-2019-1-4629>);

3. Марина Черевко. Право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в зарубіжних країнах: конституційно-правовий аналіз (ЄС і НАТО). *Міжнародне правове видання «Visegrad Journal on Human Rights»* (м. Братислава, Словацька Республіка – член ЄС, реєстраційний номер EV 5051/14). 2019. № 4. С.156-161;

4. Maryna Cherevko, Sergiy Khaliuk. The prevention of corruption as a guarantee for the ensuring of the constitutional right of human to the secret of correspondence in Ukraine. *Collective monograph «Institutionalization of public-legal relations in the field of prevention of corruption: the experience of the countries of the Eastern and Western traditions of law (universal theoretical basis for the profile anti-corruption law of Ukraine)»*. Grant project PJ4\17 0117U007203 «Corruption prevention act of Ukraine: scientific and methodological justification of ensuring the effectiveness and efficiency of provisions implementation». Riga, the Republic of Latvia. 2019. P.342-364 (частина монографії);

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Марина Черевко. Історія розвитку конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні: Матеріали *Всеукраїнської наукової конференції: «Вітчизняна наука на зламі епох:*

проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. м. Переяслав-Хмельницький. 2018. № 43. С.74-82;

6. Марина Черевко. Конституційне право людини на таємницю листування та телефонних розмов в Україні: ретроспективний аналіз (XX – поч. XXI ст.): *Матеріали VIII-ї наукових читань, присвячених пам'яті академіка В.В. Копейчикова*. Національна академія внутрішніх справ. м. Київ. 22 листопада 2018. С.236-238;

7. Марина Черевко. Забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні в умовах євроінтеграції: *Круглий стіл, присвячений Всеукраїнському тижню права «Забезпечення прав людини в контексті інтеграційних процесів України»*. Національна академія внутрішніх справ. м. Київ. 29 листопада 2018. С. 232-235;

8. Марина Черевко. Перспективи удосконалення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в умовах євроінтеграції України. *Науково-практичний круглий стіл, присвячений Дню Конституції України «Конституція України в умовах сьогодення»*. Національна академія внутрішніх справ. м. Київ. 24 червня 2019. С.232-235;

9. Марина Черевко. Міжнародні стандарти у сфері забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні. *Міжнародна науково-практична конференція на тему «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку»*. Східно-українська наукова юридична організація. м. Харків. 2–3 серпня 2019. С.42-45;

10. Марина Черевко. Парламентський контроль як гарантія забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні. *Міжнародна науково-практична конференція на тему «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики»*. Причорноморська фундація права. м. Одеса. 9-10 серпня 2019. С.13-16;

11. Марина Черевко. Забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в кіберпросторі України як протидія в гібридній війні.

Міжнародна науково-практична конференція «Виклики гібридної війни: інформаційний вимір». м. Вільнюс. Литовська Республіка. 16–17 серпня 2019. С.128-132;

12. Марина Черевко. Сучасна методологія дослідження конституційних прав людини в Україні: перспективи та пріоритети. *Міжнародна науково-практична конференція «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети»*. Херсон. Видавничий дім «Гельветика». 2017. С.49-52.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ	22
1.1. Доктринальні дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції	22
1.2. Генеза конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції	38
1.3. Правове закріплення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції	61
Висновки до розділу 1	82
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ	85
2.1. Методологія дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції	85
2.2. Поняття, ознаки і зміст конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні	94
2.3. Конституційне право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в системі конституційних прав людини і громадянина в Україні	128
Висновки до розділу 2	139
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ	142

3.1. Поняття забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні	142
3.2. Загальносоціальні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні	147
3.3. Спеціально-юридичні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні	163
3.4. Удосконалення забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах євроінтеграції України	194
Висновки до розділу 3	201
ВИСНОВКИ	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	214
ДОДАТКИ	244

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АС – Африканський союз

в ред. – в редакції

в т. ч. – в тому числі

Держспецзв'язок України - Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України

ЄС – Європейський Союз

КВК України – Кримінально-виконавчий кодекс України

КК України – Кримінальний кодекс України

КМ України – Кабінет Міністрів України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

Мін'юст України – Міністерство юстиції України

н. е. – нашої ери

НКРЗІ - Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації

ОАД – Організація американських держав

ОАЄ – Організація африканської єдності

ОІС – Організація ісламського співробітництва

ООН - Організація Об'єднаних Націй

р. – року

РЄ - Рада Європи

рр. - роки

СНД – Співдружність Незалежних Держав

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дисертації. В сучасних умовах глобального, інформаційного, світового суспільства особливої актуальності набуває питання забезпечення державою конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, закріпленого в ст. 31 Конституції України.

З часу прийняття Основного закону української держави – Конституції України, минуло вже більше як 24 роки. Прогресивні технології засобів зв'язку диктують користувачу «нові правила» користування ними під час спілкування.

Збільшилась роль забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції в житті кожної людини.

Зазначена проблема почала привертати до себе увагу українських та закордонних науковців – конституціоналістів, таких як: Бурилов А.В., Заворотченко Т.М., Пушкіна О.В., Самотуга А.В., Стрекалов А.Є., Хальота А.І., та вчених інших, суміжних галузей права, таких як: Алібаєва Г.А., Антонович М.М., Бобрик В.І., Бушков Д.В., Вислоцька Т.Ю., Глушков В.О., Говорун В.В., Гордієнко С.Г., Грошевий Ю.М., Данилова Н.Ф., Жетпісов С.К., Жилкін В.О., Іванчикова А.Н., Івашкевича Е.Ф., Ірбеткіна Н.Є., Ірусалімова І.О., Кондратов Д.Ю., Назаров В.В., Негодченко О.В., Пацкан В.В., Пономарьова В.В., Романов М.В., Серєда К.А., Серьогін В.О., Степаненко К.В., Тарханов А.А., Токар Н.В., Устименко Н.В., Фірсов О.В., Швидкова О.В., Шило О.Г. та інші.

Через фрагментарне висвітлення проблеми та відсутність єдиної, чітко вибудованої доктрини конституційного права людини на таємницю кореспонденції, та через його практичну значущість, постає потреба цілісного, комплексного, наукового дослідження, з урахування євроінтеграційного курсу України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертаційного дослідження відповідає «Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016–2020 рр.», що затверджені постановою Загальних зборів

Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р., а саме напрямам: 1) правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини; 2) проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права; 3) правове забезпечення інформаційної сфери України; «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 (за за вектором відповідальності: «Конституційна реформа»), «Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018-2020 роки», що затверджені рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26.12.2017 р., протокол № 28/1.

Тема дисертації «Конституційне право людини на таємницю листування, телефонні розмови, телеграфну та іншу кореспонденцію та його забезпечення в Україні» обговорена та схвалена кафедрою конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ (протокол № 4 від 12 жовтня 2017 р.) та затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 26 від 31 жовтня 2017 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексне наукове дослідження правової природи та засад забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції з формулюванням на цій основі висновків, узагальнень, пропозицій, та рекомендацій щодо удосконалення забезпечення даного права через систему загальносоціальних та спеціально-юридичних гарантій відповідно компетентними державними органами України.

Визначена мета зумовила постановку і розв'язання наступних завдань, а саме:

- дослідити доктринальні джерела конституційного права людини на таємницю кореспонденції;
- охарактеризувати генезу виникнення та розвитку права людини на таємницю кореспонденції;

- проаналізувати правове закріплення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в міжнародному законодавстві, в національному законодавстві України, та в законодавстві іноземних держав;
- запропонувати методологію дослідження конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні;
- сформулювати поняття конституційного права людини на таємницю кореспонденції, виокремити його ознаки та розкрити зміст;
- з'ясувати місце права людини на таємницю кореспонденції в системі конституційних прав людини і громадянина в Україні;
- сформулювати поняття забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні;
- надати визначення гарантій конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні та охарактеризувати їх види: загальносоціальні та спеціально – юридичні;
- окреслити перспективи удосконалення конституційно-правового забезпечення права людини на таємницю кореспонденції з врахуванням євроінтеграційних процесів в Україні.

Об'єктом дослідження є правові відносини, що мають місце у процесі регламентації, реалізації та забезпечення особистих прав людини і громадянина в Україні та за кордоном.

Предметом дослідження є конституційне право людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є: система філософсько-правових концепцій (оптимального балансу та правової держави); принципи (оптимальності та верховенства права); концептуальні підходи (системний, аксіологічний, комплексний); методи, на основі яких досліджено: доктринальні джерела, генезу правове забезпечення зазначеного конституційного права; його поняття, ознаки, і зміст, визначено місце в системі конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні; поняття забезпечення та систему загальносоціальних і спеціально-юридичних гарантій та перспективи

удосконалення. Методами дослідження є: філософські (діалектичний метод та герменевтика (опрацювання загального змісту та написання всіх підрозділів дисертації)); загальнонаукові методи (синергетичний (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3, 3.4), історико-правовий (підрозділ 1.2), методи узагальнення, угруповання, аналізу, синтезу, індукції, дедукції (підрозділ 1.1., 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3), статистичний метод (підрозділ 1.3, 2.2, 3.2, 3.3), моделювання та прогностичний (підрозділ 3.4)); загальнонаукові методи (системно-структурний (підрозділ 1.3, 2.2, 3.3), логіко-семантичний (підрозділ 2.2, 3.1), порівняльно-правовий (підрозділ 1.3, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3), метод тлумачення права (підрозділ 1.2, 1.3, 2.2, 3.2, 3.3, 3.4), інтерпретації та формально-логічний (підрозділ 1.3, 2.2, 3.2, 3.3, 3.4) метод).

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дане дисертаційне дослідження є першим серед досліджень в Україні, яке присвячене аналізу правової природи та забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні. В результаті проведеного наукового дослідження отримані нові теоретичні положення і висновки, зокрема:

вперше:

- сформульовано авторське визначення поняття «конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції» як: можливостей людини, що пов'язані з таємницею кореспонденції, діяти певним чином; вимоги, адресовані суспільству та державі, діяти певним чином; блага, від володіння якими людина спроможна отримати задоволення своїх власних потреб. При цьому зазначені можливості та вимоги встановлені державою, забезпечені державним примусом, визнані світовим товариством, носять нормативний, владно-регуляторний, формальний, загальнообов'язковий, універсальний, загальний, та свідомо-вольовий характер;

- сформовано авторське визначення поняття «забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції» під яким пропонується розуміти систему, складовими якої є утвердження, створення умов, реалізація, охорона, захист, та поновлення конституційного права людини на таємницю кореспонденції у разі його порушення;

- запропонована нова редакція статті 31 Конституції України у наступному вигляді: «Право людини на таємницю кореспонденції непорушне. Кожному гарантується таємниця кореспонденції: листів, голосових, телефонних, радіо та інших повідомлень.

Втручання в таємницю кореспонденції, що є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту держави, для запобігання заворушенням, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, здійснюється згідно із законом, та на підставі рішення спеціально уповноваженого органу чи суду, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінального провадження, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Кожен зобов'язаний вжити всіх можливих заходів захисту кореспонденції від несанкціонованого доступу до неї сторонніх осіб чи комп'ютерних систем.»;

- запропоновано прийняття спеціального закону України «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції», що регламентуватиме забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні, з урахуванням існуючих умов сучасного інформаційного, глобального суспільства, та євроінтеграції України;

- обґрунтовується пропозиція щодо покладення обов'язку на оператора зв'язку повідомляти про здійснений факт тимчасового обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції шляхом автоматичного надсилання повідомлення за рахунок державного бюджету. Недотримання запропонованої норми повинно стати підставою для позбавлення оператора ліцензії на здійснення його діяльності;

удосконалено:

- визначення методології дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції як системи загальних концепцій, принципів, концептуальних підходів, і методів, на основі яких досліджено забезпечення зазначеного конституційного права, його поняття, ознаки, зміст та місце в системі конституційних прав та свобод людини і

громадянина в Україні, зміст і елементи змісту, поняття забезпечення та система загальносоціальних і спеціально-юридичних гарантій його забезпечення компетентними державними органами;

- підхід до періодизації генези конституційного права людини на таємницю кореспонденції та виділено основні історичні передумови (фактори), що вплинули на його розвиток;

- ознаки та зміст конституційного права людини на таємницю кореспонденції;

- доведено, що право на таємницю кореспонденції займає важливе місце в системі конституційних прав людини та громадянина України, законодавчо закріплено в комплексі з конституційним правом про недоторканість житла, з правом на захист від втручання в особисте і сімейного життя людини. Аналогічний досвід правового закріплення конституційного права людини на таємницю кореспонденції присутній в іноземних державах. Закріплення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в окремій нормі Конституції України доводить переважання концепції «самостійного права» над концепцією «особистісного права» щодо розуміння його правової природи та визначення місця в системі конституційних прав людини;

дістали подальшого розвитку:

- класифікація сучасної кореспонденції за видами інформації, що становить її зміст та за формами передачі інформації;

- система забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, зокрема, через реалізацію загальносоціальних та спеціально-юридичних гарантій конституційного права людини на таємницю кореспонденції;

- пропозиції щодо нормативного врегулювання (правового забезпечення) автоматизованого перехоплення кореспонденції.

Практичне значення отриманих результатів полягають в тому, що автором сформульовані в дисертаційному дослідженні висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані:

- в *освітньому процесі* – при підготовці підручників і посібників, методичних рекомендацій навчальних дисциплін «Конституційне право», «Права і свободи людини та громадянина», «Захист та дотримання прав людини у правоохоронній діяльності», «Права людини. Верховенство права. Конституціоналізм», а також під час проведення усіх занять із зазначених дисциплін (акт про впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 21.06.2020 р.);

- в *науково-дослідній сфері* – для подальших досліджень конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його забезпечення в Україні;

- в *нормотворчій діяльності* – з метою забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні, його відновлення у разі порушення (акт впровадження у практичну діяльність Конституційного Суду України № 356 – 356 – 18:2828 від 22.07.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення, що викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто. У наукових працях, виконаних у співавторстві з Халюком С.О. особистий внесок дисертанта становить 85 %.

Апробація матеріалів дисертації. Висновки, положення, оцінки, пропозиції та рекомендації сформульовані в дисертаційному дослідженні, обговорені на засіданні кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ. Окремі положення були апробовані на всеукраїнській та міжнародних науково – практичних конференціях, на науковому читанню, круглих столах, зокрема: на Всеукраїнській науковій конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (18.05.2018 р., Державний ВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»), на VIII-і наукових читаннях, присвячених пам'яті академіка В.В. Копейчикова (22.11.2018 р., м. Київ, Національна академія внутрішніх справ), на Круглому столі, присвяченому Всеукраїнському тижню права «Забезпечення прав людини в контексті інтеграційних процесів України» (29.11.2018 р., м. Київ, Національна академія внутрішніх справ), на Науково-практичному круглому столі,

присвяченому Дню Конституції України «Конституція України в умовах сьогодення» (24.06.2019 р., м. Київ, Національна академія внутрішніх справ), на Міжнародній науково-практичній конференції на тему «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (2–3.08.2019 р., м. Харків, Східно-українська наукова юридична організація), на Міжнародній науково-практичній конференції на тему «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (9-10.08.2019 р., м. Одеса, Причорноморська фундація права), на Міжнародній науково-практичній конференції «Виклики гібридної війни: інформаційний вимір» (6–17.08.2019 р., м. Вільнюс, Литовська Республіка), на міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (08 - 09.12.2017 р., м. Дніпро).

Структура та обсяг дисертації. Згідно з метою, завданнями і предметом дослідження, дисертація складається із анотації (українською та англійською мовами), списку публікацій здобувача, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів з висновками, які об'єднують десять підрозділів, висновку, списку використаних джерел (296 найменувань на 30 сторінках), та п'яти додатків на 11 сторінках. Загальний обсяг рукопису - 255 сторінок друкованого тексту, з нього обсяг основного тексту дисертації складає 213 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ДОКТРИНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, ГЕНЕЗА ТА ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

1.1. Доктринальні дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції

Стрімкий розвиток мобільного та Інтернет - зв'язку на початку ХХІ ст. став основною причиною виникнення проблеми реального, а не лише декларативного, забезпечення державою конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (надалі – на таємницю кореспонденції).

Високі технології в галузі телекомунікацій та розширення кола осіб, яким вони стали доступні, значно підвищили ймовірність втручання сторонніх осіб та/або комп'ютерних систем в особисте життя та професійну діяльність людей. Люди, отримавши розширені можливості для спілкування, стали менш захищені.

При цьому, ситуація, що склалася, є наслідком відсутності чітко узгодженої, наукової доктрини конституційного права людини на таємницю кореспонденції, адже наукова доктрина являється основним базисом для розробки та прийняття ефективного законодавства у зазначеній сфері. А тому дослідженню дисертацій, монографій, наукових статей (доктринальних (наукових) джерел)), що розкривають поняття, зміст, ознаки, гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, та визначають його місце в системі конституційних прав людини в Україні і буде присв'ячений даний підрозділ.

Безумовно, важливим блоком доктринальних джерел є дисертаційні дослідження на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора юридичних наук в галузях конституційного, адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого, цивільного права. При цьому,

безперечно, провідною галуззю права є галузь конституційного права, так як нормативно-правові акти інших галузей права приймаються на основі конституції держави і повинні відповідати їй (ст.8 Конституції України) [1].

Незважаючи на велику кількість наукових праць в галузі конституційного права станом на 2021 рік, лише деякі з них фрагментарно розкривають досліджувану проблему, тож проаналізуємо деякі з них.

Перш за все, варто звернути увагу на дисертацію Заворотченко Т.М. «Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні», яка являється першим в Україні монографічним дослідженням, що присвячене теоретичним та практичним проблемам конституційно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина, зокрема, проблемам гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції [2, с.5]. Так, в зазначеній науковій праці авторка сформулювала загальну концепцію гарантій прав та свобод людини і громадянина в Україні, яка, на нашу думку, є важливою для побудови системи гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції.

Проблемам забезпечення особистих прав і свобод людини, в тому числі праву людини на таємницю кореспонденції, присвячена праця українського науковця Самотуги А.В. «Особисті права і свободи людини у Сполучених Штатах Америки та їх захист поліцією», в якій він відзначив особливу роль поліції в захисті прав людини. Ґрунтуючись на результатах проведеного комплексного, наукового аналізу теоретичних і нормативних аспектів становлення, розвитку та функціонування конституційного інституту особистих прав і свобод людини у Сполучених Штатах Америки, автор дійшов до висновку про те, що складовим елементом зазначеного нормативного інституту являється право на «прайвесі» (від англ. «privacy»), тобто на приватну недоторканість, зокрема, на недоторканість приватної кореспонденції. Тож, автор запропонував вдосконалити чинне законодавства України у сфері нормативно-правового регулювання зазначеного інституту та використати досвід поліції Сполучених Штатів Америки в діяльності органів внутрішніх справ України [3, с.4].

Безперечно, цінним також є наукове дослідження Хальоти А.І., який в дисертації «Конституційні особисті права та свободи людини і громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ» зупинився на класифікації, змісті та механізмі реалізації особистих прав людини, до яких належить і конституційне право людини на таємницю кореспонденції, а також на їх забезпеченні органами внутрішніх справ [4, с.6].

У свою чергу, проблемам обмеження основних конституційних прав людини, в тому числі обмеження права людини на таємницю кореспонденції, приділив увагу Стрекалов А.Є., який в своїй дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України» сформулював цілісну концепцію обмеження основних прав і свобод як інституту конституційного права України та надав розгорнуту характеристику, власне, інституту обмеження. Визначив міжнародно-правові стандарти, з'ясувавши ступінь їх відповідності українському, конституційному законодавству. При цьому, Стрекаловим А.Є. удосконалені положення про види гарантій прав людини в умовах надзвичайного та воєнного стану, а також під час виборчого процесу, та в рамках боротьби зі злочинністю [5, с.3].

Проблемам, пов'язаним з конституційним правом людини на таємницю кореспонденції, присвячені дисертаційні праці і науковців інших держав.

Вагомими в сфері конституційного права людини на таємницю кореспонденції є результати дослідження науковця Бурилова А.В., який в дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Право на таємницю листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних і інших повідомлень в РФ: конституційно-правовий аналіз», розкрив зміст та запропонував авторське визначення дефініції «конституційного права кожної людини на таємницю листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних та інших повідомлень» в його співвідношенні з законодавчим поняттям «таємниця зв'язку». Автором також було розкрито конституційно-правові підстави і умови обмеження конституційного права в Російській Федерації та проаналізовано досвід

у сфері таємниці кореспонденції в таких іноземних державах, як: Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Федеративна Республіка Німеччина, Французька Республіка, Королівство Іспанія, Швейцарська Конфедерація та Королівство Нідерландів. Тож, виходячи з досвіду інших держав, автором запропоновані, необхідні на його думку, зміни до російського законодавства [6, с.3].

Не менш важливими є наукові здобутки науковця Шагари Г.В., яка в дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Конституційне право громадян на таємницю листування, телефонних розмов і його обмеження кримінально-процесуальними засобами» розкрила сутність та роль конституційного права на таємницю телефонних розмов та визначила правові підстави його обмеження кримінально-процесуальними засобами.

Авторкою проаналізовано та розкрито законодавчий механізм захисту конституційного права людини від такого обмеження, з врахуванням судової практики прийняття рішень про проведення слідчих дій та доповідей Уповноваженого з прав людини в Російській Федерації.

Також Шагарою Г.В. відзначено важливу роль міжнародного законодавства в забезпеченні гарантій права людини на таємницю телефонних розмов для Російської Федерації [7, с.4].

Отже, більшість розглянутих дисертаційних досліджень вчених-конституціоналістів, як в Україні, так і за кордоном, присвячені питанням конституційних особистих прав та свобод людини і громадянина України, механізму їх забезпечення, гарантуванню, обмеженню, і лише фрагментарно, конституційного права людини на таємницю кореспонденції. При цьому результати наукових досліджень вчених іноземних держав можуть стати позитивним досвідом для України, в подальшому.

Окрім, вчених-конституціоналістів проблемам права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення, присвятили свої дисертаційні праці представники галузей адміністративного права та процесу, зокрема, Ірусалімова І.О. та Степаненко К.В.

Дисертація Ірусалімової І.О. «Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина» - комплексна розробка адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, в тому числі права людини на таємницю кореспонденції. Авторкою вперше надано визначення поняттю «механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина», під яким вона пропонує розуміти як систему. На думку Ірусалімової І.О., складовою частиною адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина є гарантії їх реалізації, під якими розуміються умови, засоби, способи, які вони забезпечують [8, с.5].

Степаненко К.В. в дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном» розкрив поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення прав і свобод, в тому числі і права людини на таємницю кореспонденції. Автор дійшов висновку про те, що діяльність органів державної влади в сфері таємниці кореспонденції реалізується через правотворчу, правоохоронну та організаційну форми та запропонував створити спеціалізовану службу зовнішньої зайнятості в контексті адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном, врахувавши державне регулювання зовнішньої, трудової міграції [9, с.6].

Отже, питання конституційного права людини на таємницю кореспонденції не залишаються поза увагою представників галузі адміністративного права та процесу. Особливо цінними являються результати дисертаційних досліджень Степаненко К.В., які пов'язані із забезпеченням таємниці кореспонденції українських громадян України за кордоном.

В сучасній українській юриспруденції проблема права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення опрацьовується і представниками наук кримінального права і процесу, кримінально-виконавчого права. Прикладом є напрацювання Кондратова Д.Ю, який в дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Кримінально-правова охорона таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються

засобами зв'язку або через комп'ютер» здійснив комплексний аналіз проблем кримінально-правової охорони таємниці листування телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, а також розробив низку пропозицій з удосконалення кримінального законодавства, яке регулює зазначену сферу правовідносин [10, с.6].

Проблема права людини на таємницю кореспонденції для представників кримінального права актуальна і за кордоном. Науковець Бушков Д.В. в дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Таємниця особистої кореспонденції в кримінальному праві» розкрив юридичне значення складу порушення таємниці листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних або інших повідомлень в кримінальному законодавстві Російської Федерації. Зокрема, автор надав теоретичне обґрунтування соціально-історичної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення таємниці особистої кореспонденції, та обґрунтування пріоритету міжнародно-правових норм в регламентації підстав і меж відповідальності за вчинення злочину «порушення таємниці кореспонденції». Провів порівняльно-правовий аналіз відповідних норм в кримінальному праві Російської Федерації та інших країн. Розробив пропозицій щодо вдосконалення юридичного визначення «таємниці особистої кореспонденції» в кримінальному законодавстві [11, с.4].

Охорона права людини на таємницю кореспонденції в Україні є предметом наукових досліджень також і представників галузі цивільного права. Так, Устименко Н.В. у дисертаційному дослідженні «Таємниці особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона» розробила комплексний підхід до розкриття правової природи, специфіки правового регулювання особистих немайнових прав людини. Авторка надає характеристику правовому режиму таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції на підставі аналізу чинного законодавства України і міжнародно-правового законодавства, дослідивши поняття «таємниці особистого життя людини» та види таємниць особистого життя людини.

На думку Устименко Н.В., особисте спілкування людей за допомогою послуг підприємств зв'язку є одним із важливих елементів їх особистого життя, а тому в теорії і на практиці охороні недоторканності засобів особистого спілкування необхідно приділяти особливу увагу [12, с.5].

Бобрик В.І. у дисертаційному дослідженні «Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб» розробив теоретичну модель цивільно-правової охорони особистого життя, що може стати правовим базисом утвердження в Україні загальної поваги до особистого життя кожної людини. В основну сукупність норм цивільно-правового інституту охорони особистого життя, які закріплюють особисті немайнові права, та спрямовані на охорону особистого життя, автор включає і право на таємницю кореспонденції.

На погляд науковця, зміст права на таємницю кореспонденції полягає в таких правомочностях як: визначати можливість розголошення будь-якої інформації про кореспонденцію (її зміст і супутні відомості) та вимагати від інших забезпечення й додержання таємниці кореспонденції [13, с.5].

Отже, на нашу думку, результати проведених дисертаційних досліджень представників галузі адміністративного права і процесу, кримінального права і процесу, кримінально-виконавчого, цивільного права, проблемам права людини на таємницю кореспонденції являються актуальними для представників галузі конституційного права та можуть бути використані ними у подальшому в наукових дослідженнях.

Окрім, дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора юридичних наук, окремим та важливим блоком доктринальних джерел, пов'язаних з правом людини на таємницю кореспонденції, є монографії українських науковців, серед яких слід виділити, зокрема Антоновича М.М. та Серьогіна В.О.

Так, Антонович М.М. в своїй монографії «Україна в міжнародній системі захисту прав людини», розкриває питання участі України в міжнародно-правовій системі захисту прав людини, в тому числі права людини на таємницю кореспонденції [14, с.110], а Серьогін В.О. в монографії «Право на недоторканність

приватного життя (прайвесі) у конституційно-правовій теорії та практиці» дослідив політико-правову практику захисту конституційного права людини на прайвесі в Сполучених Штатах Америки, в Канаді, у Федеративній Республіці Німеччина та пропонує своє бачення захисту приватного життя людини, її кореспонденції від втручання держави [15].

Не менш важливим блоком доктринальних джерел, що розкривають проблеми, пов'язані із правом людини на таємницю кореспонденції, окрім дисертацій та монографій, є наукові статті українських та закордонних науковців.

Так, Негодченко О.В., у своїй науковій статті «Таємниця кореспонденції, листування, телефонних розмов та спілкування: реалії та колізії» розкрив поняття та зміст різних видів таємниці спілкування, перелічив міжнародні та українські нормативно-правові акти, що закріплюють правовий режим тієї чи іншої інформації та регламентують порядок її використання.

Автор вважає за доцільне замінити у законодавстві термін «таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції» на термін «таємниця спілкування» і визначити її як таємну інформацію, що міститься в листах, телеграмах, електронних повідомленнях фізичних та представників юридичних осіб, доступ до якої обмежено іншим суб'єктам, крім адресата та адресанта.

На думку науковця, в умовах бурхливого розвитку недержавних систем зв'язку необхідне більш глибоке втручання держави в правове регламентування захисту інформації. Автор вважає, що запропоновані ним організаційні заходи та зміни до законодавства створять ефективний режим захисту таємниці спілкування [16, с.55-61].

Проблемі розкриття поняття «таємниця» присвячена наукова стаття Гордієнко С.Г. «Конфіденційна інформація та «таємниця»: їх співвідношення», в якій автор розробив алгоритм визначення сутності різних видів таємниць та запропонував класифікацію конфіденційної інформації.

На думку науковця, його ідеї є необхідними для розвитку і вдосконалення інформаційного законодавства в Україні [17, с.233-238].

Як правило, вчені виділяють коло питань щодо охорони таємниці в кримінальному праві, які є аксіоматичними та дискусійними, вважає Вислоцька Т.Ю. (наукова стаття статті «Поняття кореспонденції в кримінальному праві») [18, с.226-234]. При цьому аналогічно Гордієнку С.Г., Вислоцька Т.Ю. відстоює думку, що охорона таємниці в доктрині права України вивчена недостатньо.

Авторка переконана, що існує потреба в уніфікації законодавства в сфері охоронювальної законом таємниці. У зв'язку із чим, на її думку, постає потреба проведення подальших наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення кримінально-правових норм, які регламентують таємницю кореспонденції.

Окремої точки зору відносно неоднозначності розуміння змісту права людини на таємницю кореспонденції дотримується Токар Н.В. В своїй науковій статті «Право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов як самостійне право людини: обґрунтування наукової концепції», авторка приділила значну увагу дуалізму концепцій «особистісної» та концепції «самостійного» права людини на таємницю кореспонденції. На її думку, за першою концепцією право людини на таємницю кореспонденції - це складова права на недоторканість приватного життя, за другою, право на таємницю кореспонденції – це самостійне право людини [19, с.216-226].

Розкриттю сутності права особистості на таємницю кореспонденції присвячена наукова стаття Назарова В.В. «Право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його обмеження у кримінальному провадженні». В зазначеній науковій праці автор охарактеризував українське і міжнародне законодавство в сфері захисту права на таємницю кореспонденцію та розкрив порядок його обмеження під час здійснення оперативно-розвідувальних заходів досудового розслідування. Також автором запропоновано зміни до законодавства в сфері реалізації права людини на таємницю кореспонденції [20, с.119-125].

Швидкова О.В. в науковій статті «Щодо визначення права на свободу та особисту недоторканість», дослідивши історію формування права на свободу та

особисту недоторканність у філософських та правових науках, дійшла до висновку, що до комплексного правового інституту, права особистої недоторканості, входять об'єднані норми різних галузей права, в т.ч. і норми в сфері забезпечення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної й іншої кореспонденції. На думку авторки, визначення юридичних компонентів права людини на таємницю кореспонденції надасть можливість його подальшої науково-теоретичної розробки, зокрема змісту та можливість формулювання пропозицій вдосконалення чинного законодавства і правового механізму реалізації й захисту [21, с.40-42].

Конституціоналіст Серьогін В.О. в статті «Зміст і обсяг права на недоторканність приватного життя (прайвесі)», проаналізувавши позиції українських і закордонних науковців щодо визначення сутності, змісту і обсягу права на недоторканність приватного життя, звернув увагу на те, що право на недоторканність приватного життя включає, окрім таких обов'язків держави як недоторканність житла та фізичної, психічної (моральної) недоторканності, також і обов'язок недоторканності комунікацій та інформаційній недоторканності.

Повністю погоджуємося з думкою автора про те, що право на особисте життя – це сукупність гарантованих ним таємниць: таємниці особисті (нікому недовірені) та таємниці професійні (довірені представникам певних професій для захисту прав і законних інтересів громадян). При цьому, автор слушно зазначив, що право на таємницю комунікацій охоплює комунікації будь-якого змісту, а не тільки приватного [22, с.88-97].

Доцільно також врахувати і думку Пацкан В.В., який в науковій статті «Система забезпечення прав та свобод людини та громадянина» сформулював авторське визначення поняття «системи забезпечення прав та свобод людини та громадянина» та визначив її структуру, охарактеризовав окремі її елементи. Автор вважає, що основоположними передумовами, які сприяють розвитку системи є громадянське суспільство та демократична правова держава, адже поза їх межами неможливо створити ефективну систему забезпечення [23, с.92-96].

Грошевий Ю.М. та Шило О.Г. в науковій статті «Забезпечення права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції

при проведенні досудового розслідування злочинів» дійшли до висновків про існування необхідності вдосконалення механізму забезпечення права людини на таємницю кореспонденції у сфері кримінального судочинства, що є, на наше переконання, правильною науковою позицією [24, с.158-167].

Кондратов Д.Ю. в науковій статті «До питання забезпечення права на таємницю листування відносно засуджених до позбавлення волі за кримінально-виконавчим законодавством України» відстоює позицію про те, що право засуджених до позбавлення волі на таємницю кореспонденції, навіть з обмеженнями, встановленими кримінально-виконавчим законодавством, у повному обсязі в установах виконання покарань не гарантується. Розв'язати окреслені проблеми, на погляд автора, можливо лише шляхом подальшого удосконалення кримінально-виконавчого законодавства з метою безумовного дотримання прав засуджених [25, с.45-49].

Глушков В.О. та Білічак О.А. в науковій статті «Гарантії дотримання конституційних прав особи у провадженні негласних слідчих (розшукових) дій» дійшли до висновків про те, що у ході переважної більшості негласних слідчих (розшукових) дій може відбуватися обмеження прав окремих осіб, в порядку, визначеному міжнародними нормативними актами та Конституцією України. Тож, закріплені законом підстави і порядок провадження негласних слідчих (розшукових дій) є гарантіями не лише забезпечення прав людини від незаконного втручання, але й забезпечують правомірність використання отриманих за ними матеріалів на стадії судового розгляду матеріалів кримінального провадження [26, с.65-75].

Романов М.В. в науковій статті «Правове регулювання права засуджених на листування і звернення з пропозиціями, заявами і скаргами» визначив місце права на листування в структурі інших прав засудженого. Автором виділено основні протиріччя чинного законодавства в питаннях правового регулювання інституту листування засуджених та надано рекомендації про можливі зміни кримінально-виконавчого законодавства [27, с.162-170].

Завдання адміністративного права в аспекті гарантування непорушності права громадян на таємницю кореспонденції визначено Говоруном В.В. в науковій статті «Завдання адміністративного права в аспекті гарантування непорушності (недоторканості) права громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції». Автором розкрито основні підходи до визначення завдання адміністративного права в контексті реалізації суб'єктивних прав громадян та виокремлено конкретні цілі, реалізація яких становить механізм адміністративно-правового забезпечення права громадян на таємницю кореспонденції, що надасть можливість побудувати систему гарантій досліджуваного конституційного права [28, с.44-47].

Назаров В.В. в науковій статті «Вплив рішень Європейського суду з прав людини на вдосконалення стандартів обмеження конституційних прав людини», аналізуючи рішення Європейського суду з прав людини, що передбачають допустимість обмеження певних конституційних прав і свобод людини під час боротьби зі злочинністю, узагальнює судову практику, досліджує причини різноманітної правозастосовчої практики при розслідуванні злочинів. Ми погоджуємося з позицією автора про те, що належне виконання Україною вимог міжнародних документів, рішень Європейського суду з прав людини, а також реалізація стандартів обмеження конституційних прав, в тому числі права людини на таємницю кореспонденції, на практиці, безперечно, сприятиме успішному виконанню завдань кримінального судочинства [29].

Отже, на нашу думку, проблема права людини на таємницю кореспонденції частково висвітлена в працях українських вчених, які зосереджують свою увагу, в основному, на таких питаннях як: 1) визначення поняття «таємниця кореспонденції»; 2) співвідношення понять «конфіденційна інформація» та «таємниця», «право людини на таємницю кореспонденції», «право на недоторканість приватного життя, в тому числі приватної кореспонденції»; 3) забезпечення права людини на таємницю кореспонденції через його гарантування державою.

В наукових статтях іноземних науковців висвітлено аналогічний ряд питань, пов'язаних з правом людини на таємницю кореспонденції та його забезпеченням. Так, Тарханов А.А. (Російська Федерація) в науковій статті «Проблеми становлення і розвитку російського законодавства, що регулює контроль і запис телефонних розмов» розглянув тенденції розвитку законодавства Російської Федерації, що закріплює правові основи обмеження прав і свобод громадян на таємницю телефонних розмов та розкрив причини і умови даного процесу в ХХ ст. Автором визначено дефініцію «телефонні розмови», під якими Тарханов А.А. пропонує розуміти розмови абонентів по міському, міжміському та міжнародному зв'язку, а також по радіотелефонному і радіочастотному, високочастотному та космічному зв'язку. На думку автора, сучасне суспільство гостро потребує гарантій та механізмів охорони права людини на таємницю кореспонденцію. Чіткі підстави, умови та порядок обмеження даного права повинні мати законодавчу основу [30, с.1-10].

До аналогічних висновків дійшли і Ірбеткіна Н.Є. та Пономарьова В.В. (Російська Федерація) в науковій статті «Таємниця кореспонденції через призму історії політичних та правових вчень». Так, авторки підкреслюють, що в останні роки спостерігається зростання інтересу з боку юридичної спільноти до захисту і охорони приватного життя і, в тому числі, до таємниці кореспонденції людини. Однак, при цьому вони відмічають, що в доктрині та в правозастосовчій практиці Російської Федерації субінститут системи конституційних прав людини розроблений не в достатній мірі, незважаючи і на той факт, що право людини на недоторканність приватного життя почало формуватися ще в давнину [31, с.71-72].

Фірсов О.В. (Російська Федерація) в науковій статті «Окремі обмеження конституційного права громадян на таємницю телефонних розмов» розглянув окремі законодавчі підстави обмеження конституційного права людини і громадянина в Російській Федерації на таємницю телефонних розмов, в зв'язку з проведенням компетентними органами слідчої дії «Контроль і запис розмов» (слідчим), оперативно-розшукового заходу «Прослуховування телефонних розмов» (органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність).

Автор звертає увагу, що конституційне право на таємницю телефонних розмов не поширюється на використання внутрішньо-виробничих мереж зв'язку юридичних осіб, які не мають виходу на мережу зв'язку загального користування. Також російське законодавство не поширюється на розмови, що ведуться з використанням радіостанцій, оскільки фізична особливість радіохвиль полягає в їх повній незахищеності від перехоплень сторонніми радіоприймачами. В зв'язку з чим держава не може гарантувати таємницю обміну інформацією через ефір. Зазначені та інші прогалини в законодавстві Фірсов О.В. пропонує усунути шляхом внесення запропонованих ним змін до законодавства Російської Федерації [32, с.70-74].

Серета К.А. (Республіка Білорусь) в науковій статті «Право на захист від незаконного втручання в особисте життя: конституційний аналіз» досліджує норми забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції в Республіці Білорусь. Автор наголошує про відсутність спеціалізованого закону «Про гарантії прав і свобод людини в Республіці Білорусь», який сприяв би досягненню рівня розвинутих держав в сфері правового регулювання прав та свобод людини і громадянина. Також автор пропонує внесення відповідно змін до конституційного законодавства Республіки Білорусь [33, с.75-76].

Проблемі забезпечення таємниці кореспонденції присвячені і наукова стаття Данилової Н.Ф. (Республіка Білорусь) «Право на захист від незаконного втручання в особисте життя в рамках соціально-правової держави» [34, с.97-101] та наукова стаття Івашкевича Є.Ф. і Іванчикова А.Н. (Республіка Білорусь) «Конституційно-правові основи захисту недоторканності приватного життя в Республіці Білорусь та в закордонних країнах», зокрема в Італійській Республіці, Республіці Польща та Швейцарській Конфедерації. Так, Івашкевич Є.Ф. та Іванчиков А.Н. пропонують розробити і прийняти окремий правовий акт - закон Республіки Білорусь «Про право на забуття», (з рос. мови «Про право на забвение»), який буде комплексно регламентувати захист недоторканності приватного життя, в тому числі забезпечуватиме і право на таємницю кореспонденції [35, с.164-169].

Жилкін В.О. (Латвійська Республіка) в науковій статті «Перспективи і шляхи вирішення проблеми дотримання права на таємницю кореспонденції в контексті боротьби зі злочинністю в Фінляндії», проаналізувавши правове закріплення права людини на таємницю кореспонденції та телефонних розмов в Фінляндській Республіці, притримується думки, що в цілому воно відповідає конвенції та принципам, встановлених прецедентною практикою Європейського суду з прав людини. Проте, національна безпека, боротьба зі злочинністю, з міжнародним тероризмом, потребують окремих змін до законодавства [36, с. 92-97].

Повністю погоджуємося з пропозицією Жилкіна В.О. про те, що зміни до законодавства повинні вміщувати чіткі правила з ціллю забезпечення безпеки громадян, адекватне визначення обставин і умов, за яких державна влада уповноважена приймати примусові міри, спрямовані на обмеження права людини на таємницю кореспонденції.

Такі закордонні науковці як Жетпісов С.К. та Алібаєва Г.А. (Республіка Казахстан) в науковій статті «Приватне життя і інформаційні технології: досвід сучасного правового регулювання» визначили наріжним каменем сучасної демократії інститут недоторканності приватного життя, а його центральним елементом - конфіденційне спілкування з іншими людьми з використанням засобів особистого спілкування. Грунтуючись на результатах дослідження правового регулювання забезпечення таємниці кореспонденції, науковці дійшли до висновку про відсутність обов'язкового судового контролю в Республіці Казахстан за обмеженням недоторканності приватного життя. Тож, Жетпісов С.К. та Алібаєва Г.А. пропонують удосконалити механізм забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції та приділити більше уваги використанню персональних карток та досьє, біометрії, контролю за комунікаціями (телефонних розмов, телексних та телефаксних повідомлень), та перехопленню Інтернет-повідомлень, електронної пошти та відеоспостереженню [37, с.123-128].

Отже, проаналізувавши статті вчених Російської Федерації, Республіки Білорусь, Латвійської Республіки та Республіки Казахстан, приходимо до висновків про те, що розкриваючи питання права людини на таємницю

кореспонденції, науковці, в основному, зосереджують свою увагу на: 1) контролі та записі телефонних розмов; 2) обмежені конституційного права на таємницю телефонних розмов; 3) на захисті від незаконного втручання в особисте життя.

Підсумовуючи результати дослідження доктринальних джерел конституційного права людини на таємницю кореспонденції, приходимо до висновку, що більшість дисертаційних праць, монографій та наукових статей, присвячена, в основному, утвердженню та забезпеченню конституційних прав і свобод людини в Україні в цілому, але не окремо конституційному праву людини на таємницю кореспонденції.

Відсутність цілісного, комплексного науково-теоретичного дослідження, що було б присвячене проблемам, пов'язаним із конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його забезпеченням в Україні, ще раз підтверджує актуальність проведення даного дисертаційного дослідження.

Нами пропонується виділити наступні напрями наукової думки щодо конституційного права людини на таємницю кореспонденції (за критерієм висвітленими в них проблем, які висловлені в дисертаціях, монографіях та наукових статтях українських та закордонних вчених в галузі права), а саме:

1) напрям «з'ясування та розкриття сутності та правової природи, концепції конституційного права людини на таємницю кореспонденції»;

2) напрям «дослідження основних причин виникнення та генези розвитку конституційного права людини на таємницю кореспонденції»;

3) напрям «правового закріплення та узгодженості конституційної норми «права людини на таємницю кореспонденції» з нормами інших галузей права та нормами міжнародного законодавства, їх гармонізації»;

4) напрям «обмеження конституційного права», зокрема в умовах воєнного чи надзвичайного стану»;

5) напрям «забезпечення досліджуваного конституційного права через удосконалення системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина в частині, що стосується права людини на таємницю кореспонденції органами

внутрішніх справ, прокуратури, іншими органами виконавчої влади, та уповноваженим з прав людини (омбудсменом)»;

б) напрям «забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в закордонних державах, таких як Російська Федерація, Республіка Білорусь, Латвійська Республіка, Республіка Казахстан та Сполучені Штати Америки».

У більшості випадків, пропозиціями українських та закордонних науковців є вирішення проблеми невідповідності законодавства реальній дійсності шляхом внесення запропонованих ними змін та/або шляхом прийняття нових, спеціальних законів.

Отже, під доктриною конституційного права людини на таємницю кореспонденції пропонуємо розуміти систему наукових поглядів українських та закордонних вчених в галузі конституційного права та суміжних з ним галузей, таких як адміністративне право і адміністративних процес, кримінальне право і кримінальних процес, кримінально-виконавче право та цивільне право, щодо розкриття проблеми права людини на таємницю кореспонденції.

1.2. Генеза конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції

Історія виникнення та розвитку конституційного права людини на таємницю кореспонденції є невід'ємною складовою історії держави і права України та іноземних держав.

Утвердження та забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції – це результат державної політики майже кожної, без виключення, правової держави, метою якої є: 1) захист інтересів окремої особи щодо непорушності, недоторканості її приватного життя (таємниці спілкування); 2) захист інтересів громадськості, окремих соціальних груп; 3) захист інтересів держави (державна таємниця) (детальніше в підрозділі 3.2 даного дисертаційного дослідження).

Однак, закріпленню права людини на таємницю кореспонденції в нормах чинного міжнародного права, права іноземних держав і в нормах законодавства України, передував довготривалий процес його формування в тій сутнісній формі, в якій воно існує на даний час. Саме тому дослідженню генези виникнення і розвитку права людини на таємницю кореспонденції і буде присвячений даний підрозділ.

Класично в історії виділяють наступні періоди розвитку держави і права: 1) епоха Стародавнього світу (IV тис. до н.е – V ст.); 2) епоха Середніх віків (V - XV ст.); 3) епоха Відродження (XV-XVI ст.); 4) епоха Нового часу (XVII (XVIII) - XIX ст.); 5) епоха Новітнього часу (поч. XX ст. - і триває до наших днів). Тому, наш аналіз генези виникнення та розвитку права людини на таємницю кореспонденції буде ґрунтуватися саме на зазначеній вище періодизації.

В епоху Стародавнього світу, першими, хто почав використовувати голубів як засіб зв'язку для відправки листів, були єгиптяни [38]. За часів IV династії фараонів (прибл. 2575 - 2467 рр. до н.е.) уже діяла служба особливих піших «скороходів», а також кінних гінців, які забезпечували зв'язок по військових дорогах Єгипту та на дорогах, сполучених із сусідніми державами Синайського півострова, зокрема з південною Палестиною та Нумібією.

Приватні листи в Стародавньому Єгипті, записані на папірусі ієрографічним письмом, могли використовуватися в суді як докази, оскільки почерк кожної людини вважався унікальним [39]. При цьому «карні закони староегипетського законодавства» поклали на поліцію обов'язок переслідувати фальшивомонетників та осіб, які підробляли листи і папери [40, с.44]. Із «Книги мертвих» Стародавнього Єгипту ми дізнаємося про те, що до переліку самих тяжких для єгиптян гріхів-злочинів, відносилися такі гріхи як «підслуховувати» та «втручатися в чужі справи із завданням шкоди» («Сповідь грішника-єгиптянина щодо заперечення гріхів перед сорока двома богами посмертного суду бога Осіріса» (гл. 2-30, 64 та 125, п.7, п.14 та п.16) [41]. Тож, оскільки в Стародавньому Єгипті передбачалась відповідальність за розголошення державної таємниці, то приходимо до висновку про те, що якщо лист, який належав державному діячу, був

розголошений, то за порушення таємниці листування передбачалася кримінальна відповідальність, так як і за злочин «розголошення державної таємниці».

Достеменно не відомо як була організована пошта в стародавній державі Вавилонії (поч. II тис. до н.е – 539 р. до н.е.) (територія сучасних Сирії та Іраку), проте, доказом існування ефективної системи комунікацій зв'язку регіону Месопотамії є історичні описи добре функціонуючих складних державних, адміністративно-управлінських, військових апаратів та економічних систем того часу. За знайденими археологічними знахідками часів розквіту Месопотамії, приходимо до висновку про те, що текст повідомлень (листів) наносився клинописом на глиняні дощечки, які збереглися і до сьогодні в значній кількості («бібліотека царя Ашшурбаніпала» (668-627 рр. до н.е.) [42]). І хоча сам факт існування листування між державними діячами чи приватними особами, на нашу думку, є беззаперечним, проте, відсутність будь-якої правової норми в «Законах Хаммурапі» (XVIII ст. до н.е.) [43], яка б гарантувала право людини на таємницю кореспонденції чи встановлювала б юридичну відповідальність за його порушення, дає підстави стверджувати про ймовірну відсутність закріплення права людини на таємницю кореспонденції в нормативно-правових актах в Стародавньому Вавілоні.

За історичними даними в Стародавньому Китаї поштова служба піших і кінних гінців виникла досить рано. Її заснували ще при династії Чжоу (1123-249 рр. до н.е.) [44]. Унікальною системою комунікацій стала «Велика китайська стіна» (початок будівництва - VII ст. до н.е., закінчення - до 213 р. до н.е.). Вона з'єднувала приморські провінції Китаю з Тибетом. По «стіні-дорозі» швидко доставлялися державна пошта, імператорські укази та перекидалися війська [45].

Китайці за часів Конфуція (551 р. до н.е. - 479 р. до н.е.) писали листи на вузьких дощечках із розколотого бамбука ієрогліфами, з використанням пензлика, вмоченим у чорну туш [46]. Відносно ж нормативного закріплення права таємницю листування в Стародавньому Китаї, варто зазначити, що дослідити його не є можливим, оскільки у відкритому доступі відсутні для ознайомлення переклади перших законів «старокитайського законодавства». Такі закони, на думку Бостан Л.М. [40] з'явилися в письмовій формі лише в VI - VII стст. (Кодекс

«Тан лью шу і» (653 р.н.е.), сформований за зразком Кодексу «Кай-хуана» (589-600 рр. н.е.) та Кодексу «Да-е» (618-617 рр. н.е.) [47]), однак, не збереглися до наших днів. Тож, стверджувати чи заперечувати наявність чи відсутність правової норми-гарантії таємниці кореспонденції людини, з урахуванням вище зазначеного, не має можливості.

Витоки поштового зв'язку Стародавньої Індії (III тис. до н.е. - VI ст. н.е.) простежуються до поштової системи перської Держави Ахменідів, започаткованої Кіром Великим і Дарієм I. Саме перська пошта була створена спеціально для передачі важливих військових і політичних відомостей. Поштову справу перської монархії у вигляді чіткої системи поштового зв'язку, відомої під назвою «ангарейон», було введено в VI ст. до н.е., за часів царя Кіра II (550-529 рр. до н.е.) [38]. Передача повідомлень відбувалась, головним чином, через кінних гінців («ангарів»).

Повертаючись до пошти Стародавньої Індії, варто зазначити, що найвідоміший із трактатів індусів «Закони Ману» (між II ст. до н.е. та II ст. н.е. [48]), не вміщує жодної норми, яка б утверджувала права людини на таємницю листування. Відсутня, навіть згадка про порядок листування між брахманами («священниками»), чи кшатріями («військовими»), які на той час були освідченими та управляли державою. При цьому в «Атхарваведі» описана служба гінців, система збору відомостей і даних про доходи провінцій [49].

Стародавні ж народи Месоамерики (ацтеки, мая та інки, які проживали на території сучасних Мексики та Перу), також мали добре організовану пошту з піших кур'єрів, які передавали майже всі повідомлення усно. Вони вплітали у волосся червоні стрічки або розмахували кинджалом при радісному повідомленні (наприклад, про перемогу), а погані вісті передавалися царю, стоячи на колінах [50]. Так, в інків була розгалужена система доріг. Вимощені каменем шляхи шириною в один - півтора метра розходилися в усі боки від столиці. Загальна довжина цих шляхів перевищувала 15 тисяч кілометрів. Спеціально підготовлені бігуни, передаючи послання як естафету, забезпечували швидке надходження інформації «до центру» і передачу вказівок та наказів «на периферію». Письмові,

правові джерела права періоду народів Месоамерики не збереглися, а тому стверджувати про наявність чи відсутність правової норми, пов'язаною із таємницею кореспонденції не можливо.

В епоху Античності система передачі кореспонденції Стародавньої Греції (від III тис. до н.е. - бл. 600 р. до н.е.) була досить добре налагоджена в вигляді сухопутного та морського поштового зв'язку, хоча вона так і не змогла значно розвинутися через постійні міжусобиці міст-держав, які призводили до локальних військових конфліктів [38]. Державні діячі для передачі повідомлень мали в своєму розпорядженні, як правило, піших посланців («гемеродромамів»). Спочатку текст повідомлень – це були написи, зроблені стилосом (загостреною паличкою) на глиняних дощечках, які натирали воском. Згодом глиняні дощечки були замінені папірусом, доставленого з Стародавнього Єгипту. За свідченнями Геродота, з часом древні греки почали використовувати, пергамент виготовлений з спеціально обробленої шкіри тварин: овець і кіз [39]. Також відомо, що в особливих випадках, древні греки використовували свинцеві пластинки.

Щодо ж правового закріплення таємниці кореспонденції, варто зауважити, що історично-правові пам'ятки того часу до наших днів не збереглися, а тому стверджувати про його наявність чи відсутність права людини на таємницю кореспонденції, не є можливим.

Навіть «Драконтовські правові норми» архонта Драконта (621 р. до н.е.) - перші писані закони Стародавніх Афін, не вміщували санкцій, які б передбачали відповідальність за порушення таємниці кореспонденції [51]. В основному в них йшлося про притягнення до суворої кримінальної відповідальності греків за злочини проти життя та здоров'я людини, проти власності.

Організація поштової справи в Стародавньому Римі (753 р. до н.е. - 476 р. н.е.) була запозичена у персів. Римляни писали тексти листів на дерев'яному ликові (з лат. «liber»), а з часом на папірусі та пергаменті (обробленій шкірі биків). Для виготовлення чорнил використовували свинець [52].

Спочатку тільки багаті патриції, які володіли численними рабами, мали власних гінців [53]. Проте згодом для урядових і приватних цілей почали

використовувати гінців (від англ. «cursores», від фр.«statores», пізніше – «viatores» і «tabellarii», від tabella – «дощечка для письма»). Також приватні підприємці почали віддавали в найми вози і в'ючних худобу (з лат. «cisiarii» і «jumentarii»). Однак, лише Гай Юлій Цезар (100 р. до н.е. – 44 р. до н.е.) заклав основи для створення державної пошти, яка виникла і отримала значний розвиток за часів імператора Августа (63 р. до н.е. – 14 р. до н.е.).

В часи Римської Республіки пошта називалася «курсус публикус» (з лат. «cursus publicus» - державна пошта), і була підпорядкована безпосередньо імператору. Не дозволялося доставляти приватні послання. Як виняток, на підставі особливих дозволів (з лат. «diplomata», «evectiones», «tractoriae») державною поштою могли користуватися і інші особи, які подорожують, а саме чиновники та священослужителі. Тож, мережа поштового зв'язку протрималася аж до падіння Західної Римської імперії. У Східній Римській імперії державна пошта проіснувала приблизно аж до 520 р. н.е. Завдяки єдиній поштової мережі забезпечувався зв'язок між окремими її частинами [54].

В римському законодавстві право людини на таємницю листування знайшло своє закріплення вперше в світі. Заборонялося відкривати приватні листи, в тому числі і в суді, навіть, якщо вони могли принести користь під час судового процесу [55, с.86].

Починаючи з IV до I ст. до н.е. (в епоху еллінізму), античне суспільство здійснило важливі кроки на шляху формування права на «прайвесі» [56]. В той же час отримали нормативне закріплення окремі аспекти недоторканості приватного життя, серед яких, такий як таємниця листування. І хоча перша римська кодифікація права «Закони XII таблиць» (сер.V ст. до н.е.), прямо не закріплювала правовий порядок забезпечення таємниці листування, однак, в п. 156 «Таблиці 8» (Гай, Інституції, III, 192: Закон XII) вже було визначено порядок обшуку приватних осіб, в тому числі їх приватних документів, листів: «при проведенні обшуку особа, яка його здійснює не повинна мати ніякого одягу, окрім полотняного одягу, і тримати у руках чашу» [57].

Отже, історико-правові джерела римського права свідчать про те, що вже в Римській імперії таємниця листування закріплювалася в нормативних актах та гарантувалася державою через правові приписи недоторканість приватності життя римлян.

В епоху Середніх віків (476 -1492 рр.), в європейській політико-правовій думці почало визнаватися право окремої людини на своє власне індивідуальне життя, зі своїми секретами [56]. З Дигестів візантійського імператора Юстиніана (528-534 рр.) дізнаємося про велике значення листування для Східної Римської імперії [58, с.171]. Так, лист міг вважатися формою укладання договору купівлі-продажу майна, за виключенням окремих випадків, зокрема умови обов'язкової участі опікуна при його підписанні [59]. В Титулі I, в § 2 Книги 18 Дигестів Юстиніана йдеться про те, що купівля відноситься до права народу і тому відбувається шляхом узгодження договору, який може бути досягнутий між іншими, і через вісника, і через лист.

В Титулі VIII § 5 Книги 26 йдеться про те, що опікун повинен при самому укладанні угоди надати дозвіл. Дозвіл же, наданий після закінчення певного часу або за допомогою листа, не впливає на жодні юридичні наслідки. Тож, лист міг бути доказом при розгляді судових спорів. При цьому правового припису щодо забезпечення (гарантій) таємниці листування, у згаданих Дигестах Юстиніана, не знаходимо.

На думку Ірбеткіної Н.Є., поняття «таємниця» містилося і в текстах релігійного характеру: в Старому Заповіті, Євангелії, в Біблії, що були пов'язані з таємницею Христа, Церкви та віри [31, с.1], а тому переносилося на листування між релігійними діячами феодальної середньовічної Європи.

Монастирі володіли своєю власною системою повідомлень («монастирська пошта»). Монастирські кур'єри підтримували зв'язок між окремими монастирями і главою церкви в Римі, та між чернечими орденами і їх братствами. У землях німецького ордена для цієї мети виникла, навіть спеціальна адміністрація і були засновані станції для зміни коней. Для написання повідомлень монахами

використовувався папір, виготовлений з ганчір'я (технологія монаха, розроблена ще XI ст. в Італії) та пергамент.

Поряд із «монастирською поштою» діяли «університетська» та «купецька» пошти.

При університетах, куди студенти приїжджали навчатися з різних країн, також утворилися об'єднання професійних гінців, які користувалися різними привілеями. Так, у XII-XIII ст. славилися гінці університетів в Болоньї, Салерно, Неаполі, Монпельє, Тулузі, а пізніше - гінці паризького університету Сорбони. Деякі з «університетських пошт» за певну плату доставляли повідомлення і приватним особам.

Початок «купецької пошти» можна виявити в Республіці Венеція. У той же час єдиної державної пошти все ще не було. Середньовічна «купецька пошта» діяла при великих торгових будинках, які мали у розпорядженні власних кур'єрів. Окремі купці стали запозичувати цю ідею і об'єднувалися з тим, щоб зібрана пошта могла б перевозитися за призначенням.

З падінням Західної Римської імперії в Європі функціонуюча система передачі повідомлень була відсутня [60]. Лише король Франції Хлодвіг (482 - 511 рр.) спробував, без особливого успіху, відтворити поштовий зв'язок із залишків римської державної пошти.

На час правління Карла Великого (768-814 рр.) повідомлення доставлялися з великими труднощами. Карл Великий і його наступники не зробили серйозних спроб до відновлення римської державної пошти. Система гінців, що існувала при Каролінгах, приєдналася до народного поділу на марки та не отримала широкого розвитку. Князі-феодалі здійснювали пересилання листів і речей за допомогою гінців і візників, що надавалися їх підданими.

Перша неписана конституція Англії «Велика хартія вольностей» (1218 р.) являється одночасно і найдавнішим документом, в якому закладена концепція прав людини [61]. І хоча в зазначеному правовому документі відсутня будь-яка норма, яка б утверджувала та забезпечувала (гарантувала) право людини на таємницю кореспонденції, але в п.14 хартії ми знаходимо підтвердження самого факту

«листування» між високопосадовцями того часу (в XIII ст.): «...А для того, щоб мати загальну раду королівства при оподаткуванні ..., ми повелим покликати архієпископів, єпископів, абатів, графів і старших баронів нашими листами за нашими печатками...».

Подібним шляхом розвивалася пошта слов'ян в епоху Середніх віків (VI - X ст.). На думку науковців, право давніх слов'ян було звичаєве (усне). Писане право виникає лише, починаючи з IX ст., а тому провести дослідження історії права на таємницю кореспонденції у слов'ян в період, що передував до IX ст. не є можливим, оскільки відсутні історично-правові документи (джерела) вище зазначеного періоду.

Об'єднані у боротьбі проти спільного ворога Аварського каганату, слов'яни утворили Київську Русь - потужну феодальну державу Середньовіччя.

В Київській Русі вже в X ст. існував «повіз» - обов'язок населення надавати коней «від стану до стану» для княжих гінців і слуг [62, с.615-625]. Як правило, князі використовували «ямщиків», які займалися пересилкою кореспонденції державних діячів. Ямщики оселялися слободами, утримували необхідну кількість коней і перевозили «урядових» гінців і «служивих людей» за особливими грамотам, які називалися подорожніми [63, с.2]. Отже, право на таємницю листування князі, фактично, забезпечували фізичною, військовою силою гінців, а ямщики - через виконання повинності (сплати податку) забезпечували його реалізацію матеріально.

Аналізуючи «Повість временних літ» (літописне зведення, складене в Києві в XI - на початку XII ст. Нестором та іншими літописцями), знаходимо підтвердження існування самого факту листування між державними діячами Київської Русі та Візантії: «945 рік ... Великий князь Руський і бояри його хай посилають на те в Грецьку землю до великих царів грецьких кораблі, скільки хочуть, з послами своїми і купцями, як то для них установлено. Досі носили послы печатки золоті, а купці - срібні. Нині ж звелів князь ваш посилати грамоти до нас, царів, що послані від них послы і купці хай приносять грамоту, в якій буде написано про це.... А коли без грамоти прийдуть і будуть взяті нами, то будемо тримати і

охороняти, доки не повідомимо князеві вашому. А коли в руки не даватимуться і опір чинити стануть, то будуть убиті... А коли втечуть і повернуться на Русь, то ми напишемо князеві вашому, і хай робить, що хоче. І нехай прибулі проживають у святого Мами, і коли пошле царство ваше - хай напише їхні імена, і тоді хай беруть місячину свою: посли свою посольську, а купці свою місячину, найперші - від града Києва, потім із Чернігова, і із Переяслава й інших городів...» [64]. Отже, грамоти князів, написані до «великих царів» та, навпаки, були своєрідною гарантією збереження життя послів та купців Київської Русі на територіях інших держав. А тому грамоти (листи) зберігалися, як правило, в таємниці послами і купцями і пред'являлися лише за вимогою.

Деякі норми звичаєвого права Київської Русі містяться і в «Правді Ярослава» (в «Правді Руській») [65]. Сама ж «Правда Руська» в редакції, яка дійшла до наших часів, не вміщує положення щодо відповідальності за порушення права на таємницю листування, як і самого, власне, права.

Через міжусобиці між князями та розпад Київської Русі на удільні князівства в XIII ст., територія сучасної України потрапила під контроль Золотої Орди, а тому подальша історія пошти була пов'язана з «ямами» - поштовими станціями, заснованими для швидкого зв'язку з її околицями.

Велике князівство московське (з 1263 р.), яке переросло в Московське царство (з 1547 р.), також потрапляє під контроль Золотої Орди, та переймає, так як і інші «удільні князівства», від Орди, принципи організації держави та організації доставки кореспонденції державних діячів та приватних осіб.

Отже, в епоху Середніх віків право людини на таємницю кореспонденції так і не знайшло свого нормативно-правового закріплення.

В епоху Відродження (XIV-XVI ст.), з розвитком міських вольностей одним з найважливіших засобів сполучення став інститут міських гінців («міська пошта»), який, починаючи з XIV ст., існував майже повсюдно, але особливий розвиток отримав лише у великих торгових центрах Німеччини та Італії.

З численних регламентів міським гінців дійшли до нас і ті, що існували в Кельні, Майнці, Нордгаузене (XIV ст.), в Страсбурзі (1443 р.), в Аугсбургзі

(1552 р.), в Бреславлі (1573 р.). Виступаючи з міста в у визначені дні, міські гінці верхи або пішки, у встановлені терміни, доставляли за призначенням як кореспонденцію міського управління, так і листи та посилки місцян, з яких стягували встановлену плату.

Сучасна європейська централізована пошта розвивалася з посиленням державної влади. У Франції Людовик XI едиктом в 1464 р. заснував пошту королівських кур'єрів (фр. «Maîtres coureurs royaux»). Через всі його володіння була розкинута мережа станцій для зміни коней. На чолі всієї організації стояв «grand maître». Ця пошта призначалася виключно для потреб уряду. Королівським кур'єрам під страхом смертної кари було заборонено виконувати доручення приватних осіб.

За прикладом Франції, в Німеччині та в Італії під назвою пошти стали розуміти всю сукупність установ, що засновувалися державою або перебували під контролем держави для пересилання як урядової, так і приватної кореспонденції.

В XVI-XVII стст. на території Франції, Швеції, Англії та в інших країнах продовжувала розвиватися централізована королівська пошта. Ідея поштової регалії, тобто виключного права уряду утримувати в межах державної території поштові установи, висунута була в кінці XVI ст., проте, лише в XVII ст. стала реалізовуватися в життя.

Першим із німецьких правителів, який заснував урядову пошту і визнав за нею характер монополії, був великий курфюрст Фрідріх Вільгельм (1646 р.). Його приклад наслідували інші значні імперські чини. Тоді ж зміст пошти стали розглядати не тільки як право, а й як обов'язок урядів.

В XIV-XVI стст. поштовий зв'язок встановилася і по всій «Удільній Русі». Для селян і посадських людей продовжувала існувати тяглова повинність возити гінців і посильних.

У XVI ст. царські грамоти Московії, накази, а іноді і приватні листи, доставляли з одного пункту в інший гінці – «нарочиті» [66]. Як правило, їм доручалася доставка однієї грамоти або одного листа. Ямщики, окрім грамот розвозили і поклажу та людей. Для нагляду над ямщиками і для доставки державних паперів, в 1516 р. був

заснований Ямський Приказ. Оскільки, тексти листів-грамот носили державний характер та вважалися державною таємницею, їх охороняли нарочити ціною свого власного життя.

На початку XVII ст. на території сучасної України, яка входила до складу Речі Посполитої, родина Доменіко Монтелупі орендувала право поштових перевезень, чим започаткувала регулярні поштові перевезення у Львові. А в 1629 р. право перевозити кореспонденцію, як привілей польського короля Сигізмунда III Васа, до Італії та інших міст отримав міщанин Роберто Бандіnellі [67].

В період Гетьманщини на українських землях пошта набула яскраво вираженого офіційного характеру. Листування «перших володарів булави України» з правителями інших країн здійснювалося переважно через різного рівня «посольства», та через, так званих, «нарочитих».

Аналізуючи Визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького (середина XVII ст.), приходимо до висновку, що спілкування з главами сусідніх держав відіграло в ній одну із самих важливих ролей, а тому таємниця кореспонденції мала б забезпечуватися на найвищому рівні. Її порушення (перехоплення листа) прирівнювалося до державної зради і часто могло стати причиною смерті осіб, котрі були до цього причетні.

Про листування Богдана Хмельницького в «Літописі Самійла Величка» йдеться: «...Хмельницький, відпровадивши з Чигирини до Запорозької Січі, вищезгаданих запорожців, послав із ними туди ж і нарочного свого посланця зі своїм листом до кошового отамана і всього війська...» [68].

Після Переяславської Ради в 1654 р. відбулося приєднання земель, підконтрольних Війську Запорізькому, як авторитарної автономії, до Московського царства. Порядки щодо забезпечення права на таємницю листування не зберігалися. На території України, яка ввійшла до складу Московського царства почало діяти «Соборне уложення» 1649 р. Норми «Соборного уложення» фактично дублювали порядки листування, які склалися ще в середині X ст. [69]. Підтвердження знаходимо в «Повісті временних літ».

18 травня 1665 р. між Приказом Таємних справ (органом, який займався питаннями, що цікавили царя Московського царства Олексія Михайловича особисто) і голландцем Яном ван Сведеном був укладений договір про організацію пошти [70]. Ян ван Сведен зобов'язався привозити в Таємний Приказ «вістові листи всякі цісарській, Шпанскої, Французскої... земель ...». Крім того, голландський підприємець отримав право пересилати за кордон грамотки іноземних купців і плату за них залишати собі. Звідси, забезпечення таємниці кореспонденції покладалося на приватних осіб, умови і порядок якого було зафіксовано договором.

Досить часто науковці пов'язують заснування української пошти з укладанням «Глухівських договірних статей новообраного гетьмана Лівобережжя Дем'яна Многогрішного» в 1669 р. [71, 72]. В ст.10 договірних статей безпосередньо передбачалась організація пошти із залученням до неї найманих - «охотних» людей. Утримувати її планувалося за рахунок надходжень із царської казни та місцевих прибутків. Крім того, в той час вже існували тимчасові станції, які в 70-х роках XVII ст. були влаштовані у великих містах Києві, Ніжині, Батурині. Причому поштам було дозволено приймати листи, адресовані на ім'я царя. Приймалася також і приватна кореспонденція [73].

В 1699 р. оголошено Універсал гетьмана Івана Мазепи на звільнення міщан міста Києва від «підводної повинності» (повинності податного населення перевозити власними засобами урядовців і державні вантажі) [74]. Згодом в Універсалі гетьмана Івана Скоропадського (1714 р.) йдеться про захист війта, урядовців і міщан містечка Баклан Стародубського полку від зловживань російських чиновників. При цьому, ставши вже гетьманом, Іван Скоропадський посилав до Петра I та інших осіб вітальні листи не через пошту, а з старшинами або нарочними, а, отже, не довіряв пошті своїх таємниць [75].

В 1710 р. гетьманом Війська Запорізького Пилипом Орликом було розроблено проєкт конституції, відповідно до положень якої населення звільнялося від «підводної повинності» (розділ XIV «Договорів і постанов прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим

же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін» (Конституції Пилипа Орлика (1710 р.)) [76].

В положеннях зазначеної конституції, в розділі VI, закріплювався порядок обмеження права гетьмана Війська Запорізького на таємницю кореспонденції: «Якщо до Ясновельможного гетьмана будуть надіслані листи від закордонних держав, то Його Вельможність має оголосити про них Генеральній Старшині і відповіді, які відписуватимуться, висвітлити, не приховуючи від них жодної кореспонденції, передусім закордонної та такої, що може шкодити цілісності Вітчизни та добру громадському».

В період, починаючи з 1721 до 1917 рр., окремі території сучасної України продовжували перебувати під контролем Російської імперії. Початок нової організації державних поштових установ був покладений імператором Петром Великим. Ним були засновані перші «поштами» і «поштові контори» з особливими посадовими особами «поштаймейстерами» і «поштальйонами» [63, с.2].

В 1725 р. указом Катерини I відкрито поштовий двір на Подолі в місті Києві і визначено порядок вибору поштмейстера, підпорядкованого міському магістрату [77].

З ім'ям імператриці Російської імперії Катерини II пов'язано створення установи постійної служби перлюстрації, яка «законно займалася» порушенням таємниці кореспонденції [78]. Цією датою можна вважати 1779 р., коли імператриця повеліла доставляти їй з Санкт-Петербурзького поштамту секретно розкриту кореспонденцію. Поступово коло осіб, чиї листи потрапляли під спостереження, все більш розширювалося.

З часом імператриця Катерина II поширила секретними указами «чорні кабінети» по усій пошті імперії [79, с.127]. Паралельно з цим вона публічно поширювала уявлення про дворянську честь і право на особисте життя та проголосила вперше за історію цієї держави таємницю поштової кореспонденції.

В епоху Нового часу (з 1789 по 1914 рр.) на конституційному рівні право на таємницю кореспонденції вперше закріплено в IV поправці Конституції

Сполучених Штатів Америки, яка вступила в силу 15.12.1791 р. і була частиною «Білля про права» [80].

Згідно IV поправки право народу на охорону їх особистостей, житла, паперів, і власності, проти необґрунтованих обшуків та виїмки, не повинно бути порушено. Жоден ордер не повинен видаватися, не інакше, як при наявності достатніх підстав, підтверджених присягою чи твердженням, і з описуванням місця обшуку, і осіб чи речей, які будуть підлягати обшукові. Зазначимо, що вказана поправка чинна на території Сполучених Штатів Америки і до сьогодні.

При цьому, для порівняння, Конституція Речі Посполитої 1791 р. не вміщує чіткої норми, яка б закріплювала право людини на таємницю листування, хоча в конституції була закріплена гарантія «шляхетському стану», а саме їх всі свободи, вольності, прерогативи і переваги в приватному і суспільному життя [81]. Гарантувалося право власної безпеки, особистої свободи тощо.

В XIX ст. корінний переворот в поштової справі був викликаний поширенням залізниць і пароплавства. Поява паровоза і пароплава, значно збільшило швидкість пересилання поштових відправлень. Поштовий зв'язок став загальнодержавний, тож почало обслуговуватися все населення. Більше того, шляхом поєднання залізничних і пароплавних ліній з'явилася можливість встановлення поштових повідомлень між самими віддаленими країнами (приклад, організація англо-індійської пошти).

Важливими подіями, що вплинули на генезу конституційного права людини на таємницю кореспонденції, вважаємо винайдення печаткої машинки (1808 р.), конверту (1820 р.), та поштової марки (1840 р.) [82].

Так, в Англії і в її колоніях стали використовуватися рекомендовані повідомлення. Ідея винаходу «відкритого листа» (пост-карти, або поштової картки) колишнім німецьким генерал-пошт-директором Генріхом фон Стефаном в 1865 р. змінила сприйняття таємниці листування відправниками та адресатами листів. За таких умов таємниця кореспонденції не забезпечувалася.

З винаходом телеграфу (1832 р.), телефону (1876 р.) і радіо (1895 р.), поштовий зв'язок все ж не втратив своєї важливої ролі як засіб спілкування

мільйонів людей. В 1858 р. вперше встановлено трансатлантичний телеграфний зв'язок. Прокладений кабель в Африку дозволив в 1870 р. встановити прямий телеграфний зв'язок «Лондон – Бомбей» через релейну станцію в Єгипті і на Мальті. Тож, право на таємницю кореспонденції потребувало свого нормативного закріплення вже на міжнародному рівні.

У 1874 р. на I Всесвітньому поштовому конгресі 22 країни, в тому числі і Російська імперія, до складу якої входили території сучасної України, підписали «Загальний єдиний поштовий договір». Державами учасницями конгресу утворено Загальний поштовий союз (з 1878 р. Всесвітній поштовий союз). Переважно держави почали об'єднувати поштову справу з телеграфною, шляхом реорганізації відповідних відомств.

Щодо розвитку права людини на таємницю кореспонденції на території України, то на початку XIX ст. імператор Олександр I проголосив недоторканість приватної кореспонденції, яка, при цьому, мала вибіркового характеру [79, с.127].

Офіційним розпорядженням імператора встановлювалося, що «внутрішня кореспонденція, здійснювана між собою приватними людьми та особливо мешканцями імперії «тутешньої», була тепер недоторканою та вилученою від будь-якого огляду та розкриття, що стосується зовнішнього листування, у перлюстрації такого слід діяти за колишніми приписами та правилами без скасування». Однак, згодом імператор Олександр I відновив перлюстрацію.

Своєрідним прагненням відмежуватися від деспотизму періоду правління імператора Російської імперії Павла I стало Найвище веління від 12 квітня 1801 р., яким підтверджувалося «щоб кореспонденція, між приватними особами, була недоторканою і взагалі вилучена від всякого огляду і відкриття» [83].

Маніфестом про заснування міністерств від 8 вересня 1802 р. пошта була номінально підпорядкована Міністерству внутрішніх справ. 28 грудня 1813 р. Міністр внутрішніх справ Козодавлев О.П. в секретному зверненні керуючому московським поштамтом, вказав: «З внутрішньої переписки ... підлягають перлюстрації листи тільки тих осіб, про яких до цього були особливі приписи від Предместніков моїх і від мене, або надалі будуть».

Вперше, починаючи з часів імператриці Російської імперії Катерини II місцеве поштове управління піддалося реформам лише в 1830 р. У 1831 р. вийшло «Положення про заснування вільних пошт в Росії» [84]. Відбулося поступове збільшення кількості поштових установ та розширення їх діяльності. На території Київської, Подільської та Волинської губерній чинність «Литовського Статуту» припинено сенатським указом від 25 червня 1840 р., а на Лівобережній Україні «Литовський Статут» замінено «Зводом законів Російської Імперії», починаючи з 1843 р.

«Звід законів Російської Імперії», в ред. від 1857 р., що діяв аж до Жовтневого перевороту 1917 р., вміщував в томі XII, частину I «Статути шляхів сполучення, поштовий, телеграфічний, будівельний, і пожежний» положення, які визначали порядок забезпечення таємниці кореспонденції [85].

Після введення в дію «Судових статутів» 20 листопада 1864 р., виїмка кореспонденції осіб, проти яких було розпочато кримінальне переслідування, допускалася з дозволу окружного суду [86]. Цитовані документи носили хоча і секретний, але все ж законний (або підзаконний) характер. Поряд з цим існувала практика таємного розкриття і перегляду кореспонденції.

Починаючи з 1881 р., в зв'язку з передачею поштового відомства до складу Міністерства внутрішніх справ, служба перлюстрації виявилася в прямому підпорядкуванні міністра внутрішніх справ. Перлюстраторам заборонялося відкривати листи тільки трьох осіб: імператора, міністра внутрішніх справ і начальника Третього Відділення власної Є.І.В. канцелярії, а після його скасування – і директора Департаменту поліції.

На початку XIX ст. для збільшення кількості поштових закладів поштове відомства почали приймати і здійснювати видачу простої письмової кореспонденції (сільської пошти) [63, с.17-18].

В першій половині XIX ст. Галичина, Буковина перебували у складі Австрійської імперії, а Закарпаття входило до Угорського королівства. В Угорському королівстві у 1879 р. було прийнято «Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки», чинність якого поширювалася на територію Закарпаття

[87, с.437]. У цьому нормативному акті містилися і норми щодо відповідальності за посягання на особисту свободу, недоторканність житла, таємницю поштових відправлень. Цікавим є той факт, що суб'єктами таких діянь закон вважав службових осіб. Так, розділ X «Угорського кримінального уложення» мав назву «Порушення публічними чиновниками особистої свободи, недоторканності житла, таємниці листів і телеграм» [88].

В епоху Новітнього часу, а саме на початку XX ст. на території сучасної України до поштового зв'язку додався телеграф, який вводився приватними компаніями. Після Лютневої Революції 1917 р. відбувся розпад Російської Імперії. Владу на території сучасної України, яка раніше входила до складу Російської імперії, отримала новостворена Українська Центральна Рада, яка діяла в період з 1917 по 1918 рр. Третім Універсалом Української Народної Республіки в 1917 р. проголошено Україну Українською Народною Республікою, а в 1918 р. прийнято Конституцію Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки) [89, с.24]. Саме в положеннях Конституції Української Народної Республіки, в розділі II «Права громадян України», вміщувалася конституційна норма, яка закріплювала право людини на таємницю кореспонденції. Стаття 16 визначала «установлення листової тайни». В нормі передбачалося, що «органам державної влади не вільно відкривати листи без судового наказу, інакше як у випадках, законом означених» [90].

Після Лютневої революції 6 березня 1917 р. постановою Тимчасового уряду виїмку поштово-телеграфної кореспонденції, крім як за рішенням суду, було доручено Міністерству внутрішніх справ припинити. За відповідним наказом по Міністерству пошти і телеграфів від 10 липня 1917 р. цензура іноземних газет і журналів (разом зі службою перлюстрації) була скасована. Але в зв'язку з участю держави в Першій світовій війні (1914-1918 рр.), органи військової цензури продовжували існувати.

Декретом від 26 жовтня 1917 р. про утворення Робочого і Селянського уряду, виданим в числі перших декретів Радянської влади, в складі радянського уряду було передбачено створення Народного комісаріату пошти і телеграфів

(Наркомпоштель) [91]. 16 квітня 1918 р. в цілях централізації діяльності пошти, а також з метою боротьби з бойкотом з боку телеграфних і поштових службовців колишнього режиму виданий «Декрет про організацію управління поштово-телеграфним справою». Декрет особливо забороняв всім органам радянської влади втручатися в справи пошти. Будь-які побажання належало подавати в Наркомпоштель. Циркуляр Наркомпоштеля від 28 травня 1918 р. дав право виїмки кореспонденції органам Всеросійської надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією і саботажем поряд з ревтрибуналами і народними судами з дотриманням правил старого статуту кримінального судочинства, однак, Циркуляром від 8/10 жовтня 1918 р. Наркомпоштель підтвердив вже безумовне право органів Всеросійської надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією і саботажем затримувати кореспонденцію. У грудні 1918 р. затверджено «Положення про військову цензуру», яке вводило перегляд міжнародної і, у міру потреби, внутрішньої поштово-телеграфної кореспонденції, так само як і контроль над розмовами по міжміському телефону.

Передача військової цензури з військового відомства до Всеросійської надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією і саботажем сталася восени 1920 р. - червні 1922 р. Наркомпоштель висловився за скасування контролю листування всередині держави, але Державне політичне управління при Народному комісаріаті внутрішніх справ, виступило проти цього «з огляду на те, що військово-політична цензура поштово-телеграфної кореспонденції є одним з найсильніших знарядь боротьби з контрреволюцією». Перлюстрацію кореспонденції став здійснювати Відділ Політконтроля Секретно-оперативного управління Державного політичного управління, створений наказом Управління справами Державного політичного управління № 88 від 21 червня 1922 р., а також місцеві його підвідділи, відділення та пункти.

В період з 1919 по 1991 рр. на території сучасної України була створена Українська Радянська Соціалістична Республіка (надалі - УРСР), яка, починаючи з 1923 р., ввійшла до складу Союзу Радянської Соціалістичної Республіки (надалі –

СРСР). Саме за вищезазначений період на українських землях були чинними чотири конституції УРСР: 1919, 1929, 1937 та 1978 рр. [92, 93, 94, 95].

Фактично конституції УРСР 1937 та 1978 рр. дублювали положення конституцій СРСР 1936 та 1977 рр. [96, 97]. Конституція УРСР, що прийнята в 1919 р. та Конституція (Основний закон) УРСР в ред. 1929 р. не вміщували положень, які б закріплювали конституційне право людини на таємницю кореспонденції [92, 93]. Лише в ст. 128 Конституції СРСР 1936 р. відбулося закріплення права людини на таємницю листування [96]. Зазначена конституційна норма фактично дублювалася в Конституції УРСР в ред. 1937 р. та декларувала те, що «таємниця листування охороняється законом» (ст.108) [94].

В 1948 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй проголошено «Загальну декларацію прав людини», ст. 12 якої закріплювала право людини на таємницю кореспонденції на міжнародному рівні для держав-учасниць, які входили до складу зазначеної міжнародної організації на той час [98]. В 1950 р. Радою Європи прийнято «Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод», ст.8 якої аналогічно закріплювала право людини на таємницю кореспонденції [99], однак ратифіковані зазначені міжнародні акти вже як незалежною Україною, а не як УРСР, і через багато років, на відміну від інших держав.

Значною подією, яка вплинула на розвиток засобів зв'язку та розвитку його мереж і, як наслідок, на розвиток права людини на таємницю кореспонденції, є запуск штучного супутника Землі в СРСР у 1957 р., який став передумовою заснування мережі «Arpanet».

А в 1966 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй прийнято «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» [100, 101]. В ст.17 пакту закріплено розширене право людини на таємницю кореспонденції.

В 1969 р. після заснування мережі «Arpanet» з метою підвищення ступеня інформаційної безпеки на випадок війни, Міністерство оборони Сполучених Штатів Америки в екстреному порядку віддало наказ розробити

надійну систему для передачі даних, тож з плином часу мережа «Arpanet» розвивалася [102].

В 1970 році глобальна мережа під назвою «Telex network» вже об'єднувала абонентів більш ніж 100 країн світу. Створення та розвиток людством кіберпростору як доповненої реальності відбувалося поступово.

У 1971 р. досягнуто цілі по об'єднанню військових із науково-дослідницькими закладами. Створено перше програмне забезпечення для обміну електронними e-mail-повідомленнями. Спочатку ця перша у світі віртуальна комунікація викликала занепокоєння у військових, та перебувала під їхнім наглядом та контролем. А щодо першої програми для обміну електронними листами в глобальній мережі, то вона з'явилася вже в 1971 р.

У 1973 р. налаштований перший інтернаціональний зв'язок нового покоління між Лондоном та Норвегією. В 1979 році створено комп'ютерну мережу «Usenet» на противагу мережі «Arpanet».

Розвиток електронних комунікацій «Arpanet», «Telex network», «Usenet» значно вплинуло на можливості держав забезпечувати право людини на таємницю електронної кореспонденції, що передавалась через зазначені системи та потребувало негайного врегулювання на нормативному рівні.

В цей же час розвиток електронних комунікацій на території УРСР не був прогресивним. Попитом користувалися інші, традиційні на той час, засоби зв'язку (пошта, телефон, телеграф).

В період з 1978 по 1991 рр. на території радянської України діяла Конституція (Основний закон) УРСР 1978 р. [95]. Законодавець виділив, на відміну від Конституції (Основного закону) УРСР 1937 р., в окремі конституційні норми: «право на недоторканість житла» (ст.53) та «право на особисте життя, таємницю листування, телефонні розмови і телеграфні повідомлення, які охороняються законом» (ст.54). Положення ст.56 Конституції (Основного закону) СРСР 1977 р. [97], фактично дублювалось в ст.54 Конституції (Основного закону) УРСР 1978 р. Отже, відповідно до ст.54 Конституції (Основного закону) УРСР 1978 р. особисте

життя громадян, таємниця листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень охоронялися законом, а не гарантувалися державою.

Після розпаду СРСР в 1991 р., правонаступником УРСР стала Україна. В 1996 р. прийнята Конституція України, ст.31 якої закріплювала конституційне право людини на таємницю кореспонденції: «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції». Під поняттям «іншої кореспонденції» законодавець передбачив можливість забезпечення права людини на таємницю електронної кореспонденції, що передається через Інтернет, котрий з'явився в Україні в 90-х рр. ХХ ст., але набув поширення лише в 2000-х.

Станом на 2021 р. чинні положення ст.31 Конституції України, розроблені ще в 1996 р., та залишаються не змінними, а отже, на нашу думку, потребують доопрацювань (деталізації).

Дослідивши генезу конституційного права людини на таємницю кореспонденції, можна прийти до наступних висновків.

Історичними передумовами (факторами), що вплинули на процес виникнення, формування та розвитку конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення є: 1) рівень розвитку письменності та засобів письма; 2) рівень розвитку держави та її інститутів влади; 3) рівень розвитку прав людини. Однак, не менш важливими історичними передумовами пропонуємо вважати такі, як: 1) рівень розвитку захисту інформації; 2) рівень розвитку засобів зв'язку; 3) рівень розвитку мереж зв'язку.

Проаналізувавши історичні та історико-правові джерела конституційного права людини на таємницю кореспонденції та історичні передумови, що вплинули на його розвиток, пропонуємо наступну періодизацію розвитку конституційного права на таємницю кореспонденції:

1) IV тис. до н.е – XVII (XVIII) ст. н.е. – період «неписаного» права людини на таємницю кореспонденції. Зазначений період охоплює час від епохи Стародавнього Єгипту до епохи Відродження;

2) XVII (XVIII) ст.- XXI ст. (дотепер) - період конституційного закріплення права людини на таємницю кореспонденції, який включає епохи Нового та Новітнього часу.

На наше переконання, в генезі конституційного права людини на таємницю кореспонденції України, другого періоду варто виділити наступні періоди та знакові дати подій, що вплинули на його розвиток а саме:

- 1791 р. - в Сполучених Штатах Америки вперше на конституційному рівні закріплено конституційне право людини на таємницю кореспонденції (IV поправка (Біль про права) Конституції Сполучених Штатів Америки);

- 1918 р. – на території сучасної України, яка в той час була Українською Народною Республікою, право людини на таємниця листування, вперше, закріплюється на конституційному рівні (ст.16 Конституції Української Народної Республіки), встановлюється порядок розкриття, перегляду (перлюстрації) кореспонденції (листів), тобто через 127 років після закріплення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Конституції Сполучених Штатів Америки, 1791 р.);

- 1936-1991 рр. – «радянський період», що ознаменувався наступними датами:

1) 1936 р. - конституційне право на таємницю кореспонденції закріплюється в Конституції (Основному законі) СРСР (ст.128) та в 1937 р. дублюється в ст.108 Конституції (Основному законі) УРСР в ред. 1937 р.;

2) 1977 р. - конституційне право на таємницю кореспонденції, зі змінами, закріплюється в Конституції (основному законі) СРСР (ст.56) та відповідно в 1978 р. – дублюється ст.54 Конституції (Основному законі) УРСР в ред.1978 р. Зміна відбулася під впливом закріплення права людини на таємницю кореспонденції на міжнародному рівні (в 1948 р. ст.12 «Загальної декларації прав людини», в 1950 р. ст.8 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», та в 1966 р. ст.17 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права», закріплено право на таємницю кореспонденції, в міжнародних актах з прав людини;

- 1991 - 2021 рр. – період розвитку конституційного права незалежної України та його забезпечення, який в свою чергу пропонується розподілити на:

1) 1991-1996 рр. - період дії «пострадянського», декларативного конституційного права людини на таємницю кореспонденції (до прийняття Конституції України в 1996 р.);

2) 1996-2021 рр. - період дії чинної конституційної норми ст.31 Конституції України, що закріплює право людини на таємницю кореспонденції.

Також важливою подією, яка вплинула на розвиток конституційного права людини на таємницю кореспонденції, вважаємо, ратифікування Україною в 1997 р. «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», ст.8 якої закріплює право людини на таємницю кореспонденції і надає право громадян України звертатися до Європейського суду з прав людини за захистом у разі його порушення в Україні.

В подальшому вищезазначені історичні передумови та події, стали основним підґрунтям для розробки діючих на час проведення даного дисертаційного дослідження нормативно-правових актів, що регламентують правовідносини, пов'язані з таємницею кореспонденції, як у міжнародному, так і у внутрішньо-державному законодавстві України. Тож, наступний підрозділ даного дисертаційного дослідження буде присвячений нормативному закріпленню конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні.

1.3. Правове закріплення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції

Розглядаючи питання нормативного закріплення права людини на таємницю кореспонденції, необхідно відзначити, що регламентація здійснюється різними видами нормативно-правових актів, а саме: актами міжнародного права (деклараціями, конвенціями, хартіями), та актами внутрішньо-державного законодавства (конституцією, кодексами, законами, підзаконними актами) конкретної держави. Отже, перш за все, варто розглянути акти міжнародного права,

оскільки вони є чинними для переважної більшості держав світу, взаємності від регіону.

Після завершення Другої світової війни, яка тривала з 1939 по 1945 рр., протягом другої половини ХХ ст., були створені міжнародні організації, такі як: глобальна, міжнародна організація світового рівня Організація Об'єднаних Націй (надалі – ООН) (дата створення 1945 р.), та міжнародні організації регіонального рівня, зокрема: Рада Європи (надалі - РЄ) (1949 р.), Організація американських держав (надалі - ОАД) (1948 р.), Організація африканської єдності (надалі - ОАЄ) (1963 р.), з 2002 р. правонаступник – Африканський Союз (надалі - АС), Організація ісламського співробітництва (надалі - ОІС) (1969 р.), Співдружність Незалежних Держав (надалі - СНД) (1991 р.), та Європейський Союз (надалі - ЄС) (1993 р.).

Вище перелічені міжнародні організації у своїх нормативних актах (деклараціях, конвенціях, хартіях) закріпили право людини на таємницю кореспонденції, надавши тим самим йому статус міжнародної, правової норми.

Так, Генеральною Асамблеєю ООН в 1948 р. було прийнято: «Загальну декларацію прав людини» [98], в 1966 р. «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» [100], в 1989 р. «Конвенцію про права дитини» [103], в 1990 р. «Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих - мігрантів та членів їх сімей» [104], та в 2006 р. «Конвенцію про права осіб з інвалідністю» [105], що закріплювали право людини на таємницю кореспонденції.

Зазначені міжнародні акти, окрім «Міжнародної конвенції про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей», станом на 2021 р. ратифіковані та діють в Україні.

Так, в ст. 12 «Загальної декларації прав людини» визначено, що ніхто не може зазнавати безпідставного посягання на таємницю його кореспонденції. Кожна людина має право на захист закону від таких посягань.

Значно розширив положення ст.12 вказаної декларації «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» (надалі – Міжнародний пакт), згідно якого «Ніхто не повинен зазнавати свавільних чи незаконних посягань на таємницю його

кореспонденції. Кожна людина має право на захист закону від таких посягань» (ст.17).

«Конвенція про права дитини» (ст. 16) визначає, що «жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на таємницю кореспонденції. Дитина має право на захист закону від такого втручання».

Відповідно до ст. 14 «Міжнародної конвенції про захист прав всіх трудящих - мігрантів та членів їх сімей» трудящий-мігрант і член його (чи її) родини не повинні зазнавати безпідставного і незаконного зазіханням на таємницю його (або її) листування або інших форм зв'язку. Кожен трудящий-мігрант і член його (чи її) родини мають право на захист закону від такого втручання чи таких посягань.

В ст.22 «Конвенції про права осіб з інвалідністю» закріплено право людини з обмеженими фізичними можливостями на таємницю кореспонденції: «Незалежно від місця проживання чи житлових умов жодна особа з інвалідністю не повинна наражатися на довільне чи незаконне посягання на недоторканність її листування та інших видів спілкування. Особи з інвалідністю мають право на захист закону від таких посягань. Держави-учасниці охороняють конфіденційність відомостей про особу нарівні з іншими».

Отже, дослідивши положення міжнародних актів, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН, приходимо до висновку, що положення ст.31 Конституції України, яка гарантує право людини на таємницю кореспонденції, не суперечить положенням вище згаданих актів міжнародного права.

«Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих - мігрантів та членів їх сімей», яка ще не підтримана Україною, також не суперечить положенням ст.31 Конституції України. Вважаємо, що ратифікація зазначеної конвенції могла б забезпечити для України, як для держави, додаткову можливість надати гарантії забезпечення права на таємницю кореспонденції таких уразливих груп осіб, як «трудова мігранти», та значно покращить їх становище на майбутнє як в Україні, так і за її межами.

Що стосується регіональних, міжнародних правових актів з прав людини, котрі закріплюють право людини на таємницю кореспонденції, то до їх переліку пропонуємо включити наступні, відповідно прийняті ОАД, ОАЄ (правонаступник - АС), ОІС, СНД, РЄ, ЄС: «Американську конвенцію з прав людини» (дата прийняття 1969 р.) [106], «Африканську хартію прав людини і народів» (1981 р.) [107], «Каїрську декларацію прав людини в ісламі» (1990 р.) [108], «Конвенцію Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини» (1995 р.) [109], «Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод» (1950 р.) [99], та «Хартію основних прав Європейського Союзу» (2000 р.) [110].

Варто згадати, що Україна являється: державою-учасником РЄ (з 1995 р.), кандидатом на вступ в ЄС, спостерігачем ОАД (з 1994 р.), АС (з 2016 р.), кандидатом на отримання статусу спостерігача ОІС (з 2017 р.) [111] та відмовилася від членства в СНД, починаючи з 2018 р. [112].

Тож, проаналізуємо положення вище перелічених міжнародних актів на предмет закріплення права людини на таємницю кореспонденції в кожному із них, за критерієм пріоритетності для України.

В 1950 р. Радою Європи прийнята «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод». Положення ст.8 зазначеної конвенції закріплює право людини на таємницю кореспонденції: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Починаючи з 1997 р., зазначену Конвенцію ратифіковано в Україні (закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. [113]).

У разі порушення права людини на таємницю кореспонденції, закріпленого ст.8 «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» громадяни-держави учасниці РЄ мають право звернутися за захистом до Європейського суду з прав людини (м.Страсбург, Франція, заснований в 1959 р.).

Європейський суд з прав людини має право розглядати індивідуальні та міждержавні скарги, подані проти однієї або декількох держав, членів РЄ.

Відповідно до статистичних даних Європейського суду з прав людини, Україна «негативно» лідирує по кількості поданих скарг до суду з метою захисту права на повагу до приватного і сімейного життя, в тому числі до права на повагу кореспонденції [114]. Так, за період з 1997 р. по 2020 р. зафіксовано 90 звернень громадян України (6 місце серед 47 держав), поступаючись (за період з 1959 р. по 2020 р.) Румунії (106 звернень, 5 місце), Республіці Польща (120 звернень, 4 місце), Турецькій Республіці (126 звернень, 3 місце), Італійській Республіці (172 звернення, 3 місце) та Російській Федерації (244 звернення, 1 місце). Частка звернення громадян України до зазначеного міжнародного суду з метою захисту права на повагу до приватного і сімейного життя, складає 5,74 % від загальної кількості звернень громадян України (90 з 1568).

Результатами (прикладми) таких звернень є наступні судові рішення Європейського суду з прав людини:

- рішення у справі «Назаренко проти України» (заява № 39483/98) від 29.04.2003 р.;
- рішення у справі «Сергій Волосюк проти України» (Sergey Volosyuk v. Ukraine) (заява № 1291/03) від 12.03.2009 р., остаточне від 12.06.2009 р.;
- рішення у справі «Глінов проти України» (Glinov v. Ukraine) (заява № 13693/05) від 19.11.2009 р.;
- рішення у справі «Віслогузов проти України» (заява № 32362/02) від 20.05.2010 р., остаточне від 20.08.2010 р.;
- рішення у справі «Довженко проти України» (Case of Dovzhenko v. Ukraine) (заява № 36650/03) від 12.01.2012 р., остаточне від 12.04.2012 р.;

- рішення у справі «Беляєв та Дігтяр проти України» (заяви №№ 16984/04 та 9947/05) від 16.02.2012 р., остаточне від 16.05.2012 р.;
- рішення у справі «Буглов проти України» (Case of Buglov v. Ukraine) (заява № 28825/02) від 10.07.2014 р., остаточне від 15.12.2014 р.;
- рішення у справі «Вінтман проти України» (Vintman v. Ukraine) (заява № 28403/05) від 23.10.2014 р.); рішення у справі «Куріпка проти України» (Case of Kuripka v. Ukraine) (заява № 7918/07) від 10.11.2016 р. [114].

Відповідно до закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. [115] рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковим для виконання Україною.

Ознайомившись із вище переліченими рішеннями, приходимо до висновків, що в них міжнародним судом зазначені всі недоліки системи забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні, серед яких найчастіше – грубе порушення законодавства України у сфері таємниці кореспонденції працівниками патенціарної служби (детальний аналіз в підрозділі 3.3 даного дисертаційного дослідження).

Отже, на нашу думку, положення ст.8 «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» в повній мірі узгоджуються з ст. 12 «Загальної декларації прав людини» та ст. 17 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» (ООН), однак, являються більш деталізованими щодо випадків обмеження права людини на таємницю кореспонденції, а ніж положення ст.31 Конституції України. При цьому норма ст.8 конвенції визначає виняткові випадки втручання органів державної влади у здійснення людиною права на повагу до її кореспонденції, а саме для:

- 1) захисту інтересів національної безпеки;
- 2) захисту інтересів громадської безпеки;
- 3) захисту інтересів економічного добробуту держави;
- 4) запобігання заворушенням;
- 5) запобігання злочинам;
- 6) захисту здоров'я та моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Так, в ст.31 Конституції України перелік виняткових випадків не зазначений, їх визначає лише суд, а вказана мета – запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Враховуючи вище зазначене, з метою приведення українського законодавства до міжнародних стандартів, пропонується ст.31 Конституції України доповнити наступним текстом «Втручання в таємницю кореспонденції, що є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту держави, для запобігання заворушенням, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, здійснюється згідно із законом, ...» (Додаток Г).

Починаючи з 90-х р. ХХ ст., Україна офіційно заявила про прагнення набути статусу асоційованого членства ЄС. Станом на 2021 р. до складу ЄС входить 27 держав. Україна, поки що, не є учасником (членом) ЄС, хоча проводить політику євроінтеграції (в 1994 р. підписано «Угоду про партнерство та співробітництво» [116], а в 2014 р. – «політичну частину Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» [117]).

В 2000 р. державами-членами ЄС прийнята «Хартія основних прав Європейського Союзу». В ст. 7 хартії закріплено право людини на таємницю кореспонденції: «Кожна людина має право на повагу до її приватного і сімейного життя, і таємницю кореспонденції» [110]. Положення ст.7 хартії в повній мірі узгоджуються з положеннями ст. 12 «Загальної декларації прав людини», ст. 17 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» (ООН).

Не менш цікавим для України є досвід забезпечення права людини на таємницю кореспонденції Організацією американських держав.

В 1969 р. Організацією американських держав прийнята «Американська конвенція з прав людини». В ст. 11 конвенції зазначено про те, що ніхто не може зазнавати безпідставного чи образливого втручання в його особисте і сімейне життя, безпідставного або образливим посягання на таємницю його кореспонденції. Кожна людина має право на захист від такого втручання або таких

посягань [106]. Положення ст.11 конвенції узгоджується із ст.12 «Загальної декларації прав людини» та ст.17 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» (ООН) [100].

Користуючись ст.11 зазначеної конвенції, громадяни держав-членів ОАД, окрім Куби, що перебуває в «політичній ізоляції», починаючи з 1979 р., мають законні підстави звернутися за захистом їх порушеного права на таємницю кореспонденції до Міжамериканського суду з прав людини (м. Сан-Хосе, Коста-Ріка). Однак, такі звернення є, на відміну від європейського досвіду, поодинокими через складність процедури.

Варто згадати і міжнародні стандарти з прав людини Організації ісламського співробітництва та Африканського союзу (до 2002 р. – Організації африканської єдності).

В 1990 р. Організацією ісламського співробітництва була прийнята «Каїрська декларація прав людини в ісламі» [108]. Відповідно до положення ст. 18.b якої кожен має право на охорону конфіденційності своїх особистих справ, в своєму будинку, своєї сім'ї, щодо свого майна і своїх взаємин. Не дозволяється стежити за людиною, тримати її під наглядом або ганьбити її добре ім'я. Держава охороняє особистість від свавільного втручання в її справи. Тож, виходячи з положення ст. 18.b зазначеної конвенції, приходимо до висновку, що право людини на таємницю кореспонденції у порівнянні із ст. 12 «Загальної декларації прав людини» та ст. 17 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» (ООН), чітко не закріплене.

В 1981 р. Організацією африканської єдності була прийнята «Африканська хартія прав людини і народів». Проаналізувавши положення зазначеної хартії, ми прийшли до висновку, що положення щодо забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в ній не міститься [118].

Окреме питання нормативне закріплення права людини на таємницю кореспонденції в міжнародних стандартах прав людини СНД. Так, в 1995 р. державами-учасниками СНД була підписана «Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини» [109]. Відповідно до

ст. 9 конвенції кожна людина має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, на таємницю листування. Не повинно бути ніякого втручання з боку державних органів у користуванні цим правом, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і яке є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах державної та громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб».

Отже, на нашу думку, положення ст.9 зазначеної конвенції, в основному узгоджуються з положеннями ст. 12 «Загальної декларації прав людини» та ст. 17 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» (ООН), проте, аналогічно ст.8 «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» (РЄ), вміщує перелік більш конкретних випадків «законного обмеження» права людини на таємницю кореспонденції, а саме: «в інтересах державної та громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб».

Підбиваючи підсумки та враховуючи результати дослідження чинних міжнародних правових актів (декларацій, міжнародного пакту, конвенцій, хартій), прийнятих міжнародними організаціями такими як: ООН, РЄ, ЄС, ОАД, АС, ОІС та СНД приходимо до висновку, що всі вони, окрім «Африканської хартії прав людини і народів» (АС), та «Каїрської декларації прав людини в ісламі» (ОІС), закріплюють право людини на таємницю кореспонденції. «Законне обмеження» права на таємницю кореспонденції можливе лише за умови наявного юридичного механізму його забезпечення, закріпленого в правових нормах національного законодавства тієї чи іншої держави.

В міжнародних актах визначається також перелік випадків «законного обмеження», а саме: в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, що дає підстави стверджувати, що право людини на таємницю кореспонденції не є абсолютним. При цьому, на нашу думку, людина повинна мати право на захист закону від такого втручання.

Окрім дослідження досвіду міжнародних організацій, безперечно, цінним для України є вивчення закордонного досвіду закріплення права права людини на таємницю кореспонденції в положеннях конституцій конкретно визначених держав (держав-учасниць (членів) ООН, ОАД, АС, ОІС та СНД, а особливо РЄ та ЄС. Так, право людини на таємницю кореспонденції закріплено в конституціях держав-членів Ради Європи, а саме таких, які:

1) являються виключно членами РЄ: Швейцарська конфедерація (ч.1 ст.13 Союзної Конституції Швейцарської конфедерації [119]), Республіка Сербія (ст.41 Конституції Республіки Сербія [120]), Грузія (ч.1 ст.20 Конституції Грузії [121]), Боснія і Герцеговина (ст.2 п.3f Конституції Боснії і Герцеговини [122]), Республіка Вірменія (ст.33 Конституції Республіки Вірменія [123]), Республіка Албанія (ст.36 Конституції Республіки Албанія [124]), Північна Македонія (ст.17 Конституції Північної Македонії [125]), Республіка Чорногорія (ст.42 Республіки Чорногорії [126]), Ісландія (ст.71 Конституції Ісландії [127]), Князівство Андорра (ст.15 Конституції Князівства Андорри [128]), Князівства Ліхтейнштейн (ст.32 Конституції Князівства Ліхтейнштейна [129]), Князівства Монако (ст.22 Конституції Князівства Монако [130]), Сан-Маріно (ст.6 Конституції Сан-Маріно [131]) (детальний аналіз положень конституцій окремих держав в підрозділі 2.3 даного дисертаційного дослідження);

2) являють одночасно членом Ради Європи та Європейського Союзу: Італійська Республіка (ст.15 Конституції Італійської Республіки [132]), Королівство Нідерландів (ст.13 Конституції Королівства Нідерландів [133]), Королівство Бельгія (ст.29 Конституції Королівства Бельгія [134]), Королівство Швеція (гл.2 ст.2 п.6 Конституції Королівства Швеція [135]), Королівство Данія (ст.72 Конституції Королівства Данія [136]), Великого герцогства Люксембурга (ст.28 Конституції Великого герцогства Люксембурга [137]), Фінляндської Республіки (§10 Конституції Фінляндської Республіки [138]), Литовської Республіки (ст.22 Конституції Литовської Республіки [139]), Латвійської Республіки (ст.96 Конституції Латвійської Республіки [140]), Естонської Республіки (ст.43 Конституції Естонської Республіки [141]); Федеративна

Республіка Німеччина (ст.10 Основного закону Федеративної Республіки Німеччини [142]), Королівство Іспанія (ч.3 ст.18 Конституції Королівства Іспанії [143]), Румунія (ст.28 Конституції Румунії [144]), Грецька Республіка (ст.19 Конституції Грецької Республіки [145]), Португальська Республіка (ст.34 Конституції Португальської Республіки [146]), Республіки Болгарія (ст.34 Конституції Республіки Болгарія [147]), Республіки Кіпр (ст.17 Конституції Республіки Кіпр [148]), Чеська Республіка (ст.13 Конституції Чеської Республіки [149]), Угорщина (гл.12 п.59.1 Конституції Угорщини [150]), Республіка Польща (ст.49 Конституції Республіки Польщі [151]), Словацька Республіка (ст.22 Конституції Словацької Республіки [152]), Республіка Хорватія (ст.36 Конституції Республіки Хорватія [153]), Республіка Словенія (ст.37 Конституції Республіки Словенії [154]) (детальний аналіз положень конституцій окремих держав в підрозділі 2.3 даного дисертаційного дослідження);

3) являється одночасно членом Ради Європи та СНД: Азербайджанська Республіка (ст.32 Конституції Азербайджанської Республіки [155]).

В положеннях конституцій держав-членів Ради Європи та Європейського Союзу, таких як: Французької Республіки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Королівство Норвегія та Республіка Ірландія, Республіка Австрія і Республіка Мальта право людини на таємницю кореспонденції не закріплене.

Також варто звернути увагу на закріплення права людини на таємницю кореспонденції в конституціях:

- держав-членів Організації американських держав, а саме таких, як: Сполучені Штати Америки (IV поправка Конституції Сполучених Штатів Америки [80]), Аргентинської Республіки (ст.18 Конституції Аргентинської Республіки [156]), Федеративної Республіки Бразилія (ст.5 п. XII Конституція Федеративної Республіки Бразилії [157]) (детальний аналіз положень конституцій зазначених держав в підрозділі 2.3 даного дисертаційного дослідження);

- держав-членів Африканського союзу, а саме: Федеративної Республіки Нігерія (ст.37 Конституції Федеративної Республіки Нігерія [158]), Республіки

Руанда (ст.22 Конституції Республіки Руанда [159]) Республіки Сенегал (ст.13 Конституції Республіки Сенегал [160]) (детальний аналіз положень конституцій в підрозділі 2.3 даного дисертаційного дослідження);

- держав-членів Організації ісламського співробітництва, а саме: Турецької Республіки (ст.22 Конституції Турецької Республіки [161], що є теж є членом Ради Європи), Республіки Казахстан (ч.2 ст.18 Конституції Республіки Казахстан [162], що є одночасно членом СНД), Народної Республіки Бангладеш (ст.43 Конституції Народної Республіки Бангладеш [163]) (детальний аналіз положень конституцій окремих держав в підрозділі 2.3 даного дисертаційного дослідження);

- держав-членів СНД, а саме: Російської Федерації (ч.2 ст.23 Конституції Російської Федерації [164]), Республіки Білорусь (ст.28 Конституції Республіки Білорусь [165]), Республіки Молдова (ст.30 Конституції Республіки Молдова [166], що є теж членом Ради Європи) (детальний аналіз положень конституцій окремих держав наведений в підрозділі 2.3 даного дисертаційного дослідження).

Окремо варто зупинитися на досвіді держав, що не є членами РЕ, ЄС, ОАД, АС, ОІС, СНД, але є членами ООН. Так, право людини на таємницю кореспонденції закріплено в положеннях конституцій таких держав, як: Китайська Народна Республіка (ст.40 Основного закону Китайської Народної Республіки [167]), Монголії (п.15 ст.16 Конституції Монголії [168]). В конституціях Індії [169] та Республіки Індонезії [170] право людини на таємницю кореспонденції не закріплене.

Отже, проаналізувавши положення конституцій держав-членів ООН, Ради Європи, Європейського союзу, Організації американських держав, Африканського союзу, Організації ісламського співробітництва, Співдружності Незалежних Держав, приходимо до висновків про те, що право людини на таємницю кореспонденції закріплюється на трьох законодавчих рівнях:

- на світовому (в універсальних, міжнародних актах ООН), а саме в «Загальній декларації прав людини», 1948 р. (ст.12), в «Міжнародному пакті про громадянські і політичні права», 1966 р. (ст.17), в «Конвенції про права дитини», 1989 р. (ст.16), в «Міжнародній конвенції про захист прав всіх трудящих- мігрантів

та членів їх сімей», 1990 р., ст.14, що не ратифікована в Україні, та в «Конвенції про права осіб з інвалідністю», 2006 р. (ст.22);

- на регіональному рівні:

1) в регіональних, міжнародних актах Ради Європи (держави-учасниці Французька Республіка, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Італійська Республіка, Королівство Нідерландів, Королівство Бельгія, Королівство Швеція, Королівство Данія, Королівство Норвегія, Республіка Ірландія, Велике герцогство Люксембург, Фінляндська Республіка, Литовська Республіка, Латвійська Республіка, Естонська Республіка (одночасно члени ЄС) та Швейцарська конфедерація, Республіка Сербія, Грузія, Боснія і Герцеговина, Республіка Вірменія, Республіка Албанія, Північна Македонія, Республіка Чорногорія, Ісландія, Князівство Андорра, Князівство Ліхтенштейн, Князівство Монако, а також Азербайджанська Республіка (одночасно член СНД));

2) в міжнародних актах Європейського союзу (держави-учасниці Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Іспанія, Румунія, Грецька Республіка, Португалька Республіка, Республіка Австрія, Республіка Болгарія, Республіка Кіпр, Республіка Мальта, Чеська Республіка, Угорщина, Республіка Польща, Словацька Республіка, Республіка Хорватія, Республіка Словенія та інші); в міжнародних актах ОАД (Сполучені Штати Америки, Аргентинська Республіка, Федеративна Республіка Бразилія та інші);

3) в міжнародних актах Організації ісламського співробітництва (Турецька Республіка, Республіка Казахстан, Народна Республіка Бангладеш та інші); в міжнародних актах СНД (Російська Федерація, Республіка Білорусь, Республіка Молдова та інші), відповідно в ст.8 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» (РЄ); в ст.7 «Хартії основних прав Європейського Союзу» (ЄС); в ст.11 «Американської конвенції з прав людини» (ОАД); в ст.9 «Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини» (СНД);

- на рівні держави (в конституціях держав, серед яких держави-учасниці Ради Європи, Європейського союзу, Організації американських держав, Африканського

союзу, Організації ісламського співробітництва та СНД). Проте, не у всіх конституціях держав закріплено право людини на таємницю кореспонденції. До прикладу, право не закріплене в Конституції Індії, Республіка Індонезія, які не є державами-учасницями РЄ, ЄС, ОАД, ОІС, АС, СНД, однак, являються членами ООН. Тобто, право на таємницю кореспонденції громадяни зазначених держав закріплене, виключно, на найвищому, міжнародному рівні.

В Україні нормативно-правові акти внутрішньо-державного права у сфері забезпечення права людини на таємницю кореспонденції формують окремий блок правового забезпечення (Конституція України, кодекси, закони України та підзаконні нормативно-правові акти).

Чинна Конституція України, прийнята в 1996 р. [1], вміщує положення ст.31 про право людини на таємницю кореспонденції.

Забезпечення реалізації ст. 31 Конституції України відбувається шляхом правового закріплення права людини на таємницю кореспонденції в нормах кодексів та законів внутрішньо-державного законодавства, серед яких слід виділити нормативно-правові акти у галузях конституційного права, кримінального права та кримінального процесу, кримінально-виконавчого права, цивільного права та процесу, військового та державного права.

Так, в галузі конституційного права, положення ст.31, ст.64 Конституції України, встановлюють, відповідно, загальний порядок гарантування та обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції. Положення закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [171] визначають порядок парламентського контролю забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні Уповноваженим ВР України з прав людини (ст.3 зазначеного закону) та заборону перлюстрації його кореспонденції (ст.21 зазначеного закону).

Порядок «законного», тимчасового обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції (порядок втручання у таємницю спілкування) під час досудового розслідування в межах кримінального провадження встановлений також в положеннях абз.7 ч.1 ст.7, ст.14, стст. 258-266 Кримінального

процесуального кодексу України (надалі - КПК України) [172]. Також чинний КПК України (ст.38) вміщує чіткий перелік органів досудового розслідування, які в «законний спосіб» можуть обмежувати конституційне право людини на таємницю кореспонденції.

Значно ширший перелік державних органів вміщують положення закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст.5) [173].

Відповідно до абз. 9, 10, 18 ст. 8 зазначеного закону оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності, передбачених ст. 6 цього закону, підстав надається право: здійснювати аудіо-, відео-контроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж; накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку; створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи. Отже, положення закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» надає «законні підстави» для обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції, зокрема, поза межами кримінального провадження оперативним підрозділам Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України, Служби зовнішньої розвідки України та Державної кримінально-виконавчої служби України.

До нормативних актів кримінального права у сфері таємниці кореспонденції належить також Кримінальний кодекс України (надалі - КК України) [174], який передбачає кримінальну відповідальність за порушення таємниці кореспонденції (ст.163 КК України «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»), та за дії, які пов'язані із таким порушенням (ст.182 КК України «Порушення недоторканності приватного життя» та ст.359 КК України «Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації»).

Окремий порядок використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів застосовується як захід забезпечення безпеки окремої категорії осіб, встановлений ст. 10 закону України

«Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [175]. Порядок обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції осіб, взятих під варту встановлюється положеннями закону України «Про попереднє ув'язнення» [176], зокрема порядок надсилання скарг, заяв і листів (ст.13 зазначеного закону).

Отже, вбачається одразу зв'язок конституційного права людини на таємницю кореспонденції з нормами галузі кримінального права та процесу.

Відповідно до абз.3 ст.63 Конституції України засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Кримінально-виконавчий кодекс України (надалі – КВК України) [177] регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (ч.3 ст.51 (закріплено заборону перлюстрації кореспонденції засудженого, що адресована Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, суду, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, прокурору, захиснику), ч.2 ст.59 (закріплено право засудженого мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них, гроші, мобільні телефони та аксесуари до них; відправляти листи, отримувати посилки (передачі) і бандеролі; користуватися засобами мобільного зв'язку), ч.1, ст.107, ч.5 ст.110 (закріплено право засудженого, який відбуває покарання у виді позбавлення волі, під час перебування в стаціонарних закладах охорони здоров'я, здійснювати листування з особами, вести телефонні розмови, користуватися Інтернетом), ст.113 (визначає порядок листування засудженого до позбавлення волі). Окремо законодавець визначає порядок телефонних розмов (ч.4 ст.73 КВК України), та листування (ст.74 КВК України) засуджених військовослужбовців, у тому числі під час їх перебування в стаціонарних закладах охорони здоров'я (ч.4 ст.73 КВК України). Отже, вбачається

одразу зв'язок конституційного права людини на таємницю кореспонденції з нормами галузі кримінально - виконавчого права.

Щодо забезпечення конституційного права людини на таємницю листування нормами цивільного права, то положеннями ст.306 Цивільного кодексу України (надалі - ЦК України) закріплюється «Право на таємницю кореспонденції». Відповідно до ст.306 ЦК України фізична особа має право на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції. Листи, телеграми тощо є власністю адресата» [178].

Положеннями закону України «Про поштовий зв'язок» закріплено порядок охорони таємниці інформації у сфері надання послуг поштового зв'язку (ст. 6). Зокрема, до основних засад діяльності операторів у сфері надання послуг поштового зв'язку відносять забезпечення прав користувачів на таємницю інформації у сфері надання послуг поштового зв'язку (ст.3) [179]).

Положеннями закону України «Про телекомунікації» визначається порядок охорони таємниці телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, та безпеки телекомунікацій (ст.9) [180]).

Окремо слід згадати нормативно-правові акти, що регламентують порядок використання інформації, яка становить зміст кореспонденції, зокрема: 1) закону України «Про інформацію» [181]; 2) закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (визначає порядок публікації авторських листів і листів (ст.36) [182]); 3) закону України «Про інформаційні агентства» (визначає порядок-заборону розголошення даних, що становлять державну таємницю, або іншу інформацію з обмеженим доступом (ст.2) [183]); 4) закону України «Про доступ до публічної інформації» [184]; 5) закону України «Про державну таємницю» [185], та інші. Отже, охорона таємниці телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються технічними засобами телекомунікацій, та інформаційна безпека телекомунікаційних мереж гарантуються Конституцією та законами України. Вбачається зв'язок конституційного права людини на таємницю кореспонденції та телефонних розмов з нормами галузі цивільного права.

Окремий блок нормативно-правових джерел становлять закони у галузі права цивільного захисту та військового права, котрі регламентують порядок обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції та телефонні розмови (ст.64 Конституції України), та забезпечення його гарантій, зокрема, наступні: 1) закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» [186] (визначає порядок обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції та надання його гарантій при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства) положення якого реалізуються через відповідні підзаконні нормативно-правові акти у галузі цивільного захисту; 2) закон України «Про правовий режим воєнного стану» (визначає порядок обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції та надання його гарантій у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності з метою забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [187]) положення якого реалізуються через відповідні підзаконні нормативно-правові акти у галузі військового права.

Окремим блоком є нормативно-правові акти, що визначають порядок забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, з врахуванням інтересів держави в сфері безпеки та оборони, в тому числі: 1) при забезпеченні кібербезпеки України (закон України «Про національну безпеку України» [188] (зокрема, визначає статус та повноваження МВС України (ст.18 зазначеного закону), Служби безпеки України (ст.19), Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (ст.22) у зазначеній сфері); закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [189]; 2) при здійсненні розвідувальної та контррозвідувальної діяльності правоохоронними органами та захисту інформації та спеціального зв'язку України) (закон України «Про розвідку» [190], закон України «Про контррозвідувальну

діяльність» [191]; 5) закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [192]).

Порядок обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його гарантії на окупованих територіях АР Крим, Донецької та Луганської областей встановлений законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [193]. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» передбачає контроль за дотриманням права людини на таємницю кореспонденції та телефонних розмов внутрішньо переміщених осіб з метою забезпечення безпеки та оборони України у боротьбі особами, які можуть виступати з боку держави – агресора [194].

Отже, правовим закріпленням забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції (листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції) є норми внутрішньо-державного законодавства України, що містяться в Конституції України, в кодексах та в законах, а саме:

- у галузі конституційного права: ст.31, ст.32, ст.64, 101, 102, розділу XI Конституції України, положень ст.ст. 3, 21 закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»;

- в галузі кримінального права та процесу: ст.163, ст.359, ст.182 КК України, абз. 7 ч.1 ст.7, ст.14, ст.38, ст.ст. 258-266 КПК України, абз.9, абз.10, абз.18 ст. 8 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. 10 закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», ст.7, ст.13 закону України «Про попереднє ув'язнення»;

- в галузі кримінально-виконавчого права: ч.3 ст.51, ч.2 ст.59, ч.4 ст.107, ст.110, ст.113, ст.73, ст.74 КВК України; у галузі цивільного права: ст.306 ЦК України, ст.3, ст.6, ст.8 закону України «Про поштовий зв'язок», ст.9 закону України «Про телекомунікації», зокрема, ті, що стосуються таємниці інформації: ст.36 закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст.2 закону України «Про інформаційні агентства», та інші;

- в галузі цивільного захисту: закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»;
- в галузі військового права: закон України «Про правовий режим воєнного стану»;
- в галузі державного права: закони України «Про національну безпеку України», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про розвідку», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Важливою групою нормативних джерел права людини на таємницю кореспонденції та телефонних розмов є підзаконні акти: укази Президента України; розпорядження, постанови КМ України; накази центральних і місцевих органів виконавчої влади.

Вузько-спеціалізовані укази Президента України про заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права людини на таємницю кореспонденції та телефонні розмови в національному законодавстві України станом на сьогодні відсутні, хоча згідно ст.102 Конституції України «Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина» (детальніше в підрозділі 3.2 даного дисертаційного дослідження).

До постанов Кабінету Міністрів України (надалі - КМ України) у сфері таємниці кореспонденції людини належать наступні підзаконні нормативно-правові акти: постанова КМ України від 05.03.2009 р. № 270 «Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку» [195] та постанова КМ України від 11.04.2012 р. № 295 «Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг» [196], що визначають порядок огляду та виїмки кореспонденції.

До підзаконних нормативно-правових актів у сфері таємниці кореспонденції належать також рішення профільних міністерств, державних відомств, установ.

Порядок перегляду кореспонденції визначений в наказі Міністерства юстиції України від 02.07.2013 р. № 1304/5 «Про затвердження Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» [197]. Порядок листування ув'язнених і засуджених регламентується і положеннями наказу Міністерства юстиції України № 2823/5 від 28.08.2018 р. «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» [198], та інші. Отже, підзаконні нормативно-правові акти у сфері таємниці кореспонденції людини здебільшого регулюють порядок забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, що передбачає конкретний перелік заходів, необхідних для такого забезпечення.

Тож, оскільки право людини на таємницю кореспонденції являє собою складне системне утворення, пропонуємо виділити інститут таємниці кореспонденції – як сукупність норм конституційного, кримінально-, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого права, цивільного права галузей права, що урегульовують правовідносини між суб'єктами права, що пов'язані із забезпеченням права людини на таємницю кореспонденції. По відношенню до інституту спілкування, на нашу думку, інститут таємниці кореспонденції являється його складовою (субінститутом).

Враховуючи результати компаративного аналізу нормативного закріплення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в нормах актів міжнародного права, внутрішньо-державного законодавства України та позитивний іноземний досвід, вважаємо за доцільне внести запропоновані в даному дисертаційному дослідженні зміни до ст.31 Конституції України (Додаток Г), обґрунтування яких, окрім підрозділу 1.3, будуть наведені в підрозділах 2.2, 3.2, 3.3 даного дисертаційного дослідження. Також пропонуємо прийняти спеціальний закон України «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції», яким передбачити чіткий та реально дієвий порядок забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, насамперед, задля знаходження оптимального

балансу забезпечення реалізації та захисту інтересів людини, суспільства та держави в Україні.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи розгляд доктринальних джерел, генези та правового закріплення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, сформулюємо наступні висновки, рекомендації та пропозиції.

1. Під доктриною конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення пропонується розуміти систему наукових поглядів українських та закордонних вчених в галузі конституційного права та суміжних з ним галузей, таких як адміністративне право і адміністративних процес, кримінальне право і кримінальних процес, кримінально-виконавче право та цивільне право, щодо розкриття проблеми права людини на таємницю кореспонденції, висловлених дисертаційних дослідженнях на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора юридичних наук, в монографіях, і в наукових статтях.

В залежності від висвітленої проблеми пропонується доктринальні джерела конституційного права на таємницю кореспонденції об'єднати за наступними напрямками: 1) напрям «з'ясування та розкриття сутності та правової природи, концепції конституційного права на таємницю кореспонденції»; 2) напрям «дослідження основних причин виникнення та генези розвитку конституційного права на таємницю кореспонденції»; 3) напрям «правового закріплення та узгодженості конституційної норми «права людини на таємницю кореспонденції» з нормами інших галузей права та нормами міжнародного законодавства, їх гармонізації» тощо;

Результати проаналізованих досліджень, що відображені в наукових працях, можна охарактеризувати як фрагментарні, та такі, що не вирішують проблему забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в цілому. В основному, пропозиціями науковців є вирішення питання невідповідності

законодавства реальній правовій дійсності шляхом внесення змін до діючого законодавства та/або прийняття нових спеціальних законів.

2. Генеза конституційного права людини на таємницю кореспонденції – довготривалий та складний історичний процес. Історичними передумовами (факторами), що вплинули на процес виникнення, формування та розвитку конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення, як в Україні, так і в світі є: 1) рівень розвитку письменності та засобів письма; 2) рівень розвитку держави та її інститутів влади; 3) рівень розвитку прав людини; 4) рівень розвитку захисту інформації; 5) рівень розвитку засобів зв'язку; 6) рівень розвитку мереж зв'язку.

Пропонується наступна періодизація генези конституційного права людини на таємницю кореспонденції: IV тис.до н.е. – XVII (XVIII) ст. н.е. – період «неписаного» права людини на таємницю кореспонденції; XVII (XVIII) ст. н.е. – XXI ст. (дотепер) – період, нормативного, зокрема конституційного закріплення та розвитку права людини на таємницю кореспонденції.

Вперше в світі право людини на таємницю кореспонденції було закріплено в 1791 р. в Конституції Сполучених Штатів Америки (IV «Білля про права»). В Україні, декларативно, в 1918 р. в Конституції Української Народної Республіки (ст.16), а юридично – в 1937 р. в Конституції (Основному законі) УРСР (ст.108). Починаючи з 1996 р., право людини на таємницю кореспонденції гарантоване ст.31 Конституції України.

3. Правове закріплення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції – це система правових джерел, що закріплюють правові норми міжнародного права і внутрішньо-державного права можливих і необхідних варіантів поведінки людини і громадянина щодо реалізації конституційного права на таємницю кореспонденції та його забезпечення.

4. До правових джерел, що закріплюють право людини на таємницю кореспонденції пропонується включити: міжнародні акти ООН, РЄ, ЄС, ОАД, інших міжнародних організацій; положення конституції тієї чи іншої держави;

внутрішньо-державне законодавство, що забезпечує реалізацію конституційного права людини на таємницю кореспонденції. З метою приведення до норм ст.8 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» пропонується внести зміни до ст.31 Конституції України щодо визначення виняткових випадків втручання органів державної влади у реалізацію людини права на таємницю кореспонденції (права на повагу до її кореспонденції).

Цінним для України є врахування досвіду конституційного закріплення права людини на таємницю кореспонденції держав-членів ООН, ОАД, АС, ОІС та СНД, та особливодержав-учасниць РЄ та ЄС.

5. В Україні конституційне право людини на таємницю кореспонденції закріплене в ст.31 Конституції України, в кодексах, законах України та підзаконних нормативно правових актах (в указах Президента України, в розпорядженнях та постановках КМ України, в наказах центральних і місцевих органів виконавчої влади). Пропонується норми, що закріплюють право людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення в Україні об'єднати в інститут таємниці кореспонденції.

6. Також пропонується з метою адаптації українського законодавства до норм міжнародного права, внести запропоновані зміни до ст.31 Конституції України та прийняти спеціалізований закон України «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції».

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. **Методологія дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції**

Методологічний аспект конституційного права людини на таємницю кореспонденції являється важливим інструментарієм даного дисертаційного дослідження, адже від правильного вибору методології залежить достовірність та повнота отримання наукових результатів. Тому розгляду методології дослідження конституційного права людини на таємницю кореспонденції і буде присвячений даний підрозділ.

За результатами проведеного дослідження методології конституційних прав людини, приходимо до висновку про достатній рівень її розробленості, зокрема такими науковцями, як: Бурау Н.І. [199], Кельман М.С. [200], Колісник В.П. [201], Зайчук О.В. [202], Крушельницька О.В. [203], Міцкевич Л.А. [204], Мокін Б.І. [205], Рассоха І.М. [206].

Погоджуємося з думкою Кельмана М.С., який вважає, що на сучасному етапі розвитку методології спостерігається перехід від моністичної методології до філософсько - методологічного плюралізму [200, с.248].

Методологія - складне, багатозначне поняття і в різних літературних джерелах пояснюється по-різному. Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» методологія (в широкому значенні) – це сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [207, с.692].

На думку Крушельницької О.В., методологія - вчення про систему наукових принципів і способів дослідницької діяльності, які включає фундаментальні,

загальнонаукові і конкретні принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, які застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань [203, с.65]. Методологія науки конституційного права допомагає вирішенню питань розвитку конституційного процесу, а це в свою чергу, дає можливість наукового обґрунтування оптимального конституційного регулювання основних прав і свобод громадян [201, с.32].

Звідси методологічну основу даного дослідження становлять філософсько-правові концепції, принципи, концептуальні підходи і методи, котрі використані для дослідження предмету конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення в Україні. А оскільки процес пізнання, як основа будь-якого наукового дослідження, є складним і вимагає концептуального підходу, пропонуємо розглянути, перш за все, філософсько-правові концепції конституційного права на таємницю кореспонденції.

Найприйнятнішими для розв'язання проблем даного дисертаційного дослідження вважаємо таку концепцію, як концепція «оптимального балансу» (знаходження оптимального балансу в забезпеченні інтересів людини, суспільства та держави»), що доповнена концепцією «правової держави», виходячи з наступного.

Протягом останнього десятиріччя в Україні досить популярна концепція європейського «антропоцентризму» («персоноцентризму»). Згідно основних її положень, виключно окрема людина, її права та інтереси перебувають «в центрі» уваги суспільства і держави. Інтереси окремо взятою людини переважають над інтересами окремих соціальних груп та, навіть, держави. Так, інтереси окремих політичних та громадських діячів стають вагомішими над інтересами українського суспільства і держави, що досить часто стає причиною соціальних напружень. Такі соціальні напруження, врешті-решт, можуть призвести до руйнації всієї системи правовідносин в Україні.

Не кращою альтернативою являються концепція радикального (крайнього) «соціалізму» та концепція «тоталітаризму».

За концепцією радикального «соціалізму» інтереси окремих груп суспільства переважають понад інтересами окремою людини і держави. Зазначена концепція була досить поширеною в ХХ ст., але вже на початку ХХІ ст. почала втрачати свої позиції та підтримку у своїх послідовників.

За концепцією «тотаритаризму» найважливіше – інтереси держави. Дана концепція набула актуальності для української держави протягом ХХ ст., однак, уже в 90-х роках того ж століття довела свою нездатність та нерелевантність правовій дійсності минулого та теперішнього часу. Через вичерпання своїх можливостей та кризу, до якої вона призвела (розпад СРСР), для українців концепція повністю втратила свою актуальність, і навіть більше, викликає виправданий осуд.

Здавалось би, з прийняттям Конституції України в 1996 р., держава почала існувати не заради задоволення виключно власних потреб, а заради забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Однак, при цьому досить часто державною владою нехтувалися як інтереси суспільства, так і інтереси самої держави. Тож, на наше переконання, найбільш правильним та коректим є прийняття за основу даного дисертаційного дослідження концепції «оптимального балансу», основним принципом якої є принцип «оптимальності» (максимального зрівноваження забезпечення інтересів людини, як члена суспільства та громадянина держави, інтересів суспільства та інтересів держави).

При цьому принцип «оптимальності» означає забезпечення інтересу людини, суспільства чи держави в залежності від ситуації, що склалася в тій чи іншій правовій дійсності. Так, в даному дисертаційному дослідженні вагомою пропозицією є пропозиція прийняття спеціального закону України «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції», в основі якого б знаходилася філософсько-правова концепція «оптимального балансу», та який повинен передбачати справедливий порядок вирішення проблемних ситуацій, що можуть виникати за тієї чи іншої правової дійсності (проведення антитерористичної операції, введення надзвичайного чи воєнного стану тощо).

Однак, варто зазначити, що на наш погляд, необхідним доповненням до обраної концепції «оптимального балансу», є концепція «правової держави».

Актуальність зазначеної концепції для сьогодення доводиться тим, що принцип «верховенства права», як основний принцип правової держави, закріплений в ст.8 Конституції України, та «червоною ниткою» проходить всією системою права, через всі її правові галузі та інститути, в тому числі і через інститут таємниці кореспонденції. А тому вважаємо, що лише у поєднанні двох вище зазначених концепцій, можливо вірно побудувати систему правовідносин у сфері забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні. Звідси основою для даного дисертаційного дослідження, нами обрана, окрім концепції «оптимального балансу» і концепція «правової держави». При цьому вважаємо, що ключовими концептуальними підходами, являються такі, як: системний, аксіологічний та комплексний.

Системний підхід до вивчення предмета в даному дисертаційному дослідженні передбачає існування відкритої та динамічної системи правовідносин «людина-суспільство-держави» в забезпеченні права на таємницю кореспонденції. На зазначену систему правовідносин впливає плюралізм факторів правової дійсності. При цьому система правовідносин «людина-суспільство-держави» саморегулюється та самоорганізовується, переважно, але виключно, за принципом верховенства права (синергія правової системи).

Також в дисертаційному дослідженні використаний аксіологічний підхід, що передбачає врахування цінностей інформаційно-правової культури громадян України (соціальних норм) (підрозділ 3.2 даного дисертаційного дослідження).

Проте, основним підходом, все ж таки, являється комплексний підхід, що забезпечив використання системно-поєданого комплексу, сукупності філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, для отримання об'єктивних і достовірних знань під час дисертаційного дослідження.

Для обґрунтування правильності вибору методів в даному дисертаційному дослідженні, варто більш детально розглянути, власне, поняття «методу» та надати обраним методам відповідної характеристики.

За результатами дослідження поняття «методу», ми прийшли до висновків про його плюралістичність. На думку Зайчука О.В., метод – це прийом теоретичного дослідження або практичного здійснення будь-чого, який впливає із знання закономірностей розвитку об'єктивної дійсності і досліджуваного предмета, явища, процесу [202, с.49].

За Россохою І.М. поняття «метод» (від грец. *methodos* «спосіб», «метод», «шлях») – у найбільш загальному випадку означає спосіб досягнення мети, певним чином впорядкована діяльність, означає «шлях до чогось» або спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій її формі [206, с.14-15]. За Бурау Н.І., метод – це сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих розв'язанню конкретного завдання. Різниця між методом і теорією має функціональний характер: метод формується як теоретичний результат попереднього дослідження і виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень [199, с.5].

Згідно з визначенням, наведеним в «Філософському енциклопедичному словнику» метод – це систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів [208]. Як бачимо, основою цього визначення є систематизований спосіб досягнення мети. А згідно з визначенням «Великого тлумачного словника сучасної української мови» «спосіб» це – певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось, тобто, фактично, спосіб – це реалізація однієї чи кількох взаємопов'язаних процедур [209, с.578]. Також під поняттям «методу» розуміють науковий підхід, принцип, засіб, прийом, але повною мірою вони не збігаються [203, с.79].

Враховуючи вище викладене, пропонуємо під «методом дослідження конституційного права людини на таємницю кореспонденції», розуміти сукупність загальних і спеціальних засоби і способів, за допомогою яких досліджено

доктринальні, історико-правові і нормативно-правові джерела конституційного права людини на таємницю кореспонденції.

Щодо характеристики обраних методів даного дисертаційного дослідження, то до них відносяться філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи.

Класичний діалектичний метод та альтернативний метод - герменевтика - філософські методи, що становлять основу для застосування загальнонаукових та спеціально-наукових методів даного дисертаційного дослідження.

Діалектичний метод, як основний метод найвищого рівня, що у якійсь мірі проявляється у будь-якому методі нижчого рівня [205, с.28], дозволив дослідити теоретичні та практичні проблеми конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення в Україні у його розвитку, в залежності від інших видів конституційних прав людини, у процесі його впливу на інші права, у їх взаємозбагаченні, у взаємообумовленості. Зазначений метод використано, насамперед, для відпрацювання загального змісту дисертаційного дослідження та при написанні всіх підрозділів.

Герменевтика, як метод, надав змогу передбачити проникнення в сутність деяких правових феноменів дисертаційного дослідження, в тому числі на основі з'ясування їх місця та функції в правовій культурі, в її контексті (підрозділ 3.2 дисертаційного дослідження).

До загальнонаукових методів, використаних в даному дисертаційному дослідженні відносяться: синергетичний, історико-правовий, узагальнення, угруповання, аналізу, синтез, індукція, дедукція, моделювання, та прогностичний метод.

Синергетичний метод по-перше, надав змогу розглядати, власне, конституційне право людини на таємницю кореспонденції як цілісну, взаємопов'язану, відкриту, складну систему (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3 даного дисертаційного дослідження); по-друге, дозволив розглянути альтернативні шляхи розвитку (еволюції) конституційного права людини на таємницю кореспонденції як складної системи (підрозділ 3.4); по-третє, надав розуміння незворотності процесу еволюціонування після вибору одного з варіантів, і т.д. (підрозділ 1.2).

Вважаємо, що дослідження проблем конституційних прав людини «під новим кутом» можливе лише шляхом використання сучасної методології дослідження – синергетики, одного із сучасних напрямів, який стимулює перспективні дослідження в різних галузях науки, в тому числі юридичних [204, с.249].

За допомогою історико-правового методу досліджено історичні передумови та процес виникнення, формування та розвитку конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення в іноземних державах та в Україні (підрозділ 1.2).

Методи узагальнення, угруповання, аналізу, синтезу, індукції, дедукції склали методологічне підґрунття для опрацювання доктринальних та нормативних джерел конституційного права людини на таємницю кореспонденції (підрозділи 1.1, 1.3), для дослідження його поняття, змісту та ознак (підрозділ 2.2), місця в системі конституційних прав людини (підрозділ 2.3), для дослідження поняття «забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції», для загальносоціальних та спеціально-юридичних гарантій забезпечення (підрозділи 3.1., 3.2, 3.3 даного дисертаційного дослідження).

Також був використаний статистичний метод, для з'ясування кількості звернень громадян до правоохоронних органів, до Європейського суду з прав людини з метою захисту їх порушеного права на таємницю кореспонденції (підрозділ 1.3), потенційної кількості суб'єктів правовідносин, пов'язаних із забезпеченням конституційного права на таємницю кореспонденції (підрозділ 2.2), та задля виявлення конкретних характеристик і тенденцій розвитку правової практики (підрозділи 1.3 та 3.2).

Метод моделювання та прогностичний метод в даному дисертаційному дослідженні був використаний для формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України з урахування реальних проблем сьогодення та можливих проблем в майбутньому, в тому числі з урахуванням перспектив забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції в умовах євроінтеграції України (підрозділ 3.4).

В дисертаційному дослідженні, також використані такі спеціально-наукові методи як: системно-структурний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, тлумачення права, метод інтерпретації та формально-логічний метод.

Системно-структурний аналіз проведений з метою розкриття інституту таємниці кореспонденції (підрозділ 1.3, 2.2, 3.3).

Логіко-семантичний метод використано для вдосконалення понятійного апарату досліджуваної тематики, зокрема, понять «конституційного права людини на таємницю кореспонденції» та «забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції» (підрозділи 2.2, 3.1), а порівняльно-правовий метод (метод конституційної компаративістики) - при аналізі та порівнянні законодавчої бази України, яку становлять Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти України, міжнародно-правові акти, ратифіковані в Україні та аналогічні акти, що закріплюють конституційне право людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення в закордонних державах, а саме міжнародно-правові стандарти з прав людини та кодифіковані та некодифіковані конституції тощо (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3).

На нашу думку, власне, зазначений метод є важливим інструментом, що створює можливість втілювати в конституційну практику України систему, перевірену досвідом інших держав. Однак, при цьому варто враховувати, що деякі ідеї і моделі, сформовані під впливом національних, релігійних та історичних особливостей є відмінними від української моделі, тому їх не можна «механічно» переносити на українську правову систему. Саме тому актуальним завданням даного дослідження в методологічному аспекті є проблема пошуку оптимального співвідношення врахування власного та конституційно-правового досвіду іноземних держав.

Метод тлумачення права був використаний при з'ясуванні змісту норми ст. 31 Конституції України та інших норм, котрі забезпечують її реалізацію та становлять нормативну базу забезпечення права людини на таємницю кореспонденції (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3, 3.4).

Метод інтерпретації використовувався при роз'ясненні конституційно-правових норм із застосуванням відповідних видів тлумачення (підрозділ 2.2).

Формально-юридичний метод застосовано для обґрунтування необхідності створення нових або зміни чинних правових норм і приписів, що стосуються, зокрема, гарантій забезпечення права людини на таємницю кореспонденції (підрозділи 1.3, 2.2, 3.2, 3.3, 3.4).

Додатково в ході дослідження використані теоретичні положення, розроблені в галузях теорії конституційного права, держави і права, міжнародного права, кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого права, адміністративного та цивільного права.

Отже, під час дисертаційного дослідження використано цілу систему методів наукового дослідження, які надали можливість як найповніше виконати поставлені задачі. Кожен із методів дозволив дослідити проблему з певних методологічних позицій.

Методологію дослідження конституційного права людини на таємницю кореспонденції становить сукупність філософсько-правових концепцій («оптимального балансу» та «правової держави»), принципів (оптимальності та верховенства права), концептуальних підходів (системного, аксіологічного та комплексного) та використаних методів (філософських (діалектика, герменевтика), загальнонаукових (синергетичний, історико-правовий, узагальнення, угруповання, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, статистичний, моделювання, прогностичний) та спеціально-наукових (системно-структурний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, тлумачення права, метод інтерпретації та формально-логічний метод) методів).

На основі обраної методології досліджено конституційне право людини на таємницю кореспонденції, та розкрито його поняття, зміст і охарактеризовано ознаки, визначено місце в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні, а також розкрито поняття забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, надано характеристики системі загальносоціальних і спеціально-юридичних гарантій, проаналізовано перспективи

удосконалення в умовах євроінтеграції та запропоновано ряд пропозицій та рекомендацій.

2.2. Поняття, ознаки і зміст конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні

Поняття - одна із форм мислення, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності [210, с.168]. Для розкриття формулювання поняття «конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції» необхідно дослідити такі поняття як «право», «право людини» та «право громадянина».

На думку Козюбри М.І., право - це антипод свавілля і беззаконня, засіб соціального прогресу, що забезпечує рух суспільства до свободи, утвердження статусу автономності особистості, все більшої гарантованості її прав і свобод та досягнення на цій основі соціальної злагоди [211, с.45]. Кривицький Ю.В. переконаний, що право – це загальнообов'язковий, свідомо-вольовий, формально визначений, нормативний регулятор суспільних відносин, що відповідає визнаній у суспільстві мірі справедливості, свободи та рівності, встановлений чи санкціонований державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості та забезпечується ними через застосування державного примусу [212, с.116].

Саміло Г.О. вважає, що право - це регулятор суспільних відносин, та є сукупністю загальнообов'язкових та формально визначених норм, які виражають державну волю суспільства, видаються або санкціонуються державою і охороняються силою державного примусу [213, с.133]. Науковець наголошує, що право – це система створених державою офіційних правових норм (приписів, принципів права, правових звичаїв) [213, с.129].

Подібної думки притримується також Волинка К.Г., розкриваючи право, як загальнообов'язкову формально виражену систему регулювання суспільних

відносин, встановлену і забезпечену державою, яка обумовлена рівнем розвитку суспільства [214, с.97].

Право слід розуміти як, засновану на уявленні про справедливість, міру свободи і рівності, що відображає потреби суспільного розвитку, і у своїй основі склалася в процесі повторюваних суспільних відносин та визнається та охороняється державою [215, с.148].

Право – це не просто засіб упорядкування відносин між людьми, а їх упорядкування на засадах правди та справедливості, а й також універсальний засіб комунікації, спілкування між ними. Такий засіб як право забезпечує упорядкованість, стабільність, та безпеку, тобто створює умови, за яких тільки й можливе нормальне існування людини і суспільства [211, с.45].

Останнім часом в українській правничій науці «право» все частіше ототожнюють з певними можливостями людини, які необхідні, власне, для її нормального існування та розвитку у конкретних історичних умовах. Такі можливості повинні бути загальними та рівними для всіх людей [14, с.19]. При цьому, можливості, що випливають з офіційних норм, гарантовані державою [213, с.129].

Отже, право (в широкому значенні) - система регулювання, засіб упорядкування суспільних відносин між людьми, суспільством і державою. Право - нормативно-закріплена міра свободи і рівності людей, що відображена в сукупності загальнообов'язкових та в формально визначених нормах. Норми права виражають державну волю суспільства, санкціонуються державою і охороняються силою державного примусу. Право - засіб комунікації, що забезпечує можливе нормальне існування людини в суспільстві і в державі, та сукупність можливостей людини, що випливають із її людської природи й відповідають генезі людського розвитку. При цьому, право відображає уявлення людей про ідеали справедливості, свободи та правди.

Дослідивши сучасні погляди фахівців з теорії держави і права, конституційного, кримінального, цивільного і адміністративного права, на

визначення понять «право людини» та «право громадянина», приходимо до висновку про різне визначення вищезазначених дефініцій. Розглянемо деякі з них.

Безперечно, конституціоналіст Антонович М.М. не помилялася, стверджуючи, що термін «право» у тому значенні, яке він має в словосполученні «право людини», далеко виходить за межі лише певних можливостей людини. Цей термін може означати також вимогу, претензію, привілей [14, с.20].

Права людини - явище історичне, так як розвиток завжди передбачав спадкоємність уявлень про право з погляду людини як учасника соціального життя. У загальному вигляді ступінь і характер розвинутості прав людини визначається рівнем розвитку держави та права у певному суспільстві. Держава і право, з одного боку, та права людини і громадянина, з іншого, - це не різні за своєю сутністю, функціями і призначенням поняття, що функціонують незалежно одне від одного, вони є принципово однопорядковими, взаємопов'язаними суспільними явищами [216, с.75].

На думку Пушкіної О.В., права людини можна визначити як сукупність, визнаних конституцією держави і закріплених в системі законодавства, можливостей людини, як живої істоти, як члена суспільства, і як громадянина держави, що є необхідними умовами її існування, розвитку та самореалізації [217, с.14]. Такої ж думки притримується Саміло Г.О., стверджуючи, що права людини - це природні можливості індивіда, які забезпечують його життя, гідність і свободу діяльності в усіх сферах суспільного життя [213, с.317].

Слушним вважаємо зауваження Назарова В.В., який звертає увагу на те, що теорія права і правова практика розрізняють поняття «права людини» і «права громадянина». У першому випадку йдеться про права, пов'язані із самою людською істотою, її існуванням та розвитком. Що ж стосується прав громадянина, то вони зумовлені сферою відносин людини із суспільством, державою, їх інститутами. Права людини є більш пріоритетними порівняно з правами громадянина, адже права людини поширюються на всіх людей, які проживають у тій або іншій державі, а права громадянина - лише на тих осіб, які є громадянами певної країни [218, с.10].

Отже, дослідивши думки науковців в сфері права, приходимо до наступних висновків про те, що: 1) в юридичній літературі наводяться різні доктринальні визначення поняття «право», «право людини» та «право громадянина»; 2) права людини (в широкому значенні) - це не лише можливості людини, а й її вимоги, адресовані суспільству та державі, діяти певним чином; 3) права людини є також її певними благами, від володіння якими людина спроможна отримати задоволення своїх інтересів.

В сучасних доктринальних джерелах поняття «конституційного права людини на таємницю кореспонденції» не наведене. Отже, враховуючи вище викладене, під поняттям «конституційне право людини на таємницю кореспонденції» пропонуємо розуміти право людини, яке відображає: можливості людини, пов'язані з таємницею кореспонденції, діяти певним чином; вимоги, адресовані суспільству та державі, діяти певним чином; блага, від володіння якими людина спроможна отримати задоволення своїх власних потреб.

Однак, на нашу думку, для повного та більш ґрунтовного визначення поняття «конституційного права людини на таємницю кореспонденції» є недостатнім з'ясування лише сутності дефініцій «право» та «права людини». Постає потреба, власне, дослідження ознак конституційного права людини на таємницю кореспонденції, адже поняття – це узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності (предмета дисертаційного дослідження).

За «Практичним словником синонімів української мови» ознака (в широкому значенні) – це прикмета, риса, властивість, особливість [219, с.281]. На думку Саміла Г.О., ознаки права - це сукупність основних рис права, що надають йому характер системи нормативного регулювання в суспільстві [213, с.130].

Дослідивши наукові позиції, зокрема, Волинки К.Г. [214, с.97-98], Кривицького Ю.В. [212, с.116-118], Саміла Г.О. [213, с.129-133] щодо існуючих загальних ознак права, приходимо до висновку, що зазначені автори наводять серед основних ознак наступні: нормативність, владно-регуляторний характер права, формальність, загальнообов'язковість, універсальність, загальність, забезпеченість

можливістю застосування державного примусу, санкціонованість державою, визнаність світовим товариством, реальність, та його свідомо-вольовий (інтелектуально-вольовий) характер.

Отже, враховуючи вище наведені ознаки права, розкриємо ознаки, характерні, власне, конституційному праву людини на таємницю кореспонденції, що закріплене в ст.31 Конституції України.

Так, нормативність як ознака конституційного права людини на таємницю кореспонденції, означає, що зазначене право представлене нормою - правилом поведінки, яке визначає права й обов'язки учасників регульованих відносин, та їхню відповідальність, пов'язаних з таємницею кореспонденції. Як інструмент реалізації державної влади, нормативна система, через вплив на відносини між людьми (суб'єктами права) у сфері, пов'язаною з таємницею кореспонденції, може викликати юридичні наслідки.

Владно-регуляторний характер як ознака означає, що право людини на таємницю кореспонденції має за мету стабілізувати суспільні відносини в сфері таємниці кореспонденції через встановлення взаємних прав та обов'язків суб'єктів, які гарантуються й охороняються державою.

Формальність як ознака означає, що конституційне право людини на таємницю кореспонденції надає законам та іншим підзаконним нормативно-правовим актам у сфері таємниці кореспонденції чіткості, стабільності та реальної застосовності (реалізації).

Загальнообов'язковість як ознака конституційного права людини на таємницю кореспонденції виражається в його закріпленні на найвищому - конституційному рівні, а також і в тому, що всі члени суспільства (громадяни України, та особи, які ними не являються, але перебувають на території України) повинні обов'язково виконувати вимоги, які містяться в нормах цього права. Зазначена ознака означає незаперечність, безсумнівність стосовно реалізації конституційного права людини на таємницю кореспонденції з боку всіх суб'єктів конституційно-правових відносин, незалежно від їх суб'єктивного ставлення.

Універсальність як ознака полягає в тому, що конституційне право людини на таємницю кореспонденції здатне регулювати різні за природою суспільні відносини, пов'язані із приватними чи публічними інтересами та є універсальним суспільним регулятором, зокрема: в сфері поштового, телеграфного зв'язку та/або телекомунікацій.

Загальність як ознака зводиться до неконкретності адресата (неперсоніфікованість права) та поширеності на невизначену кількість випадків (неоднократність, невичерпність права).

Забезпеченість можливістю державного примусу полягає в тому, що конституційне право на таємницю кореспонденції забезпечується державою, в особі уповноважених державних органів чи осіб, із застосування, в тому числі державного примусу. Примусовість виражається в тому, що в разі невиконання особою добровільно вимог норм конституційного права на таємницю кореспонденції її можна примусити це робити за допомогою примусу, покарати за порушення правових вимог. Цей вплив реалізується у двох напрямках: 1) покарання винної особи у скоєні злочину «порушення таємниці кореспонденції» до кримінальної відповідальності; 2) зобов'язання правопорушника відшкодувати заподіяну шкоду.

Визнаність світовим товариством як ознака права людини на таємницю кореспонденції характеризує його легітимізованість у відповідних формах міжнародних договорів, в таких як: «Загальна декларація прав людини» [98], «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» [100] та в інших міжнародних актів, ратифікованих ВР України, а також в рішеннях міжнародних судових органів (наприклад, Європейського суду з прав людини) тощо [211, с.51].

Свідомо-вольовий (інтелектуально-вольовий) характер як ознака означає, що право людини на таємницю кореспонденції є формою суспільної свідомості та вираженням волі суб'єктів правотворчості відносно людини, суспільства та держави. Законодавчо закріплена конституційна норма ст.31 Конституції України є прямим підтвердженням прояву волі та свідомості людей, громадян України. Інтелектуальна сторона досліджуваного права полягає в тому, що воно є

формою відображення соціальних закономірностей і суспільних відносин - предмета правового регулювання. Тож, у досліджуваному конституційному праві виражаються потреби, інтереси, цілі окремих осіб, суспільства та держави задля досягнення соціального компромісу через досягнення оптимального балансу, на засадах справедливості й розуму.

Отже, дослідивши ознаки конституційного права людини на таємницю кореспонденції, приходимо до висновку, що вони є наступними: нормативність, владно-регуляторний характер права, формальність, загальнообов'язковість, універсальність, загальність, забезпеченість можливістю застосування державного примусу, визнаність світовим товариством, та його свідомо-вольовий (інтелектуально-вольовий) характер.

Враховуючи вище перелічені ознаки права, під поняттям «конституційне право людини на таємницю кореспонденції» пропонуємо розуміти право людини, яке відображає: можливості людини, пов'язані з таємницею кореспонденції, діяти певним чином; вимоги, адресовані суспільству та державі, діяти певним чином; блага, від володіння якими людина спроможна отримати задоволення своїх власних потреб. Зазначені можливості та вимоги встановлені державою, забезпечені державним примусом та визнані світовим товариством, та носять нормативний, владно-регуляторний, формальний, загальнообов'язковий, універсальний, загальний, та свідомо-вольовий характер (ознаки конституційного права на таємницю кореспонденції).

Не менш важливим в дослідженні конституційного права людини на таємницю кореспонденції являється дослідження його змісту.

В загальному значенні «зміст» - це сукупність елементів, процесів та зв'язків, які становлять певний предмет чи явище. За «Словником української мови» зміст - це суть, внутрішня особливість чого-небудь; розумна основа, мета, призначення чого-небудь [220, с.624]. Також під поняттям «зміст» можливо розуміти і як суть, сенс, сутність [219, с.154]. При цьому «зміст права» - це сукупність правових приписів, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин; це закріплені у правових нормах суб'єктивні права (дозволи), юридичні обов'язки

(зобов'язання) та заборони [221]. Обов'язковими компоненти змісту правового припису є суб'єкт та об'єкт права [222]. За допомогою правових приписів здійснюється регулювання тих чи інших суспільних відносин.

На думку Шестопалової Л.М., зміст права – це всі нормативні приписи про можливу та обов'язкову поведінку суб'єктів (матеріальний аспект), та нормативні приписи про способи виконання та юридичні наслідки негідної поведінки або невиконання встановленої можливої чи обов'язкової поведінки суб'єктів (функціональний аспект) [223]. Кельман М.С. пропонує під поняттям «зміст права» розуміти сукупність правових приписів, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин; визначені у праві юридичні права, обов'язки та заборони [224, с.283].

Правові приписи, якими встановлюються конкретні дії, що їх можуть або повинні вчиняти певні суб'єкти, утворюють матеріальну сторону (аспект) змісту права. Ті ж приписи норм права, які встановлюють порядок, процедуру здійснення конкретних прав і обов'язків або правові наслідки їх невиконання, становлять функціональну сторону (аспект) змісту права [225].

Отже, дослідимо зміст конституційного права людини на таємницю кореспонденції як нормативного припису про можливу та обов'язкову поведінку суб'єктів конституційно-правових відносин, пов'язаних із таємницею кореспонденції, розкривши його матеріальний, а також функціональний аспекти (як нормативний припис про способи виконання, тобто порядок здійснення цієї поведінки, та юридичні наслідки неправомірної поведінки або невиконання встановленої можливої чи обов'язкової поведінки суб'єктів). При цьому, на нашу думку, варто розпочати з надання характеристик обов'язковим компонентам змісту правового припису, якими є: суб'єкт та об'єкт права.

Зміст конституційного права на таємницю кореспонденції викладено у нормі ст. 31 Конституції України [1], відповідно до якої: «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної

справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо». Звідси, елементами змісту нормативного припису конституційного права людини на таємницю кореспонденції є: суб'єкт права - «кожен» та об'єкт права - «таємниця кореспонденції». Розглянемо суб'єкт та об'єкт більш детально.

Суб'єктом конституційного права на таємницю кореспонденції являється будь-яка людина як біологічна істота, що підтверджується мовною конструкцією ст.31 Конституції України «кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції». Так, законодавцем мається на увазі «кожній» людині, не залежно від її правового статусу, як особи, оскільки зазначене право, закріплене в Розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина».

Звідси стає зрозуміло, що перебування людини у будь-якому правовому статусі, а саме в статусі громадянина України (особи, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України (ст.1 закону України «Про громадянство України» [226])), або ж в статусі іноземця (особи, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав (ст.1 закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства [227]») чи в статусі особи без громадянства (особи, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином (ст.1 закону України «Про громадянство України» [226]), чи в статусі біженця, чи особи, яка потребує додаткового з боку держави, або ж в статусі негального мігранта, не впливає на обмеження можливості користуватися правом на таємницю кореспонденції в Україні, хоч і має свої особливості.

Також в реалізації права на таємницю кореспонденції не допустима дискримінація громадян України, іноземців або осіб без громадянства, які, у зв'язку з військовим конфліктом на сході України, перебували на території України на законних підставах та отримали статус тимчасово-переміщених осіб, з тимчасово окупованих територій та районів проведення операції об'єднаних сил (до 2018 р. – антитерористичної операції) (ст.14 закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб») [194].

Гарантії таємниці кореспонденції, згідно ст.31 Конституції України, надаються державою також кожній людині не залежно від її віку (дитині чи дорослому), статі (чоловікові чи жінці), або фізичних можливостей (людині з нормальними фізичними можливостями, обмежено дієздатній особі, особі з інвалідністю, чи людині похилого віку (сліпота, глухота тощо)).

Однак, в реальній дійсності батьки дуже часто порушують право дитини на таємницю кореспонденції, переглядаючи її листування та список телефонних розмов на мобільному телефоні чи листування через електронну пошту. Жінки та чоловіки, перебуваючи в близьких стосунках (в шлюбі, чи без його реєстрації), або підозрюючи у зраді, чи контролюючи один одного, як правило, також таємно переглядають кореспонденцію один одного. Не поодинокі випадки, і порушення права на таємницю кореспонденції трапляються і з особами з обмеженими фізичними можливостями, з особами з інвалідністю чи людьми похилого віку, їх родичами чи сторонніми особами (шахраями).

Окреслені вище проблеми, на нашу думку, потребують окремого дисертаційного дослідження через свою, складність, дискусійність, вагомість та неоднозначність.

Гарантії таємниці кореспонденції, згідно ст.31 Конституції України, надаються державою кожній людині, а саме незалежно від сфери її діяльності та інтересів (приватних чи публічних), тобто від того чи діє вона від власного імені (приватно), чи від імені юридичної особи, яку вона представляє, чи від імені держави (публічно).

Особливо гострим є питання порушення конституційного права на таємницю кореспонденції державних (публічних) діячів (наприклад, народних депутатів України), які постійно перебувають під контролем засобів масової інформації, зокрема журналістів. Вирішення зазначеної проблеми запропоновано в підрозділі 3.3 даного дисертаційного дослідження.

Отже, суб'єктом конституційного права людини на таємницю кореспонденції є кожна людина, а саме незалежно: 1) від її правового статусу в Україні (громадянин України, не громадянин України (іноземець, особа без громадянства;

нелегальний мігрант, біженець, особа, яка потребує додаткового захисту, в тому числі тимчасового переміщена особа)); 2) від віку (дитина (до 18 років), доросла людина); 3) від статі (чоловік, жінка); 4) від фізичних можливостей (особа без обмежень її фізичних можливостей, недієздатна особа, особа з інвалідності, людина, похилого віку); 5) від сфери інтересів та діяльності (приватних чи публічних).

Суб'єктом конституційно-правових відносин забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції також є держава, в особі уповноважених осіб та органів (Президент України, Рада національної безпеки та оборони України, Уповноважений ВР України з прав людини, КМ України, профільні міністерства та відповідні відомства, зокрема, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, та органи оперативно-розшукової діяльності, органи прокуратури, суди, органи і установи виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, та інші (інституційно-організаційні гаранті (перелік наведений в підрозділі 3.2, 3.3 даного дисертаційного дослідження)).

Окрім, держави, суб'єктами конституційно-правових відносин у сфері таємниці кореспонденції є: 1) ліцензовані оператори і провайдери поштово-кур'єрського та телекомунікаційного зв'язку; 2) виробники, постачальники обладнання та програмного забезпечення передачі та зняття інформації з каналів зв'язку; 3) особи, які їх обслуговують.

За даними Єдиного державного реєстру операторів поштового зв'язку в Україні здійснюють господарську діяльність [228], з приймання поштових відправлень, обробки поштових відправлень, перевезення поштових відправлень, доставки (вручення) поштових відправлень, наступні суб'єкти господарювання, а саме:

1) виключно на території всієї України: Державне підприємство спеціального зв'язку, ТОВ «Торговийдім «Міст Експрес», ТОВ «Спільне українсько-канадське підприємство «Росан», ТОВ «Транс-Логістик-Сервіс», ТОВ «Міст МППВ», ТОВ «Спецкур'єр», ТОВ «Діамантіс», ТОВ «Флайтекс»;

2) на території всієї України, крім зони ООС, до 2018 р.-АТО (території, визнаної тимчасово окупованою відповідно до законодавства та території, на якій тимчасово не здійснюють свої повноваження органи державної влади України): ПАТ «Укрпошта», ТОВ «Новапошта», ТОВ «Укркур'єр», ТОВ «Делівері», ТОВ «Експост Південь», ПП «Барс», Приватне медичне підприємство «Питомник лікарської рослинної сировини», ТОВ «Кур'єрська Служба України», ТОВ «Хайвей», ТОВ «Пост-Інтернейшнл», ТОВ «Імпост експрес», ТОВ «СКАЙ Логістика», та інші;

3) на окремих територіях України: ТОВ «Профі Сервіс КСД» (м. Київ та Київська область), ПП «Нічний Експрес» (24 області України), ТОВ «Європошта», ПП «Юридична компанія «Сітілекс» (м. Рівне);

4) на території України та міжнародний поштовий зв'язок: Державне підприємство по розповсюдженні періодичних видань «Преса», ТОВ «Глобекс Пост», ТОВ «Преміум Пакет ГМБХ ЕНД КО. КГ», ТОВ «Євро-Укрпошта» та ТОВ «Белмонт», ТОВ «Грандес Тур» (Україна, Іспанія), ТОВ «Ейч Ар Інтрасервіс».

У сфері телекомунікацій в Реєстрі операторів, провайдерів телекомунікацій [228] зафіксовано значна кількість суб'єктів господарювання, хоча близько третини з них на дату проведення дисертаційного дослідження, вже позбавлені ліцензії. Так, діючими операторами, які надають послуги є наступні:

1) фіксованого місцевого телефонного зв'язку з ємністю мережі понад 10 000 номерів, з правом технічного обслуговування та експлуатації телекомунікаційних мереж і надання в користування каналів електрозв'язку: ТОВ «Укрком», Українсько-американсько-швейцарське ТОВ «Канком», ТОВ «Велтон.Телеком», ТОВ «Ворд сервіс», ТОВ «Телекомунікаційна компанія», ТОВ «Аркада-Х»;

2) послуги рухомого (мобільного) телефонного зв'язку з правом технічного обслуговування та експлуатації телекомунікаційних мереж і надання в користування каналів електрозв'язку: ПрАТ «ВФ Україна», ТОВ «Інтернаціональні телекомунікації», ПрАТ «Київстар», ПАТ «Укртелеком»,

ТОВ «Лайфселл», ПрАТ «Телесистеми України», ТОВ «Інтелектуальні комунікації»;

3) провайдери в сфері телекомунікацій: ТОВ «Лайкамобайл Україна», ПАТ «Фарлеп-Інвест», ТОВ «Мережа Ланет», та інші.

Як уже зазначалося вище, суб'єктами конституційно-правових відносин, пов'язаних з таємницею кореспонденції є суб'єкти господарювання (юридичні особи чи фізичні особи-підприємці), які здійснюють ліцензовану діяльність у сфері, що пов'язана з виготовленням, та/або обслуговуванням, торгівлею спеціальним обладнанням та програмним забезпеченням для захисту/зняття інформації з каналів зв'язку, та/або з електронних баз даних. Прикладом такого суб'єкта господарювання є ТОВ «ТЗІ».

Отже, підсумовуючи вище наведене, приходимо до висновку, що суб'єктом конституційно-правових відносин у сфері таємниці кореспонденції, пов'язаних з таємницею кореспонденції, є:

- 1) людина (фізична особа, як учасник правовідносин, споживач);
- 2) держава, в особі спеціально уповноважених органів, котрі здійснюють свою діяльність в сфері забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції;
- 3) суб'єкти господарювання (юридичні особи чи фізичні особи-підприємці), які здійснюють ліцензовану діяльність у сфері, пов'язану наданням послуг зв'язку, займаються виготовленням, обслуговуванням, торгівлею спеціального обладнання та програмного забезпечення для зняття інформації з каналів зв'язку, та/або з електронних баз даних.

Характер відносин між фізичними особами - суб'єктами права на таємницю кореспонденції та іншими суб'єктами конституційно-правових відносин, пов'язаних із її забезпеченням в Україні (державою та юридичними особами – суб'єктами господарювання, що пов'язані із зв'язком або ж із зняттям інформації із каналів зв'язку), регламентується нормами чинного законодавства України та є наслідком реалізації їх прав та обов'язків.

Ще одним важливим елементом змісту права є його об'єкт.

За «Словником української мови» у філософському, широкому значенні «об'єкт» - пізнавана дійсність, що існує поза свідомістю людини і незалежно від неї, а також явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага [229, с.495]. Так, об'єктом конституційного права на таємницю кореспонденції є саме «таємниця кореспонденції». На наше переконання, з метою дослідження таємниці кореспонденції як об'єкта конституційного права на таємницю кореспонденції, є необхідним дослідження змісту дефініцій «таємниця», «інформація» і «кореспонденція» з обов'язковим розглядом всіх можливих класифікацій їх видів.

За «Словником української мови» «таємниця» – це те, що приховується від інших, відоме не всім; секрет; те, що не підлягає розголошенню. Зберігати (зберегти, ховати і т. ін.) таємницю або ж тримати (задержувати, задержати) в таємниці означає не розголошувати того, що приховується від інших [230, с.14]. Таємниця з лат. мови «*secretum, i (n)*» означає віддалене місце; усамітнення; таємне місце; секрет; приміщення для негласного судового розгляду [231, с.429]. Таємниця з англ. мови «*secret*» означає таємниця, секрет, таємний, секретний, ховати, укривати, заставне право [231, с.429].

На думку Вислоцької Т.Ю., «таємниця» – це конфіденційна інформація, доступ до якої належить певному колу осіб, а посягання на неї спричиняє негативні наслідки у вигляді шкоди. У кримінальному праві «таємниця» – це охоронювана нормами кримінального законодавства конфіденційна інформація у визначених сферах, яка є обмеженою у доступі, незаконне збирання, зберігання, використання або розголошення якої призводить до заподіяння шкоди, що передбачає настання кримінальної відповідальності [18, с.232].

Враховуючи вище наведене, пропонуємо під поняттям «таємниця» розуміти режим доступу до інформації тієї чи іншої особи. При цьому відкрита інформація не містить таємниці, а інформація з обмеженим доступом – містить.

Інформація, відповідно до ст.1 закону України «Про інформацію» - це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [181].

Згідно ст.1 закону України «Про телекомунікації» інформація - відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб [180].

За порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом (ч.1 ст.20 закону України «Про інформацію»). Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом (ч.2 ст.20 закону України «Про інформацію»). Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація (ч.1 ст.21 закону України «Про інформацію»).

Конфіденційна (персональна) - інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень (ч.2 ст.21 закону України «Про інформацію»).

Різновидом конфіденційної інформації вважаємо комерційну інформацію – відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання (ч.1 ст.36 Господарський кодекс України [232]). Інформація, яка секретна в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які, звичайно, мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію (ст.505 ЦК України) [178]. Відповідно до ст.94 ЦК України юридична особа має право на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати.

Порядок віднесення інформації до таємної або службової та порядок доступу до неї регулюються законами (ч.3 ст.21 закону України «Про інформацію»). Таємна інформація – це інформація, доступ до якої обмежується відповідно до частини другої ст. 6 цього Закону, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі.

Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю (ч.1 ст.8 закону України «Про доступ до публічної інформації» [184]).

Державна таємниця (секретна інформація) - вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому законом, державною таємницею і підлягають охороні державою (ст.1 закону України «Про державну таємницю» [185]).

Професійна таємниця - вид таємної інформації (матеріали, документи, інші відомості, якими користується особа у процесі та у зв'язку з виконанням своїх професійних обов'язків, які забороняється розголошувати у будь-якій формі). Розрізняють лікарську (ст.40 закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [233]), адвокатську (ст.22 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [234]), нотаріальну (ст.8 закону України «Про нотаріат» [235]), страхування (ст.40 закону України «Про страхування» [236]) та деякі інші види таємниці.

Банківська таємниця - вид таємної інформації; інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку (ст.60 закону України «Про банки і банківську діяльність» [237]).

Таємниця досудового розслідування - вид таємної інформації, відомості досудового розслідування, що можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим (ст.222 КПК України) [172]. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом.

Службова інформація, відповідно до ч.1 ст.9 закону України «Про доступ до публічної інформації» - це інформація, що міститься: 1) в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрішньо-відомчу службу

кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень; 2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці [184].

Тож, приходимо до висновку, що інформацію можна класифікувати за видами на приватну та публічну. При цьому публічна інформація - це інформація відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим законом (ч.1 ст.1 закону України «Про доступ до публічної інформації»).

В залежності від видів інформації, пропонуємо класифікувати кореспонденцію, яку вона вміщує, в наступному вигляді:

- кореспонденція з відкритим доступом та з обмеженим доступом;
- кореспонденція: конфіденційна (фізичної особи (персональна) та комерційна (фізичної та юридичної особи)), таємна (державна, професійна (лікарська, адвокатська, нотаріальна, страхова, та інша), банківська, досудового розслідування) та службова кореспонденція;
- кореспонденція приватна та публічна.

Також пропонуємо наступну класифікацію видів кореспонденції в залежності від способу фіксації контенту (інформації), що передається від відправника до одержувача, а саме поділ її на: 1) письмову (текстову); 2) звукову (аудіозапис, аудіотрансляція); 3) візуалізовану (відеозапис, відеотрансляція, та стріми (від англ. «live-streaming» (дослівно) - струменіння наживо, що означає відео-трансляція наживо певних подій, доступна для перегляду у режимі реального часу через мережу Інтернет).

На нашу думку, також для розкриття змісту конституційного права людини на таємницю кореспонденції, важливо, з'ясувати, саме зміст поняття «кореспонденція» та розглянути її сучасні види, окрім перелічених вище, включаючи види кореспонденції, перелічені в ст.31 Конституції України, але не виключно.

За «Словником української мови» кореспонденція – це листування між окремими особами або установами; сукупність поштових відправлень (листів, телеграм тощо); окреме поштове відправлення (лист, телеграма тощо) [207, с.289]. Кореспонденція з лат.мови «correspondentia, ae (f)» означає листування, а в перекладі з франц. мови «correspondence (f)» означає переписка; кореспонденція; а «correspondent (m) – кореспондент; відповідність [231, с.543].

В ст.31 Конституції України перелічені наступні види кореспонденції: листування, телефонні розмови, телеграфна та інша кореспонденція.

В кримінально-процесуальному законодавстві кореспонденцією є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами (згідно ч.4 ст.261 КПК України) [172], що, на нашу думку, не охоплює всі види кореспонденції.

В розумінні операторів поштового зв'язку, письмова кореспонденція - це прості та рекомендовані листи, поштові картки, бандеролі, секограми та дрібні пакети. Для операторів телекомунікацій «кореспонденція» розуміється як телефонні розмови, телеграфні повідомлення тощо.

Тож, а ні Конституція України (ст.31), а ні норми нормативно-правових актів інших галузей права України не вміщують єдиного визначення поняття «кореспонденція» та вичерпного переліку її видів.

На перший погляд в ст.31 Конституції України надається повний перелік видів кореспонденції, таємниця якої гарантується державою, однак, на наш погляд, наведений перелік не являється коректним, виходячи з наступного.

Так, щодо наведення в тексті ст.31 Конституції України такого виду кореспонденції як «листування» є неправильно сформульованим.

За «Словником української мови» «листування» означає дію за значенням «листуватися» або ж зібрання листів, написаних і одержаних ким-небудь [207, с.493].

В нормах чинного законодавства, що регламентують правові відносини, пов'язані із таємницею кореспонденції існує неоднозначне застосування посилання на вид кореспонденції, такий як «лист» та «листування».

За результатами проведеного дослідження правових норм чинного законодавства України, приходимо до висновку, що в нормах наявне посилання на термін «листування» в таких нормативно-правових актах, як в ст.31 Конституції України, абз.4 ч.1 ст.91-1, ст.163 КК України [174], ч.1 ст.14, ч.1 ст.161, абз.6 ч.1 ст.162, абз.4 ч.6 ст.194, ч.1 ст.477, ч.2 ст.482-2 КПК України [172], ч.1 ст.270, ч.1 ст.306 ЦК України [178], але не виключно.

При цьому в нормах чинного законодавства, наявне посилання і на такий вид кореспонденції як «лист». Згідно ст.1 закону України «Про поштовий зв'язок» лист – це поштове відправлення у вигляді поштового конверта з вкладенням письмового повідомлення або документа, розміри і масу якого встановлено відповідно до законодавства України. Аналогічно має місце посилання на «лист» як на вид кореспонденції в наступних правових нормах: ч.3 ст.51, ст.74, ч.2 ст.99, ч.7 ст.110, ч.1 ст.113 КВК України [177], ч.1 ст.207, ч.1 ст.306 ЦК України [178].

Наслідком розвитку інформаційних технологій стало виникнення такого різновиду листа як «електронний лист». Електронний лист – це телекомунікаційне повідомлення, однак, власне, визначення «електронного листа» в положеннях закону України «Про телекомунікації», або в інших нормативно-правових актах, відсутнє [180]. В нормах чинного законодавства посилання на електронний лист як на вид кореспонденції наявне лише в ч.4 ст.261 КПК України [172] («листи усіх видів»). Також наявне посилання законодавця на такі поняття як: «електронна пошта» (ч.1 ст.135 КПК України (особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її електронною поштою), ч.2 ст.136 КПК України (якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної

пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти), ч.6 ст.232 КПК України (копія постанови може бути надіслана електронною поштою), ч.5 ст.336 КПК України (текст аналогічний тексту ч.6 ст.232 КПК України), абз.2 ч.2 ст.396 КПК України (в апеляційній скарзі зазначається адреса електронної пошти), абз.2 ч.2 ст.402 КПК України (у запереченні на апеляційну скаргу зазначається адреса електронної пошти), абз.2 ч.2 ст.427 КПК України (у касаційній скарзі зазначаються: адреса електронної пошти), абз.2 ч.2 ст.431 КПК України (заперечення на касаційну скаргу має містити: адресу електронної пошти), абз.2 ч.2 ст.462 КПК України (у заяві про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами зазначаються: адреса електронної пошти), ч.4 ст.548 КПК України («запит надсилається за кордон в невідкладних випадках електронним засобом зв'язку»), ч.5 ст.548 КПК України (Уповноважений (центральний) орган України може прийняти до розгляду запит, який надійшов від запитуючої сторони електронним, ... засобом зв'язку) [172], ч.7 ст.110 КВК України (засуджені можуть створювати електронну поштову скриньку та користуватися нею під контролем адміністрації установи виконання покарань) [177]), «повідомлення в електронній формі» (ст.11 закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [239]).

В сучасному розумінні «електронний лист» надсилається від відправника до адресата в наступних формах:

1) СМС- та ММС-повідомлень за допомогою мобільного (рухомого) зв'язку. При цьому СМС-повідомлення (від англ. «SMS, Short Message Service») - послуга обміну (передачі і прийому) короткими текстовими повідомленнями в телекомунікаційних мережах, доступна для більшості мобільних телефонів та інших комунікаційних пристроїв, таких як пейджер, модем, або навіть настільний комп'ютер (за допомогою функцій програмного забезпечення); ММС-повідомлення (від англ. «Multimedia Messaging Service, MMS») - стандарт, який дозволяє пересилати між мобільними пристроями повідомлення з мультимедійним

змістом (зображення, звук тощо), а не тільки з текстовим наповненням, як у випадку з SMS);

2) електронного повідомлення за допомогою електронної пошти. При цьому електронна пошта (e-mail або email, скорочення від англ. «electronic mail») – це спосіб обміну цифровими повідомленнями між людьми з використанням цифрових пристроїв, таких як комп'ютери та мобільні телефони, що робить можливим пересилання даних будь-якого змісту (текстові документи, аудіо-, відеофайли, архіви, програми). Отже, ключовим та спільним для обох зазначених форм надсилання електронного листа є те, що він надсилається у вигляді повідомлення.

Провівши морфологічний аналіз наведених термінів, пропонуємо в переліку видів кореспонденції, перелічених в ст.31 Конституції України використовувати (зазначити) термін «листи» (іменник, що означає написаний чи надрукований на папері, чи на іншому, носії інформації в т.ч. електронному, текст, звернений до певної фізичної або юридичної особи (осіб)). Так, як термін «листування» (іменник), означає, власне, спілкування (процес) за допомогою листів.

Отже, пропонуємо внести відповідні зміни до ст.31 Конституції України та викласти в конструкцію норми в наступній редакції: «Кожному гарантується таємниця кореспонденції: листів, ... » (Додаток Г).

До наступного виду кореспонденції, який згаданий в ст.31 Конституції України, законодавець відносить «телефонні розмови», що, на наш погляд, являється також некоретним, виходячи з наступного.

Під «розмовою» слід розуміти словесний обмін думками, відомостями і таке інше між ким-небудь; обмін думками, відомостями за допомогою міміки, жестів; бесіду з ким-небудь, з певною спрямованістю [240, с.746]. Телефонний – означає такий, який здійснюється за допомогою телефону [230, с.64]. Звідси телефонна розмова – це словесний обмін думками, відомостями і таке інше між ким-небудь за допомогою телефоном. Посилання на такий вид кореспонденції як «телефонні розмови» в чинному законодавстві мають місце, зокрема: в ч.4 ст.73, ч.4 ст.84, ч.1 ст.107, ч.5 ст.110, ч.8 ст.110, ч.11 ст.134, КВК України [177], в ч.1 ст.270, ч.1 ст.306 ЦК України [178], в ч.1 ст.9, ч.2 ст.41 закону України «Про телекомунікації» [180].

Має місце також застосування словосполучення «телефонні переговори» (абз.4 ч.1 ст.91-1 КК України [174] (в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, ... можуть бути покладені такі обов'язки: заборона телефонних переговорів з особою, яка постраждала), абз.4 ч.6 ст.194 КПК України [172])). Варто звернути увагу, що законодавець не надає роз'яснення терміну «телефонні розмови» як виду кореспонденції. В ст.1 закону України «Про телекомунікації», надається визначення «голосова телефонія», що означає обмін інформацією голосом у реальному часі з використанням телекомунікаційних мереж.

До телефонних розмов, окрім голосової телефонії, слід включити, на нашу думку, голосові повідомлення як різновид телефонних розмов.

Голосове повідомлення – це запис на автовідповідач телефонного апарату фіксованого або мобільного (рухомого) телефонного зв'язку. При цьому «голосова пошта» (від англ. «voice-mail») - це електронна система для реєстрації, збереження та перенаправлення телефонних голосових повідомлень (іноді - для розшуку та оповіщення користувачів). Під голосовою поштою розуміють два види сервісів, що надаються операторами і поштовими серверами, зокрема: 1) можливість для абонента телефонної мережі залишити адресату голосове повідомлення, яке той зможе прослухати пізніше; 2) можливість прослухати по телефону збережені на сервері електронної пошти повідомлення, які читаються роботом.

Отже, виходячи з результатів правового аналізу використання термінів «телефонні розмови», «голосова телефонія» та «голосові повідомлення», доречним є використання терміну «голосові, телефонні повідомлення» в розумінні як виду кореспонденції, оскільки телефонні розмови – це, власне, вже спілкування між абонентами за допомогою обміну голосовими телефонними повідомленнями в реальному часі (он-лайн) чи через залишення повідомлення голосового повідомлення через запис на телефонному автовідповідачу (оф-лайн). Пропонуємо внести відповідні зміни до ст.31 Конституції України та викласти конструкцію норми в наступній редакції: «Кожному гарантується таємниця кореспонденції: листів, голосових, телефонних...» (Додаток Г).

У зв'язку із запропонованими змінами в ст.31 Конституції України, також рекомендується внести зміни до ч.4 ст.73, ч.4 ст.84, ч.1 ст.107, ч.5 ст.110, ч.8 ст.110, ч.11 ст.134 КВК України [177], ч.1 ст.270, ч.1 ст.306 ЦК України [178], ч.1 ст.9, ч.2 ст.41 закону України «Про телекомунікації» [180], замінити словосполучення «телефонні розмови» на «голосові, телефонні повідомлення» у відповідних відмінках. Та внести зміни до абз.4 ч.1 ст.91-1 КК України [174], абз.4 ч.6 ст.194 КПК України [172], замінити словосполучення «телефонні переговори» на «голосові, телефонні повідомлення» у відповідних відмінках.

Ще одним із різновидів кореспонденції, перелічених в ст.31 Конституції України, таємниця якої гарантується державою, є телеграфна. За «Словником української мови» під поняттям «телеграф» слід розуміти вид зв'язку, що забезпечує швидке передавання та приймання повідомлень на відстані (по радіо або оптичними засобами) [230, с.60]. Бездротовий телеграф - те саме, що радіотелеграф. До прикладу, машинний телеграф - пристрій, за допомогою якого здійснюється зв'язок командних пунктів корабля з машинним відділенням [230, с.60]. Попри все, в чинному законодавстві України відсутє визначення «телеграфної кореспонденції», однак, має місце посилання на неї як на різновид кореспонденції в положеннях ст.31 Конституції України [1], ст.9, ст.41 закону України «Про телекомунікації» [180], ч.1 ст.14, ч.3 ст.27, ч.2 ст.261, абз.1 ч.1 ст.477, ч.2 ст.482-2 КПК України [172], ч.1 ст.270 ЦК України [178]. При цьому законодавець конкретизує види телеграфної кореспонденції, згадуючи «телеграми» (ч.4 ст. 261 КПК України [172], ч.3 ст.51, ст.74, ч.1 ст.113 КВК України [177], ч.1 та ч.2 ст.306, ч.1 ст.207 ЦК України [178]) та «телеграфні повідомлення» (ч.1 ст.306 ЦК України [178]). Так, телеграма - буквенно-цифрове повідомлення, передане за допомогою телеграфного зв'язку (телеграфом). Наразі більшість країн світу припинили приймати і передавати телеграми, оскільки їх витіснили такі види зв'язку, як мобільний зв'язок та Інтернет.

В Україні ПАТ «Укртелеком», починаючи із 01.03.2018 р., припинив надання послуг телеграфного зв'язку для всіх категорій споживачів [241]. У той же час, станом на 2021 рік в Канаді, в Федеративній Республіці Німеччині, в Королівстві

Швеції та в Японії деякі компанії все ще надають послуги із відправлення і доставки традиційних телеграм.

Тож, на наше переконання, використання телеграфу як альтернативного виду зв'язку, повинно мати місце, виходячи з наступного. Телеграфний вид зв'язку більш захищений канал передачі текстових повідомлень, та може використовуватися державними спеціальними, службами та військовими, в умовах надзвичайного та воєнного стану в Україні.

Попри все, зважаючи на невикористання телеграфу як зв'язку загального користування в Україні, вважаємо доречним запропонувати виключити з основного переліку видів кореспонденції, що наводиться в ст. 31 Конституції України такий вид кореспонденції як «телеграфна» та внести відповідні зміни до ст.31 Конституції України. Викласти конституційну норму ст.31 Конституції України у наступній редакції: «Кожному гарантується таємниця кореспонденції: листів, голосових, телефонних, ... та інших повідомлень» (Додаток Г).

Як уже було зазначено раніше, в умовах сучасності варта окремої уваги електронна пошта як різновид засобу зв'язку.

Електронною поштою є спосіб обміну цифровими повідомленнями між людьми з використанням цифрових пристроїв, таких як комп'ютери та мобільні телефони, що робить можливим пересилання даних будь-якого змісту (текстові документи, аудіо-, відеофайли, архіви, програми) шляхом підключення до глобальної мережі або через локальні, комп'ютерні мережі.

Електронні повідомлення можуть передаватися і без підключення до глобальної мережі Інтернет або до локальних мереж, а безпосередньо чи через кур'єра на електронному (цифровому) носії (наприклад, на дискові чи флеш-карті) та може містити інформацію в текстовій, в звуковій (аудіо-), в мультимедійній (аудіо-, відео-) формі.

Тож, пропонуємо до переліку видів кореспонденції, що наводиться в ст. 31 Конституції України, додати такий вид кореспонденції як «електронне повідомлення», та віднести його до групи «інших», зазначених в ст.31 Конституції України. Викласти конституційну норму ст.31 Конституції України у наступній

редакції: «Кожному гарантується таємниця кореспонденції: листів, голосових, телефонних, ... та інших повідомлень» (Додаток Г).

Ще одним із видів кореспонденції є факсимільна кореспонденція. Факсимільне повідомлення надсилається через факсимільну пошту, яка дозволяє приймати і зберігати факси з будь якого телефону по всьому світові. Визначення поняття «факсимільної кореспонденції» в положеннях чинного законодавства відсутнє, але існує згадка про такий вид зв'язку як факсимільний зв'язок в положеннях ч.5 ст.63 закону України «Про телекомунікації» [180], ч.1 ст.135 КПК України [172].

Слід зазначити, що факсимільний зв'язок як засіб комунікації, здебільшого використовують комерційні підприємства, державні установи та інші організації, а тому окремого посилання на такий вид кореспонденції людини як факсимільний в ст. 31 Конституції України немає під собою достатнього реально-практичного підґрунтя. Пропонується розуміти факсимільні повідомлення віднести до групи «іншої» кореспонденції при тлумаченні ст.31 Конституція України, що не потребує будь-яких змін до ст.31 Конституції України.

Ще одним із достатньо важливих та актуальних видів кореспонденції, вважаємо повідомлення радіозв'язку.

Різновидами радіозв'язку є: dx-, cx-, kx- та ukx-зв'язок (без застосування ретрансляторів), супутниковий, радіорелейний, стільниковий та транкінговий зв'язок.

Dx-зв'язок - радіозв'язок на великі відстані, з використанням шарів іоносфери для відображення і заломлення сигналу. Це одне з резервних рішень на випадок відмови супутникового зв'язку через магнітні бурі. Cx-зв'язок – радіозв'язок на середніх хвилях, kx-зв'язок – на коротких хвилях; ukx-зв'язок – на ультракоротких хвилях (при проходженні через іонізовані ділянки атмосфери, з урахуванням грозової активності, магнітних спалахів на Сонці) вони зазнають менших втрат і радіозв'язок може відбуватися на більшій відстані). З використанням dx-, cx-, kx- та ukx-зв'язку між абонентами надсилаються/отримується радіоповідомлення.

Супутниковий зв'язок - один з видів космічного радіозв'язку, що базується на використанні штучних супутників Землі, на яких змонтовані ретранслятори. Супутниковий зв'язок здійснюється між земними станціями, які можуть бути як стаціонарними, так і мобільними.

Радіорелейний зв'язок - радіозв'язок по лінії, утвореній ланцюжком приймально-передавальних (ретрансляційних) радіостанцій. Наземний радіорелейний зв'язок здійснюється зазвичай на деци- і сантиметрових хвилях. Радіорелейний зв'язок є ефективним видом зв'язку, що забезпечує утворення великої кількості каналів на значній відстані при порівняно малому часі на планування та будівництво ліній зв'язку. Радіорелейний зв'язок поєднує в собі переваги як радіозв'язку, так і дротового зв'язку і займає проміжне положення між ними та використовується у військах.

Стільниковий зв'язок (з рос. мови «сотовый») - один із видів мобільного радіозв'язку, в основі якого лежить стільникова мережа. Особливість стільникового зв'язку полягає в тому, що зона покриття ділиться на «стільники» (з рос. мови «соты»), що визначається зонами покриття окремих базових станцій. Мережу становлять розміщені в просторі прийомопередавачі, що працюють у тому самому частотному діапазоні, як і комутувальне устаткування, що дозволяє визначати поточне місце розташування рухливих абонентів і забезпечувати безперервність зв'язку при переміщенні абонента із зони дії одного прийомопередавача в зону дії іншого.

Транкінговий радіозв'язок - призначений для забезпечення голосового зв'язку між великою кількістю рухомих абонентів при обмеженій кількості радіоканалів.

Відповідно до ст.1 закону України «Про радіочастотний ресурс України» користувач радіочастотного ресурсу – це юридична або фізична особа, діяльність якої безпосередньо пов'язана з користуванням радіочастотним ресурсом відповідно до законодавства [242]. Відповідно до ч.4 ст.5 зазначеного закону загальними користувачами радіочастотного ресурсу України є наступні (групи): 1) суб'єкти господарювання, які користуються радіочастотним ресурсом України для надання телекомунікаційних послуг, за винятком розповсюдження телерадіопрограм;

2) суб'єкти господарювання, які здійснюють розповсюдження телерадіопрограм із застосуванням власних або орендованих радіоелектронних засобів; 3) технологічні користувачі і радіоаматори - юридичні чи фізичні особи, які користуються радіочастотним ресурсом України без надання телекомунікаційних послуг.

Згідно ч.2 ст.5 закону України «Про радіочастотний ресурс України» до спеціальних користувачів радіочастотного ресурсу України відносяться підрозділи і організації Міністерства оборони України, Служби Безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, МВС України, Управління державної охорони, центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, центральних органів виконавчої влади, що забезпечують реалізацію державної політики у сферах пожежної і техногенної безпеки, захисту державного кордону, виконання кримінальних покарань, єдиної державної податкової та митної політики (у частині застосування радіоелектронних засобів податковою міліцією), якщо їх діяльність пов'язана з використанням радіоелектронних засобів виключно для виконання функціональних обов'язків, Національної поліції, а також центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері транспорту, в частині застосування радіоелектронних засобів об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху України та забезпечення польотів і в частині застосування радіоелектронних засобів Державною спеціальною службою транспорту системи екстреної медичної допомоги.

Оскільки визначення терміну «радіоповідомлення» відсутнє в нормах чинного законодавства, а радіозв'язок в правовому полі залишається незахищеним, пропонуємо, враховуючи вагому роль даного виду кореспонденції, здебільшого для військових, служб надзвичайних ситуацій, до переліку видів кореспонденції, перелічених в ст.31 Конституції України додати «радіоповідомлення», та відповідно викласти ст.31 Конституції України в наступній редакції: «Кожному гарантується таємниця кореспонденції: листів, голосових, телефонних, радіо та інших повідомлень» (Додаток Г).

В розумінні ст.31 Конституції України до «іншої» кореспонденції, вважаємо, потрібно віднести поштові картки, бандеролі, секограми та дрібні пакети (ст.1 закону України «Про поштовий зв'язок») [179].

При цьому така кореспонденція, як бандеролі та дрібні пакети не викликають додаткових питань щодо забезпечення їх таємниці (обмеження доступу до ознайомлення із їх змістом), на відміну від поштових карток та секограм.

Відповідно до ст.1 закону України «Про поштовий зв'язок» поштова картка - поштове відправлення у вигляді стандартного бланка, що містить відкрите письмове повідомлення. А секограми - письмові повідомлення, написані секографічним способом, друковані видання для сліпих, кліше із знаками секографії, що подаються у відкритому вигляді, а також звукові записи та спеціальний папір, призначені виключно для сліпих, за умови, що вони відправляються офіційно визнаними установами для сліпих або на їх адресу (ст.1 закону України «Про поштовий зв'язок»). Приходимо до висновку, що ступінь захищеності від третіх осіб інформації, що вміщується в поштових картках та в дещо меншій мірі в секограмах, значно нижчий, ніж іншої письмової кореспонденції. Тож, оскільки інформація, що міститься в посткартці відкрита, на нашу думку, держава не може гарантувати її таємницю. У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до ст.31 Конституції України та доповнити її текст після слів «не можливо.» наступним текстом: «Кожен зобов'язаний вжити всіх можливих заходів захисту кореспонденції від несанкціонованого доступу до неї сторонніх осіб чи комп'ютерних систем.» (Додаток Г).

Ще одним із видів кореспонденції, в розумінні ст.31 Конституції України, яку відносять до «іншої» є повідомлення фельд'єгерського зв'язку.

Урядовий фельд'єгерський зв'язок – це приймання, обробка, перевезення та доставка (вручення) кореспонденції, що містить відомості, які становлять державну таємницю, та/або службову інформацію (офіційна кореспонденція та дипломатична пошта Президента України, Голови ВР України, Прем'єр-міністра України, державних органів, органів місцевого самоврядування, органів військового управління, закордонних дипломатичних установ України (ст.1 закону

України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [192]. Урядовий фельд'єгерський зв'язок забезпечується Адміністрацією Держспецзв'язку (абз.1 п.3 «Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України», затвердженого постановою КМ України від 03.09.2014 р. № 411) [243]).

Згідно ст.7 закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» органи державної влади зобов'язані в межах своїх повноважень сприяти Головному управлінню та підрозділам урядового фельд'єгерського зв'язку Держспецзв'язку України в організації оперативної доставки офіційної кореспонденції і дипломатичної пошти, забезпеченні умов її гарантованого збереження. Офіційна кореспонденція та дипломатична пошта, що доставляється урядовим фельд'єгерським зв'язком, є недоторканною, не підлягає розкриттю та/або затриманню, крім випадків, визначених законом (ст.9).

Кореспонденція, що доставляється особовим складом Головного управління та підрозділів урядового фельд'єгерського зв'язку Держспецзв'язку України, обов'язкова для отримання одержувачем незалежно від його підпорядкування та форми власності, якщо інше не визначено законом (ст.10).

Для захисту офіційної кореспонденції та дипломатичної пошти, приміщень, споруд і транспортних засобів, де вона зберігається, а також життя і здоров'я особового складу Головного управління та підрозділів урядового фельд'єгерського зв'язку Держспецзв'язку України від протиправних посягань під час виконання ними обов'язків служби на підставі та в порядку, встановлених законом, може застосовуватися вогнепальна зброя, спеціальні засоби та заходи фізичного впливу (ст.11). У виняткових випадках, якщо збереження офіційної кореспонденції та дипломатичної пошти є неможливим, вона підлягає знищенню в установленому порядку (ст.12).

Транспортні засоби Головного управління та підрозділів урядового фельд'єгерського зв'язку Держспецзв'язку України не можуть використовуватися в інтересах інших органів та організацій, не підлягають огляду, перевірці, затриманню та є транспортними засобами спеціалізованого призначення (ст.13).

Отже, повідомлення урядового фельд'єгерського зв'язку слід віднести до групи «іншої» кореспонденції, зазначеної в ст.31 Конституції України та через особливий статус окремо не виділяти, а тому мовну конструкцію ст.31 Конституції України пропонуємо залишити без змін (в попередньо запропонованій редакції: «Кожному гарантується таємниця кореспонденції: листів, голосових, телефонних, радіо та інших повідомлень» (Додаток Г)).

Однак, задля повного розкриття змісту конституційного права на таємницю кореспонденції, окрім дослідження суб'єкту та об'єкту права, важливо також розглянути його матеріальний аспект, тобто можливу, або обов'язкову поведінку суб'єкта права з іншими суб'єктами конституційно-правових відносин, пов'язаних із таємницею кореспонденції, та визначити характер взаємодії між суб'єктами.

За результатами аналізу конституційної норми, закріпленої в ст. 31 Конституції України, як нормативного припису про можливу та обов'язкову поведінку суб'єктів конституційно-правових відносин, пов'язаних із таємницею кореспонденції, приходимо до висновку, що зміст конституційного права на таємницю кореспонденції включає в себе таку можливість суб'єкта права, як «право-поведінку».

Нормативно-правовий припис норми ст.31 Конституції України «кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції» вміщує право-поведінку (можливість) суб'єкта права на таємницю кореспонденції (право людини, фізичної особи) здійснювати захищений обмін інформацією (з обмеженим доступом), через різні види зв'язку у формі різних видів кореспонденції, що розглянуті вище. Однак, норма ст.31 Конституції України не виміщує припису про те, що кожна особа зобов'язана не порушувати таємницю кореспонденції іншої особи. Враховуючи вище зазначене пропонуємо ст.31 Конституції доповнити наступним текстом: «Право людини на таємницю кореспонденції непорушне...» (Додаток Г).

Також ст.31 Конституції України містить нормативно-правовий припис («право-поведінку») для інших суб'єктів конституційно-правових відносин у сфері таємниці кореспонденції щодо порядку обмеження конституційного права людини

на таємницю кореспонденції, який закріплений в наступній мовній конструкції: «Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо».

Зазначене означає, що держава, в особі уповноважених органів, має право обмежувати право людини на таємницю кореспонденції лише у ході ведення досудового і судового слідства, з дозволу суду, під час кримінального провадження, та з метою запобігти злочинів, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Отже, на перший погляд, одразу постає проблема визначення юридичних меж втручання держави в таємницю кореспонденції людини. Вона вирішується через законодавчо визначений порядок обмеження таємниці кореспонденції, закріплений в положеннях КПК України (абз.7 ч.1 ст.7, ст.14, ст.258-266 [172], абз.9, абз.10 ст.8 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [173], закону України «Про попереднє ув'язнення» [176], в положеннях «Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженою спільним наказом № 114/1042/516/1199/936/1687/5 Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби Безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України (надалі - Мін'юст України) [244] (особливості порядку забезпечення конституційного права людини на таємницю діяльності детальніше розглянуто в підрозділі 3.3 даного дисертаційного дослідження).

Також, достатньо гострою залишаються проблема визначення меж втручання працівників патенціарної служби в таємницю кореспонденції осіб, які відбувають покарання за вчинення ними злочинів, на підставі винесених вироків. Положення КВК України (ч.3 ст.51, ч.2 ст.59, ч.4 ст.73, ст.74, ч.1, ч.4 ст.107, ст.110, ст.113) [177] та положення «Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах», затвердженої наказом Мін'юст України № 1304/5 від 02.07.2013 р. [197], досить

широко визначають межі втручання працівників панітерціальної служби в таємницю кореспонденції засуджених, про що свідчить судова практика (детальний аналіз рішень Європейського суду з прав людини наведений в підрозділі 3.3 даного дисертаційного дослідження). Тож, закономірно, що особа може скаржитися у разі незаконного порушення її конституційного права на таємницю кореспонденції на підставі права-вимоги діяти певним чином, висловленої до працівників панітенціарної служби). Отже, у разі виходу держави, в особі уповноважених органів, за законодавчо встановлені межі втручання в таємницю кореспонденції під час здійснення ними заходів оперативно-розшукової, слідчої, чи іншої діяльності кожна людина має можливість, закріплену в нормі ст.55 Конституції України, а саме право оскаржити їх дії чи бездіяльність.

Щодо «права-користування» як можливості суб'єкта права на таємницю кореспонденції, то в тексті норми ст.31 Конституції України його не зазначено.

«Право-користування» знаходить своє місце в ст.306 ЦК України «Право на таємницю кореспонденції» [178]. Згідно ст.306 ЦК України листи, телеграми тощо є власністю адресата. Листи, телеграми та інші види кореспонденції можуть використовуватися, зокрема, шляхом опублікування, лише за згодою особи, яка направила їх, та адресата». Тож, кореспонденція може виступати в якості об'єкта інтелектуальної власності, яка згідно ст.41 Конституції України захищається на найвищому, конституційному рівні: «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян та інтересам суспільства». Отже, суб'єкт права на таємницю кореспонденції має можливість через «право-користування» використовувати кореспонденцію на власний розсуд (публікувати на комерційній основі), але з дотриманням норм чинного законодавства України (ст.32 Конституції України [1], закону України «Про інформацію» [181], закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [182], закону України «Про інформаційні агенства» [183]). Звідси право є не тільки можливістю, а й являється благом. Так,

на думку Козюбри М.І., право не є суто моральною категорією, так як має економічний зміст [211, с.51].

З метою розкриття змісту права людини на таємницю кореспонденції, закріпленого ст.31 Конституції України, важливо також розглянути його функціональний аспект.

За результатами правового аналізу конституційної норми ст. 31 Конституції України, як нормативного припису щодо юридичних наслідків неправомірної поведінки або невиконання встановленої можливої чи обов'язкової поведінки суб'єктів, приходимо до висновку, що в конституційній нормі ст.31 Конституції України, безпосередньо, він не вміщується.

Юридична відповідальність за порушення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, зокрема, передбачена ст.163 КК України [174] Згідно ст.163 КК України порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі до трьох років. Ті самі дії, вчинені повторно або щодо державних чи громадських діячів, журналіста, або вчинені службовою особою, або з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Юридична відповідальність за порушення конституційного права людини на таємницю кореспонденції являються спеціально-юридичною гарантією його забезпечення та буде розглянута в підрозділі 3.3 даного дисертаційного дослідження.

При цьому, на нашу думку, перед тим, як вимагати притягнути винних осіб у порушенні таємниці кореспонденції, відправник повідомлень зобов'язаний, вжити всіх можливих заходів обмеження доступу до інформації, яка міститься в кореспонденції, тобто вжити заходів захисту інформації, та обрати такий вид зв'язку (в межах своїх можливостей та вимог законодавства), який максимально його забезпечить. Тож, пропонується внести зміни до ст.31 Конституції України,

доповнивши її наступним текстом: «Кожен зобов'язаний вжити всіх можливих заходів захисту кореспонденції від несанкціонованого доступу до неї сторонніх осіб чи комп'ютерних систем» (Додаток Г).

Резюмуючи викладене в підрозділі 2.2 даного дисертаційного дослідження, приходимо до наступних висновків:

Конституційне право людини на таємницю кореспонденції – право людини, яке відображає: можливості людини, пов'язані з таємницею кореспонденції, діяти певним чином; вимоги, адресовані суспільству та державі, діяти певним чином; блага, від володіння якими людина спроможна отримати задоволення своїх власних потреб. Зазначені можливості та вимоги встановлені державою, забезпечені державним примусом та визнані світовим товариством, та носять нормативний, владно-регуляторний, формальний, загальнообов'язковий, універсальний, загальний, та свідомо-вольовий характер (ознаки конституційного права на таємницю кореспонденції).

Основними елементами змісту нормативного припису - конституційного права людини на таємницю кореспонденції є: суб'єкт права - «кожен» та об'єкт права - «таємниця кореспонденції».

Суб'єктом конституційного права людини на таємницю кореспонденції є кожна людина як біологічна істота, незалежно від її правового статусу в Україні. Іншими суб'єктами конституційно-правових відносин у сфері таємниці кореспонденції є держава, в особі уповноважених органів, суб'єкти господарювання, в тому числі, що здійснюють діяльність пов'язану із наданням послуг зв'язку, створення та обслуговування програмного забезпечення та обладнання зв'язку, захисту і зняття інформації з каналів зв'язку.

Об'єктом конституційного права на таємницю кореспонденції є саме «таємниця кореспонденції». Поняття «таємниця», «інформація», «кореспонденція» мають, беззаперечно, кореляційний зв'язок.

Зміст конституційного права на таємницю кореспонденції включає в себе можливість суб'єкта права, як «право-поведінку» (матеріальний аспект). Такі можливості як «право-вимога» та «право-користування» не містяться

безпосередньо в ст.31 Конституції України, а наявні в приписах інших правових норм конституційного та в суміжних з ним галузях права України.

Також ст.31 Конституції України не містить припису щодо юридичних наслідків порушення таємниці кореспонденції (функціональний аспект), але такі приписи знаходять своє закріплення в правових нормах інших галузей права України, зокрема, кримінального права (ст.163 КК України).

Враховуючи, викладені в підрозділі 2.2 даного дисертаційного дослідження, проблеми конституційного права людини на таємницю кореспонденції, нами було запропоновано внести зміни до положень ст.31 Конституції України, та відповідні зміни до інших, згаданих нормативно-правових актів України у сфері таємниці кореспонденції.

2.3. Конституційне право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в системі конституційних прав людини і громадянина в Україні

Важливу роль в дослідженні правової природи конституційного права людини на таємницю кореспонденцію та в його забезпеченні відіграє визначення місця конституційного права людини на таємницю кореспонденції в системі конституційних прав людини і громадянина в Україні, тому зазначеній проблемі і буде присвячений даний підрозділ.

Система конституційних прав людини і громадянина – це сукупність конституційних прав, відмежованих від свобод й обов'язків людини, що закріплені в Розділі II Конституції України та формує самостійний інститут. Складність і багатогранність зазначеного інституту прав людини обумовлюється існуванням різних класифікацій прав [211, с.52].

Права людини можна класифікувати залежно від часу виникнення (за черговістю їх включення до конституцій та міжнародно-правових документів): права першого (громадянські і політичні), другого (соціальні, культурні,

економічні) і третього (солідарні, колективні права (націй, народів) поколінь [245, с.73], четвертого покоління (інформаційні права).

Право людини на таємницю кореспонденції, безперечно, відноситься до прав першого покоління, що доводиться довготривалою генезою розвитку його нормативного закріплення (детальніше підрозділ 1.2 даного дисертаційного дослідження).

Іншим, близьким за змістом критерієм класифікації прав є соціальні цінності або блага, що виступають об'єктом правових відносин, в яких бере участь особа, а тому залежно від потреб та інтересів, права найчастіше поділяються на: 1) громадянські; 2) політичні; 3) соціально-економічні; 4) культурні (духовні); 5) екологічні. Конституційне право людини на таємницю кореспонденції належить до групи громадянських (природних та невідчужуваних) прав людини.

Громадянські, права, доволі часто іменують, особистісними (особистими). Звідси конституційне право на таємницю кореспонденції особистісне (особисте) право людини [213, с.318], що забезпечує задоволення особистих потреб людини, а саме потреби бути захищеною під час спілкування «таємницею кореспонденції» від третіх осіб.

Важливим критерієм класифікації прав людини, та досить розповсюдженим, на думку Волинки К.Г., є поділ прав людини і громадянина на основні (фундаментальні) та інші (додаткові) [214, с.211].

Як уже зазначалося в підрозділі 1.2 даного дисертаційного дослідження, право людини на таємницю кореспонденції закріплене в міжнародних стандартах з прав людини, зокрема, в таких як: «Загальна декларація прав людини» (ст.12) [98], «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» (ст.17) [100], «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» (ст.8) [99], та в Конституції України (ст.31) [1], а тому конституційне право людини на таємницю кореспонденції є основним (фундаментальним) правом людини.

Ще одним критерієм класифікації конституційних прав людини є їх поділ за генезою на природні (природжені) та похідні від них. Конституційне право на таємницю кореспонденції належить до групи природних (природжених) прав

людини, хоча людина в малолітньому віці майже не користується ним через відсутність такої можливості.

За ступенем абсолютизації права людини і громадянина поділяються на такі, що підлягають обмеженню, і такі, що не підлягають. Конституційне право людини на таємницю кореспонденції обмежується у випадках та з підстав, зазначених ст.31, ст.64 Конституції України, та в положеннях інших нормативно-правових актів України у сфері таємниці кореспонденції (перелік наведений в підрозділі 1.3 даного дисертаційного дослідження). Отже, конституційне право на таємницю кореспонденції обмежується та є неабсолютним правом.

За іншою класифікацією, можливе виділення загальних і особливих прав, людини. Критерієм класифікації являється те, що в одних випадках вони стосуються всіх громадян, а в інших - тільки певних (окремих) груп [214, с.211-213]. Виходячи зі змісту ст.31 Конституції України, конституційне право на таємницю кореспонденції відноситься до групи загальних прав, тобто до прав, що належать кожній людині, незалежно від статті, віку, фізичних чи інших обмежень, про що зазначалося в підрозділі 2.2 даного дисертаційного дослідження.

Залежно від суб'єкта права поділяють на права людини і права громадянина. Конституційне право на таємницю кореспонденції відноситься до групи як прав людини, так і прав громадянина.

Отже, конституційне право людини на таємницю кореспонденцію – право першого покоління, що є громадянським, особистісним (особистим), природним, невідчужувальним, основним (фундаментальним), неабсолютним, загальним, правом людини і громадянина.

Однак, для визначення місця конституційного права людини на таємницю кореспонденції в системі конституційних прав людини і громадянина України недостатньо визначити до якої групи прав людини і громадянина воно належить, згідно вище згаданих класифікацій, важливо також з'ясувати його зв'язок, як елемента системи, з іншими конституційними правами.

Аналізуючи положення Розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», приходимо до висновку, що конституційне

право на таємницю кореспонденції» (ст.31 Конституції України) є суміжним з конституційним правом людини на недоторканість житла (ст.30 Конституції України) та з конституційним правом людини на невтручання в її особисте і сімейне життя (ст.32 Конституції України).

Аналогічне місце в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина конституційне право людини на таємницю кореспонденції займало в системах прав, закріплених в конституціях, діючих на території сучасної України в минулому.

В положеннях Конституції Української Народної Республіки в ред. 1918 р. встановлювалася «листова тайна» (ст.16), що межувала з правом на недоторканість «домашнього огнища» (ст.15) [90].

В Конституції (Основному законі) УРСР, в ред. 1937 р. право на недоторканість житла громадян (ст.108) межувало з правом громадян на таємницю листування (ст. 108) [94]. В Конституції (Основному законі) УРСР, в ред. 1978 р. право на недоторканість житла (ст.53) межувало з конституційним правом людини на охорону особистого життя громадян (ст.54), та з правом громадян на таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень (ст.54) [95].

Отже, як вбачаємо з вище зазначеного, конституційне право людини на таємницю кореспонденції законодавчо закріплено в комплексі з конституційним правом про недоторканість житла та з правом на охорону особистого, сімейного життя людини.

При цьому достатньо дискусійною на сьогодні залишається проблема визначення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в системі конституційних прав людини і громадянина за його правовою природою.

Існує дві протележні концепції розуміння права людини на таємницю кореспонденції, а саме: «особистісна» концепція та концепція «самостійного права» [19]. Відповідно до першої концепції право людини на таємницю кореспонденції – складова «права на недоторканість приватного життя». За другою концепцією право людини на таємницю кореспонденції є самостійним та має

поширення на більшу сферу суспільних відносин, а ніж особисте життя, яке є лише одним із їх проявів [19, с.216-226].

На нашу ж думку, «особистісна» концепція дещо звужена та не охоплює всього обсягу конституційно-правових відносин, пов'язаних із таємницею кореспонденції. Тому, з метою підтвердження чи спростування висловленої гіпотези розуміння правової природи конституційного права на таємницю кореспонденції та визначення його місця в системі конституційних прав людини і громадянина, звернемося до досвіду закордонних держав, членів міжнародних організацій таких як ООН, і відповідно:

1) Ради Європи та Європейського Союзу (до практики Італійської Республіки, Королівства Іспанія, Фінляндської Республіки, Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Федеративної Республіки Німеччина, Румунії);

2) Організації американських держав (Сполучених Штатів Америки, Аргентинської Республіки, Федеративної Республіки Бразилія);

3) Африканського Союзу (Республіки Нігерія, Республіки Руанда, Республіки Сенегал);

4) Організації ісламського співробітництва (Турецької Республіки, Республіки Казахстан);

5) Співдружності Незалежних Держав (Російської Федерації, Республіки Білорусь);

6) держав, які не є членами РЄ, ЄС, ОАД, АС, ОІС та СНД (Китайської Народної Республіки, Монголії).

В ст.15 Конституції Італійської Республіки [132] закріплено право на непорушність свободи і таємниці листування та всіх інших видів зв'язку. Їх обмеження можливе лише в силу мотивуального акту судової влади, з дотриманням гарантій, встановлених законами. При цьому право на непорушність свободи і таємниці кореспонденції межує з правом непорушності житла (ст.14) та з конституційною свободою вільно пересуватися (ст.16) та є самостійним.

В Конституції Королівства Іспанія [143] гарантується таємниця повідомлень, в тому числі, поштових, телеграфних і телефонних повідомлень, крім випадків,

передбачених судовим рішенням (ч.3 ст.18). Право на таємницю кореспонденції (ч.3 ст.18) межує з правом на честь, особисту і сімейну таємницю і власне ім'я (ч.1 ст.18), та з правом на непорушність житла (ч.2 ст.18) і є самостійним.

В ст.28 Конституції Великого герцогства Люксембург [137] закріплено, що таємниця листування недоторкана. Закон визначає, які посадові особи відповідають за порушення таємниці кореспонденції, довіреної поштовим установам. Гарантії таємниці телеграфної кореспонденції встановлені законом. Право на непорушність листування, закріплене ст.28, межує з правом звертатися до державних органів із зверненнями, що визначене ст.27 Конституції Великого герцогства Люксембург та є самостійним правом.

Параграфом 10 Конституції Фінляндської Республіки «Захист приватного життя» конституційне право на таємницю листування, телефонних розмов і інших конфіденційних повідомлень межує з правом на захист приватного життя та честі, а також на захист житла (§ 10) [138], однак, є частиною конституційного права людини на приватне життя.

В Конституції Литовської Республіки право на недоторканість листування, телефонні розмови, телеграфні повідомлення та інші види спілкування особи, закріплене в ст.22, межує з правом на недоторканість приватного життя громадянина (ст.22). Інформація про приватне життя може збиратися тільки на підставі мотивованого рішення суду і тільки у відповідності до закону. Закон і суд захищають громадян від свавільного або незаконного втручання в їхнє особисте та сімейне життя, посягання на їхню честь і гідність (ст.22) [139]. Тож, право конституційне право громадянина Литовської Республіки є частиною конституційного права людини на приватне життя.

В ст.96 Конституції Латвійської Республіки конституційне право на недоторканість приватної кореспонденції межує з правом на недоторканість приватного життя та житла [140], звідси право громадянина Латвійської Республіки на таємницю кореспонденції є самостійним правом, що межує з конституційним правом на приватне життя.

В Основному законі Федеративної Республіки Німеччина конституційне право на непорушність листування, та поштового, телеграфного і телефонного зв'язку закріплене ст.10. Обмеження можуть бути встановлені тільки на підставі закону. Зазначене конституційне право межує з правом об'єднуватися (ст.9) та із свободою вільно пересуватися по території держави (ст.11) [142]. Звідси конституційне право громадянина Федеративної Республіки Німеччина являється самостійним та відільним від права людини на приватне життя.

В ст.28 Конституції Румунії «Таємниця кореспонденції» закріплено, що таємниця листування, телефонних повідомлень, інших поштових відправлень, телефонних розмов і інших законних засобів зв'язку, недоторкана. Право на непорушність таємниці кореспонденції (ст.28) межує з правом на недоторканість місця проживання (ст.27) та правом на інтимне, сімейне, приватне життя (ст.26) [144]. Звідси конституційне право громадянина Румунії являється самостійним, окремим конституційним правом, від права на приватне життя.

За Конституцією Сполучених Штатів Америки (Біль про права) конституційне право людини на таємницю кореспонденцію прямо не визначено, однак, закріплено непорушне право на охорону паперів особи, яке межує з правом на охорону особистості, правом на охорону житла і майна особи (IV поправка) [80]. Звідси конституційне право на таємницю кореспонденції громадян Сполучених Штатів Америки є складовою конституційного права на приватне життя.

За ст.18 Конституцією Аргентинської Республіки [156] житло, особиста кореспонденція, приватні папери недоторкані. Закон визначає, в яких випадках і при наявності яких уповноважених на те, документів, допускається їх огляд, обшук і виїмка. Звідси конституційне право на непорушність письмового листування і особистих документів межує з непорушністю місця проживання (житла) особи (розділ 18) та є складовою конституційного права на приватне життя.

Відповідно до ст.5 п.ХІІ Конституції Федеративної Республіки Бразилія таємниця листування, телеграфних повідомлень, телефонних відомостей і повідомлень непорушна, за виключенням випадків на підставі судового ордера, у

відповідності із законом, з метою розслідування по кримінальній справі або при розгляді справи на будь-якій стадії кримінально-правової процедури. Звідси конституційне право на таємницю кореспонденції (ст.5 п. XII) межує з непорушним правом на житло (ст. XI), з непорушним правом на інтимність, особисте життя, правом на непорушність честі і репутації (ст. X) [157], та є самостійним, окремим конституційним правом, віддільним від права на приватне життя.

За Конституцією Республіки Нігерія (ст.37) особисте життя громадян, їх житло, листування, телефонні розмови і телеграфні повідомлення гарантуються та захищаються. Звідси конституційне право на таємницю кореспонденції (ст.37) межує з конституційним правом на конфіденційність громадян Республіки Нігерія та правом на конфіденційність їх житла (ст.37) [158] та є самостійним, окремим конституційним правом, віддільним від права на приватне життя.

Відповідно до ст.22 Конституції Республіки Руанда «Приватність» приватне життя громадян не повино бути порушено будь-яким чином. Закон гарантує конфіденційність листування і комунікацій шляхом пошти, телеграфу, телефону і інших засобів зв'язку. Обмеження конфіденційності можуть визначатися тільки в законодавчому порядку. Конституційне право на захист від незаконного втручання в приватне листування і спілкування особи (ст.22) межує з правом на невтручання в приватне життя, невтручання в сім'ю та з правом на захист від незаконного проникнення житло (ст.22) [159] та є складовою права на приватне життя.

За Конституцією Республіки Сенегал таємниця кореспонденції, поштового та телефонного зв'язку являється недоторканою. Обмеження цієї недоторканості можуть застосовуватися тільки на законних підставах. При цьому конституційне право на таємницю кореспонденції (ст.13) межує з конституційним правом вільно створювати асоціації, групи економічного, культурного, соціального секторів і об'єднань (ст.12) та конституційним правом вільно пересуватися і розселятися (ст.14) [160]. Звідси конституційне право на таємницю кореспонденції являється самостійним конституційним правом для громадян Республіки Сенегал.

За Конституцією Турецької Республіки (ст.22) кожен має право на свободу повідомлень. Таємниця повідомлень – основний принцип. Не можуть чинитися

перепони і порушуватися таємниця повідомлень, за виключенням випадків, передбачених законом і при наявності судового рішення, та обставин, за яких затримання в часі недопустимо та є рішення уповноваженої законом інстанції. Звідси конституційне право громадян Турецької Республіки межує з правом на імунітет житла (ст.21) та з правом на конфіденційність приватного життя (правом на повагу до особисте і сімейне життя кожного) (ст.20) [161] та являється самостійним правом.

В положеннях ч.2 ст.18 Конституції Республіки Казахстан закріплено право кожного на таємницю листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних і інших повідомлень. Обмеження цього права допускаються тільки у випадках, прямо встановлених законом. При цьому конституційне право на таємницю кореспонденції (ч.2 ст.18) межує з правом на таємницю особистих вкладів і збережень (ч.2 ст.18), з правом на недоторканість приватного життя, з правом на особисту і сімейну таємницю, право на захист своєї честі і гідності (ч.1 ст.18) [162], тобто конституційне право громадянина Республіки Казахстан є самостійним.

В положеннях ч.2 ст.23 Конституції Російської Федерації зазначено, що кожен має право на таємницю листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних і інших повідомлень. Обмеження цього права допускається тільки на підставі судового рішення. Конституційне право на таємницю кореспонденції (ст.23) межує з правом на недоторканість приватного життя, з правом на особисту і сімейну таємницю, з правом на захист своєї честі і доброго імені (ст.23), та з правом на недоторканість житла (ст.25) [164]. Звідси конституційне право громадян Російської Федерації на таємницю кореспонденції є самостійним, конституційним правом.

В положеннях ст.28 Конституції Республіки Білорусь визначено, що кожен має право на захист від незаконного втручання в його приватне життя, в тому числі від втручань в таємницю його кореспонденції, телефонних і інших повідомлень, від посягань на його честь та гідність [165]. Тож, конституційне право громадян Республіки Білорусь являється складовою конституційного права на приватне життя.

Відповідно до ст.40 Основного закону Китайської Народної Республіки свобода і таємниця листування громадян громадян Китайської Народної Республіки охороняються законом. Жодні організації чи приватні особи не можуть перешкоджати свободі і таємниці листування громадян, за виключенням випадків, коли і в інтересах державної безпеки чи з метою розслідування кримінального злочину органи суспільної безпеки чи органи прокуратури, в порядку, встановленому законом, здійснюють перевірку листування. При цьому конституційне право, закріплене в ст.40 межує з правом на непорушність житла громадянина, що закріплене в ст.39 зазначеної конституції [167]. Звідси конституційне право громадянина Китайської Народної Республіки являється самостійним правом, окремим від права на недоторканість приватного життя.

Пунктом 15 ст.16 Конституції Монголії закріплено, що особисті і сімейні секрети, таємниця листування, недоторканість житла громадян знаходяться під захистом держави. Конституційне право на таємницю кореспонденції (п.15 ст.16) межує з правом громадян на непорушність житла, з правом на особисту свободу і недоторканість (п.15 ст.16) [168], є самостійним конституційним правом, окремим від права на недоторканість приватного життя.

Отже, дослідивши місце конституційного права людини на таємницю кореспонденції в системі конституційних прав людини і громадянина в іноземних державах, приходимо до висновків про те, що воно являється:

1) складовою права людини на недоторканість приватного життя (Фінляндська Республіка, Литовська Республіка, Сполучені Штати Америки, Аргентинська Республіка, Республіка Руанда, Республіка Білорусь);

2) самостійним, окремим конституційним правом людини, відмінним від права на недоторканість приватного життя (Італійська Республіка, Королівство Іспанія, Велике герцогство Люксембург, Латвійська Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Румунія, Федеративна Республіка Бразилія, Республіка Нігерія, Республіка Сенегал, Турецька Республіка, Республіка Казахстан, Російська Федерація, Китайська Народна Республіка, Монголія).

Конституційне право людини на таємницю кореспонденції межує:

1) з правом на непорушність житла (Італійська Республіка, Королівство Іспанія, Аргентинська Республіка, Федеративна Республіка Бразилія, Турецька Республіка, Китайська Народна Республіка, Монголія), його недоторканості (Латвійська Республіка, Румунія, Республіка Нігерії, Російська Федерація), з правом на захист житла (Фінляндська Республіка, Республіка Руанда), на його охорону (Сполучені Штати Америки);

2) з правом вільно пересуватися (Італійська Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Сенегал);

3) з правом на захист честі особи (Королівство Іспанія, Фінляндська Республіка, Федеративна Республіка Бразилія, Республіка Казахстан);

4) з правом на особисту і сімейну таємницю, на власне ім'я (Королівство Іспанія);

5) з правом на захист приватного життя (Фінляндська Республіка), охорону особистості (Сполучені Штати Америки), з правом на особисту свободу і недоторканість (Монголія); з правом на недоторканість приватного життя (Литовська Республіка, Латвійська Республіка, Румунія, Федеративна Республіка Бразилія, Російська Федерація), з правом на невтручання в приватне життя, в сім'ю (Республіка Руанда);

6) з правом звертатися до державних органів (Велика герцогство Люксембург);

7) з правом об'єднуватися (Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Сенегал).

Отже, аналогічно до практики України, право на таємницю кореспонденції займає важливе місце в системі конституційних прав людини та громадянина та законодавчо закріплено в комплексі з конституційним правом про недоторканість житла, з правом на захист від втручання в особисте і сімейного життя людини. Але все ж таки, на нашу думку, закріплення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в окремій нормі конституцій як України, так і іноземних держав, доводить переважання концепції «самостійного права» щодо розуміння його правової природи та визначення місця в системі конституційних прав людини.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи результати розгляду методології дослідження, поняття, ознаки конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його місце в системі конституційних прав людини та громадянина, сформулюємо наступні висновки та пропозиції.

1. Пропонується під методологією дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції розуміти загальну сукупність філософсько-правових концепцій, принципів, концептуальних підходів і методів.

2. Основними філософсько-правовими концепціями даного дисертаційного дослідження є концепція «оптимального балансу» у відкритій, динамічній системі конституційних правовідносин «людина-суспільство-держава», та концепція «правової держави», що доповняє її.

Основними принципами в методології дослідження конституційного права людини на таємницю кореспонденції є принцип оптимальності, та принцип верховенства права. Основними концептуальними підходами є системний, аксіологічний, комплексний.

Під методом дослідження конституційного права людини на таємницю кореспонденції пропонуємо розуміти сукупність загальних і спеціальних засоби і способів, за допомогою яких досліджено доктринальні, історико-правові і нормативно-правові джерела конституційного права людини на таємницю кореспонденції.

До філософських методів, використаних в даному дисертаційному дослідженні, пропонуємо віднести діалектичний метод та герменевтику. До загальнонаукових методів - синергетичний, історико-правовий, методи узагальнення, угруповання, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, та статистичний метод, моделювання та прогностичний метод. До спеціально-наукових методів -

системно-структурний, логіко-семантичний метод, порівняльно-правовий метод, метод тлумачення права, метод інтерпретації та формально-логічний метод.

3. Конституційне право людини на таємницю кореспонденції – це право людини, яке відображає: можливості людини, пов'язані з таємницею кореспонденції, діяти певним чином; вимоги, адресовані суспільству та державі, діяти певним чином; блага, від володіння якими людина спроможна отримати задоволення своїх власних потреб.

4. Основними ознаками конституційного права на таємницю кореспонденції є: нормативність, владно-регуляторний характер права, формальність, загальнообов'язковість, універсальність, загальність, забезпеченість можливістю застосування державного примусу, визнаність світовим товариством, та його свідомо-вольовий (інтелектуально-вольовий) характер.

5. Зміст конституційного права на таємницю кореспонденції включає в себе можливість суб'єкта права, як «право-поведінку» (матеріальний аспект). Такі можливості як «право-вимога», та «право-користування» не містяться безпосередньо в ст.31 Конституції України, а наявні в приписах інших правових норм конституційного та в суміжних з ним галузях права України.

Також ст.31 Конституції України не містить припису щодо юридичних наслідків порушення таємниці кореспонденції (функціональний аспект), але такі приписи знаходять своє закріплення в правових нормах інших галузей права України, зокрема, кримінального права (ст.163 КК України).

До основних елементів нормативного припису змісту конституційного права людини на таємницю кореспонденції пропонується віднести суб'єкт права та об'єкт права. Суб'єктом конституційного права людини на таємницю кореспонденції є кожна людина. Іншими суб'єктами конституційно-правових відносин у сфері таємниці кореспонденції є держава, в особі уповноважених органів, та суб'єкти господарювання, в тому числі, що здійснюють діяльність пов'язану із наданням послуг зв'язку, створення та обслуговування програмного забезпечення та обладнання зв'язку, захисту і зняття інформації з каналів зв'язку.

Об'єктом конституційного права на таємницю кореспонденції є саме «таємниця кореспонденції».

Запропоновано класифікувати кореспонденцію за видами інформації, яку вона вміщує, та за видами засобів зв'язку.

6. Право на таємницю кореспонденції займає важливе місце в системі конституційних прав людини та громадянина України. Право законодавчо закріплено в комплексі з конституційним правом про недоторканість житла та з правом на захист від втручання в особисте і сімейного життя людини. Встановлено, що аналогічний досвід правового закріплення конституційного права людини на таємницю кореспонденції присутній і в іноземних державах.

Закріплення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в окремій нормі Конституції України доводить переважання концепції «самостійного права» щодо розуміння його правової природи.

Право людини на таємницю кореспонденції є елементом системи конституційних прав людини і громадянина та належить до групи прав першого покоління та є громадянським, особистісним (особистим), природним, невідчужувальним, основним (фундаментальним), неабсолютним, загальним правом людини і громадянина.

РОЗДІЛ 3.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Поняття забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні

Визначення поняття «забезпечення конституційного права людини на кореспонденції» є важливим для його однозначного розуміння суб'єктами конституційних правовідносин у сфері таємниці кореспонденції, а тому зазначеному питанню і буде присвячений даний підрозділ.

Термін «забезпечення» досить часто застосовується в джерелах права, однак, на в юридичній літературі, зокрема, в правових актах, відсутнє його єдине визначення.

За «Словником української мови» під «забезпеченням» пропонується розуміти дію за значенням «забезпечити», або ж «забезпечувати», що означає створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось, захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [220, с.17-18].

Відповідно до ст.3 Конституції України [1] утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Так, на думку представника конституційного права Пушкіної О.В., під «конституційним забезпеченням прав людини» в Україні варто розуміти систему заходів, гарантій, засобів та механізмів, що знаходять своє втілення в діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, і є спрямованими на сприяння реалізації та захист прав та свобод людини і громадянина, що встановлені Конституцією України. Разом з тим, поняття «конституційне забезпечення прав людини» може бути визначене не лише інституціонально, але й процесуально [217, с.14-15].

Механізм забезпечення прав людини може бути представлений як системна взаємодія держави та її органів із забезпечення основних груп прав людини, як вони закріплюються в конституції [217, с.9].

При цьому процес забезпечення конституційних особистих прав людини та громадянина, до яких відноситься конституційне право людини на таємницю кореспонденції, здійснюють саме органи держави, в тому числі і органи внутрішніх справ. Саме органи внутрішніх справ, на думку Хальоти А.І., відіграють значну роль у зазначеному процесі, оскільки закріплення за ними повноважень у сфері охорони та захисту конституційних, особистих прав людини та громадянина зобов'язує кожного їх працівника забезпечувати права у повному обсязі та на належному якісному рівні [4, с.14].

Однак, забезпечення прав людини і громадянина – це, не тільки діяльність державних органів, а й ціла система, що являється сукупністю взаємопов'язаних політико-правових, соціально-економічних, матеріально-технічних, ідеологічних та інших елементів, призначених для створення належних умов для реалізації, охорони та захисту встановлених чинним законодавством прав людини і громадянина, на основі визнання та дотримання цих прав, поваги до них і нетерпимості до їх порушення [23, с.92].

Система має свою структуру, що складається з чотирьох підсистемних елементів забезпечення, а саме із: 1) інституційного; 2) правового; 3) організаційного; 4) ресурсного.

Саме правому забезпеченню прав людини і громадян ми приділимо увагу в даному дисертаційному дослідженні.

Так, Пацкан В.В. вважає, що елементами системи забезпечення прав та свобод людини і громадянина є захист, реалізація та охорона прав та свобод людини і громадянина [246, с.18]. Однак, на нашу думку, структура забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні є дещо ширшою та складається з таких елементів як: 1) утвердження; 2) створення умов; 3) реалізація; 4) охорона; 5) захист; 6) поновлення прав у разі їх порушення.

Утвердженню конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні, що закріплений в чинній ст.31 Конституції України (1996 р.), передував складний, довготривалий історичний процес його формування (детальніше в підрозділі 1.2 даного дисертаційного дослідження).

Україна як держава, в особі уповноважених компетентних органів та осіб, вживає всіх можливих заходів для створення умов забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції. Однак, гострі вимоги сучасності потребують постійної участі держави в підтриманні уже створених умов та їх покращення в майбутньому.

Реалізація, охорона, захист та поновлення конституційного права людини на таємницю кореспонденції у разі його порушення, не можливі без надання державою гарантій.

За «Практичним словником синонімів української мови» гарантія – синонім до поняття «забезпечення». Гарантувати означає давати поруку (гарантію), ручатися, запевняти, забезпечувати (права) [220, с.79], захищати [238, с.29].

Гарантії конституційних прав і громадянина, досліджували різні вчені. На думку Кравченко В.В., гарантії прав людини і громадянина - це умови та засоби, що забезпечують ефективну реалізацію прав кожною людиною і громадянином [247, с.150]. Гарантії поряд з правами, свободами і обов'язками - найбільш рухлива частина правового статусу суб'єктів, і складають праводинамічний стан [8, с.5]. Тож, відповідно до цього правовий статус громадянина України становить сукупність наступних елементів: громадянство, правоздатність, дієздатність, права, свободи і обов'язки, та гарантії їх забезпечення.

Гарантії прав особи – це юридичні засоби забезпечення повного, неухильного і безперешкодного здійснення кожним своїх прав, охорони прав від можливих протиправних посягань і їх захисту від будь-яких незаконних порушень [214, с.217]. Під гарантіями розуміють також і певні фактори або різноманітні умови забезпечення прав особи. Фактори та умови самі по собі не належать до гарантій, вони виступають лише як загальні передумови забезпечення прав особи. Тож, під гарантіями прав особи слід розуміти сукупність конкретних засобів, що носять

юридичний, загальнообов'язковий характер, завдяки яким можливе всебічне забезпечення ефективного здійснення, охорони і захисту прав особи, а головне, призначення гарантій прав особи, що полягає у забезпеченні всім і кожному рівних правових можливостей для їх набуття, реалізації, охорони і захисту.

Гарантування прав особи являється найважливіший чинник їх реального і ефективного забезпечення, що неможливий без певних передумов, як загальних, так і спеціальних та нормативних.

Найпоширенішою у юридичній літературі є класифікація гарантій за наступними критеріями [202, с.105-110]:

1) за практичним спрямуванням, їх слід поділяти на: а) загальні, що охоплюють всю сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, спрямованих на забезпечення реалізації прав людини, їх захист та поновлення у разі порушення; б) спеціальні (юридичні);

2) за характером гарантії на: а) норми та принципи матеріального і процесуального права, що у процесі реалізації забезпечують реальність прав та свобод людини; б) судовий захист порушених прав і свобод та можливість їх судового поновлення; в) контроль своїх прав і свобод до міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій тощо.

На переконання Колодія А.М., гарантії суб'єктивних прав варто поділяти на економічні, політичні, ідеологічні та юридичні [216, с.85-86]. На думку Саміла Г.О., практична реалізація прав і свобод забезпечується двома категоріями гарантій. Це, по-перше, загальні гарантії, якими охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, усунення можливих причин і перешкод щодо їх неповного або неналежного здійснення, захист прав від порушень. По-друге, це спеціальні (юридичні) гарантії - правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права та свободи громадян, та поновлюються у разі їх порушені [213, с.325].

Варто зауважити, що закордонний досвід класифікації гарантій конституційних прав людини і громадянина аналогічний вітчизняному.

Проаналізувавши американський досвід, Самотуга А.В. прийшов до висновку, що гарантії особистих прав людини у Сполучених Штатах Америки слід поділяти на: загальносоціальні і юридичні гарантії. Автором також доведено, що ефективність гарантій особистих прав людини залежить від рівня розвитку правових принципів та інститутів демократії, правотворчої атмосфери в суспільстві, рівня правового виховання й культури населення, стану економіки та рівня розподілу життєвих благ [3, с.8].

Головними ж передумовами, які забезпечують реальну можливість ефективного здійснення, охорони та захисту прав особи, є демократична правова соціальна держава і вільне громадянське суспільство. В свою чергу, їх розвиненість залежить від конкретних економічних, політичних, соціальних, культурних та ідеологічних передумов. Адже всі конкретні юридичні засоби реального забезпечення прав і свобод особи виявляються повною мірою як результат їх функціонування та розвитку. При цьому ефективність гарантій залежить від рівня розвитку загальноправових принципів, стану економіки, рівня розвитку демократичних інститутів, реальності політичної системи суспільства, наявності системи досконалих законів у державі, ефективності механізмів реалізації законоположень, ступеня правової свідомості, правової культури населення, узгодженості інтересів населення та суспільства в цілому і наявності високоефективного органу конституційного контролю.

Таким чином, гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених конституцією можливостей до реальної дійсності. Гарантії являють собою систему узгоджених факторів, що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав людини.

Отже, підсумовуючи вище наведене, пропонуємо під поняттям «забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції» розуміти систему, складовими якої є утвердження, створення умов, реалізація, охорона, захист, та поновлення конституційного права людини на таємницю кореспонденції у разі його порушення», а під «гарантіями конституційного права людини на таємницю кореспонденції» – закріплені законодавством умови,

фактори, засоби і методи, за допомогою яких, власне, забезпечується таємниця кореспонденції.

До основних видів гарантій конституційного права людини на таємницю кореспонденції, пропонуємо віднести загальносоціальні й спеціально-юридичні гарантії, розкриття сутності та характеристик яких буде проведено, відповідно, в підрозділах 3.2 та 3.3 даного дисертаційного дослідження.

3.2. Загальносоціальні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні

Для розкриття питання загальносоціальних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції важливо, перш за все, розкрити поняття «соціальних гарантій».

Під «соціальним» слід розуміти те, що пов'язане із життям і стосунками людей у суспільстві; породжене умовами суспільного життя, певного середовища, ладу; існуюче у певному суспільстві; суспільне [209, с. 476].

Загальносоціальні гарантії є невід'ємною складовою системи гарантій забезпечення конституційних прав людини, зокрема, і конституційного права людини на таємницю кореспонденції.

В розумінні Зайчука Н.М., загальні гарантії прав людини – це сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, що спрямовані на забезпечення реалізації прав і свобод людини, та їх захист і поновлення у разі порушення [202, с.106].

На нашу ж думку, дане визначення дефініції, дещо спрощене, та потребує доповнення. Пропонуємо під загальносоціальними гарантіями забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в Україні розуміти гарантії, надані державою кожному члену українського соціуму, тобто будь-якій людині, яка перебуває на її території або ж під її юрисдикцією, не залежно від її правового статусу, яким вона володіє (громадянин України, іноземець чи особа без громадянства), та її

соціального походження та стану, належності до соціальної категорії (групи) осіб; сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Щодо класифікації загальносоціальних гарантій, то Саміло Г.О. вважає, що загальні гарантії прав варто поділяти на економічні, політичні й організаційні [213, с.325], а Колодій А.М., що на економічні, політичні, ідеалогічні та юридичні [216, с. 358-364]. На думку ж Зайчука Н.М., загальносоціальні гарантії поділяються за сферами суспільних відносин на економічні, політичні та організаційні [202, с.106].

Проаналізувавши позиції науковців, приходимо до висновку про те, що не існує єдиної наукової позиції щодо класифікації загальносоціальних гарантій, а тому, вважаємо за доцільне виділити загальносоціальні гарантії забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в Україні як: політичні, культурні та економічні та, в деякій мірі, формує їх.

Також, зважаючи на предмет даного дослідження, пропонуємо зупинити свою увагу, в основному, на політичних гарантіях забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні, адже саме політика держави формує та впливає на інші загальносоціальні гарантії, такі як культурні та економічні.

До політичних гарантій належить діяльність держави, представництво політичних інтересів інститутами політичної системи, наявність реально діючих інститутів безпосередньої та представницької демократії, можливість населення звертатися за захистом прав до спеціальних органів держави тощо [202, с.106]. Однак, на нашу ж думку, більш коректною та практичною є наукова позиція Кравченка В.В., який під політичними гарантіями розуміє відповідним чином орієнтовану політику держави, її спрямованість на формування умов із забезпечення належного рівня життя людини [247, с.150]. Тож, під політичними гарантіями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденцію в Україні пропонуємо розуміти, зокрема, політику держави, що спрямована на формування та підтримання умов забезпечення можливості людини реалізувати, охороняти та захищати конституційне право людини на таємницю кореспонденції, та поновити його у разі порушення.

Так, політика держави відносно забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції закріплена у відповідних стратегіях, доктринах та інших програмах заходів та формується і реалізується рядом державних інституцій, серед яких: ВР України, Президент України, КМ України, Міністерство інфраструктури України, Адміністрація Держспецзв'язку України, та Міністерство юстиції України.

Державна політика вище зазначених інституцій спрямована на створення та підтримання оптимального соціально-економічного середовища в Україні.

Проаналізуємо політику держави, пов'язану із забезпеченням конституційного права людини на таємницю кореспонденції більш детально, починаючи з ВР України.

Реалізуючи законодавчу функцію, ВР України, являється важливою інституцією, що створює та змінює нормативне підґрунття, а саме правове забезпечення (законодавство), яке, регулює конституційно-правові відносини, що виникають при забезпеченні таємниці кореспонденції в Україні (ст.75, абз.3 ст.85, абз.1 ст.92 Конституції України [1]).

ВР України уповноважена на формування політики України (абз.5 ст.85 Конституції України [1], та визначає її (ст.12 закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» на її формування [248]).

Державна політика, яка формується ВР України, базується на:

- 1) безумовному додержанні Конституції України, в тому числі ст.31 Конституції України;
- 2) забезпеченні та гарантуванні прав та свобод людини і громадянина в Україні, в тому числі конституційного права людини на таємницю кореспонденції;
- 3) загально визнаних принципах і нормах міжнародного права (дотримання ст.12 «Загальної декларації прав людини» [98], ст.17 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» [100] та ст.8 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [99]).

Право законодавчої ініціативи у ВР України належить народним депутатам України (ст.93 Конституції України). Саме народні депутати України,

представники громадянського суспільства, тієї чи іншої політичної сили, фракції, політичної партії, входять до складу комітетів ВР України, що створюються для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи (ст.1 закону України «Про комітети Верховної Ради України» [249]).

За результатами аналізу зареєстрованих законопроектів у ВР України, у сфері таємниці кореспонденції в період з 2014 по 2021 рр., приходимо до висновку, що в їх розробці, в попередньому розгляді, та доопрацюванні, і т.д., приймали участь такі комітети ВР України, як: 1) Комітет з питань інформатизації та зв'язку; 2) Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин; 3) Комітет з питань європейської інтеграції; 4) Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності; 5) Комітет з питань правової політики та правосуддя; 6) Комітет з питань запобігання і протидії корупції; 7) Комітет з питань бюджету. А з 2019 р. Комітет з питань цифрової трансформації, що являється « правонаступником » Комітету з питань інформатизації та зв'язку [250].

Зареєстровані законопроекти у ВР України, на наше переконання, доцільно об'єднати в декілька груп, а саме в залежності від питань, які вони вирішують: 1) законопроекти з питань забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в мережах зв'язку їх операторами (поштовий зв'язок, телекомунікації, радіозв'язок (наприклад, проект закону про внесення змін до Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» № 9042 від 04.09.2018 р. [251]); 2) законопроекти з питань забезпечення права людини на таємницю кореспонденції під час кримінального провадження (наприклад, проект закону про внесення змін до КПК України та КК України (щодо вдосконалення порядку застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження) № 9484 від 17.01.2019 [252]) тощо.

При цьому слід звернути увагу на те, що законопроекти, зареєстровані в ВР України, обов'язкового проходять перевірку в Головному науково-експертному управлінні Апарату ВР України [253].

Діяльність Головного Науково-експертного управління відіграє важливу роль при законотворенні у сфері таємниці кореспонденції. Висновки Головного науково-експертного управління стали основною причиною не прийняття проєкту закону «Про моніторинг телекомунікацій» за № 4042 від 07.08.2003 ВР України до голосування у зв'язку із суттєвими зауваженнями з боку управління [254]. Аналогічна ситуація склалася і з іншими проєктами законів у сфері автоматизованого перехоплення телекомунікацій.

Щодо державної політики забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції Президента України, то варто зауважити, що власне, Президент України згідно ст.102 Конституції України являється, основним гарантом додержання Конституції України, в тому числі ст.31 Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, зокрема, конституційного права людини на таємницю кореспонденції). Його політика – це ще одна політична гарантія забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденцію України.

Хоча політика Президента України, здебільшого, срямована, першочергово, на захист інтересів держави, а в вже потім на захист інтересів окремих громадян. І це є виправданим, адже саме Президент України являється главою держави і виступає від її імені (ст.102 Конституції України).

На наше переконання, важливими кроками Президента України, як інституції, в забезпеченні конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні стало видання наступних указів, зокрема: № 96/2016 від 15.03.2016 р. «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 27.01.2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України»» [255], № 47/2017 від 25.02.2017 р. «Про затвердження «Доктрини інформаційної безпеки України» [256]. При цьому указ Президента України №501/2015 від 25.08.2015 р. «Про затвердження «Національної стратегії у сфері прав людини», що до основних напрямів стратегії включає лише напрям «Забезпечення права на приватність» (захист персональних даних), залишаючи поза увагою проблему забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в Україні [257].

Вище перелічені укази Президента України, в основному, стосуються інформаційної безпеки, в тому числі кібербезпеки України, та визначають державні інтереси пріоритетними над інтересами окремих громадян. Положення указів, що спрямовані на побудову системи захисту інтересів держави, в тому числі спрямовані і на захист приватного життя громадян від руйнівних інформаційно-психологічних впливів, зокрема, в кіберпросторі.

Захист базується на таких принципах, як: принцип верховенства права, принцип поваги до прав та свобод людини і громадянина, принцип широкої співпраці з громадянським суспільством у сфері забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту та принцип державно-приватного партнерства.

Саме державно-приватна взаємодія на момент проведення даного дисертаційного дослідження являється, що не єдиним засобом забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в кіберпросторі, та полягає:

1) в підвищенні цифрової грамотності громадян та культури безпекового поведіння в кіберпросторі, комплексних знань, навичок і вмінь, необхідних для підтримки цілей кібербезпеки, реалізації державних і громадських проєктів з підвищення рівня обізнаності суспільства щодо кіберзагроз та кіберзахисту;

2) в обміні інформацією між державними органами, приватним сектором і громадянами щодо кіберзагроз об'єктам критичної інфраструктури, інших кіберзагроз, кібератак та кіберінцидентів;

3) в формуванні ініціатив та створення авторитетних консультаційних пунктів для громадян, представників промисловості та бізнесу з метою забезпечення безпеки в мережі Інтернет (ст.10 закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [189]).

Важливо зазначити, що при цьому дія закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» не поширює свою дію на соціальні мережі, приватні електронні інформаційні ресурси в мережі Інтернет, включаючи блог-платформи, відеохостинги, інші веб-ресурси, якщо такі інформаційні ресурси не містять інформацію, необхідність захисту якої встановлена законом, відносини та

послуги, пов'язані з функціонуванням мереж і ресурсів, та на комунікаційні системи, які не взаємодіють з публічними мережами електронних комунікацій (електронними мережами загального користування), не підключені до мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних (крім технологічних систем) (абз.3 та абз.4 ст.2 закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»). А отже, фактично кореспонденція приватних осіб (людей), яка поширюється у зазначеному кіберпросторі та не стосується держави, залишається поза захистом.

Суперечливість дії норм зазначеного закону також полягає і в тому, що об'єктами кібербезпеки є конституційні права та свободи людини і громадянина, в тому числі і конституційне право людини на таємницю кореспонденції. Тож, кожна особа, яка фізично перебуває на території України, спілкуючись в кіберпросторі через передачу/прийом її кореспонденції, у разі виникнення кіберзагроз, потребує захисту з боку української держави, однак, може не отримати його, виходячи із наданих їй гарантій, закріплених в ст.31 Конституції України. А тому, виникає проблема реального, а не декларативного, забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в кіберпросторі.

Ще одним ключовим учасником формування та реалізації державної політики забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції є Кабінет Міністрів України (надалі - КМ України) - вищий орган у системі органів виконавчої влади відповідно до абз.3 ч.1 ст.20 закону України «Про Кабінет Міністрів України» [258]. Зокрема, КМ України:

- 1) забезпечує проведення державної політики у сфері телекомунікацій;
- 2) спрямовує і координує діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади у сфері телекомунікацій (абз.1, абз.4 ч.1 ст.14 закону України «Про телекомунікації» [180]).

Відповідно до своїх повноважень КМ України забезпечує загальне регулювання діяльності у сфері надання послуг поштового зв'язку (ст. 8 закону України «Про поштовий зв'язок» [179]). Отже, діяльність КМ України спрямовується на забезпечення прав і свобод людини і громадянина (ч.1 ст.19

закону України «Про Кабінет Міністрів України»), зокрема, конституційного права людини на таємницю кореспонденції та здійснюється у відповідності до програми, затвердженої ВР України (ст.11 закону України «Про Кабінет Міністрів України»).

До складу КМ України входить Міністерство інфраструктури України, що є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах надання послуг поштового зв'язку (п.1 Положення про Міністерство інфраструктури України, затвердженого постановою КМ України від 30.06.2015 р. № 460) [259].

Під контролем КМ України, аналогічно Мінінфраструктури України, перебуває і Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (п.1 Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, затверджену постановою КМ України від 03.09.2014 р. № 411) [243]. Саме Адміністрація Держспецзв'язку України є центральним органом виконавчої влади в галузі зв'язку (п.1 зазначеної постанови КМ України), крім прав та обов'язків, пов'язаних із реалізацією функцій у сфері надання послуг поштового зв'язку загального користування, віднесена до Міністерства інфраструктури України).

Адміністрація Держспецзв'язку України (ч.1 ст. 15 закону України «Про телекомунікації» [180]):

- 1) розробляє пропозиції щодо державної політики у сфері телекомунікацій і реалізує її у межах своїх повноважень;
- 2) впроваджує технічну політику у сфері надання телекомунікаційних послуг, стандартизації, підтвердження відповідності технічних засобів телекомунікацій;
- 3) затверджує технічні вимоги до телекомунікаційних мереж, засобів і об'єктів телекомунікацій;
- 4) розробляє за участю Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади «Концепцію розвитку телекомунікацій України»,

спрямовану на досягнення стратегічних інтересів та міжнародної конкурентоздатності України тощо.

«Концепція розвитку телекомунікацій в Україні», що схвалена розпорядженням КМ України від 07.06.2006 р. № 316-р, є інструментом реалізації державної політики у сфері телекомунікацій щодо координації діяльності державних органів та підприємств, установ і організацій, пов'язаних з розвитком телекомунікаційних мереж в Україні [260]. В розділі «Безпека телекомунікаційних мереж» «Концепції розвитку телекомунікацій в Україні» закріплено, що відповідно до законодавства в телекомунікаційних мережах усіх форм власності необхідно передбачити захист технічних засобів та інформації, що ними передається. На Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України покладено обов'язок забезпечення в межах компетенції формування і реалізацію державної політики у сферах організації спеціального зв'язку, захисту інформації, телекомунікацій та користування радіочастотним ресурсом України.

Міністерство юстиції України, як центральний орган виконавчої влади, також забезпечує формування та реалізацію державної (правової) політики, в тому числі спрямовану на забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції. Мін'юст України відповідно до п.2 підпунктів 2⁻⁷ та 95⁻¹² «Положення про Міністерство юстиції України», затвердженого постановою КМ України від 02.07.2014 р. № 228 [261] здійснює:

1) контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту, в т.ч. права на таємницю кореспонденції;

2) сприяє здійсненню спостережними комісіями та громадськими об'єднаннями громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань.

Зокрема, всі ці напрями мають безпосередній вплив на забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції. В «Стратегічному плані діяльності Міністерства юстиції України на 2021-2023 роки», що

затверджений Міністром юстиції України 17.08.2020 р., визначено, що за результатами реалізованих заходів попереднього періоду (2019-2020 рр.), мало місце створення можливості для засуджених використовувати планшети з доступом до глобальної мережі Інтернет, що забезпечує, зокрема, право засуджених на листування, подання онлайн-звернень, надання доступу до освітніх, творчих, спортивних та інших веб-сайтів, до яких дозволяється доступ, сприяє розвитку та ресоціалізації засуджених (наказ Міністерства юстиції України від 27.03.2020 № 1243/5). В 2021-2023 рр. планується: 1) забезпечення доступу до Інтернету в установах виконання покарань (п.3.2.8 стратегії); 2) забезпечення функціонування системи контролю за дотриманням прав людини та попередження їх порушень (п.3.3.1) [262].

Отже, політика держави, в особі ВР України, Президента України, КМ України, Міністерства інфраструктури України, Адміністрації Держспецзв'язку України та Мін'юста України, являється політичними гарантіями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції України, впливають на формування та реалізацію культурних і економічних гарантій, що будуть розглянуті далі.

Так, культурні гарантії - це сукупність культурних і духовних цінностей суспільства, його правова культура, суспільна свідомість та освіченість людини, свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, свобода світогляду і віросповідання [263, с.192].

Звідси, культурні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції – це сукупність об'єктивних та суб'єктивних культурних факторів, що мали та мають вплив на ставлення людей до таємниці кореспонденції, серед яких, центральне місце займають правова культура, та рівень освіченості людей.

Безперечно, правова культура як культурна гарантія забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, сформувалася під впливом історичних та соціальних процесів, про що свідчить генеза розвитку конституційного права на таємницю кореспонденції (детальніше підрозділі 1.2

даного дисертаційного дослідження). Перлюстрація кореспонденції та втручання в приватне життя окремих осіб, завжди знаходила «виправдання» у державних органах. В основному перлюстрація здійснювалася задля захисту загальнодержавних інтересів.

Зміцнення поваги до права на таємницю кореспонденції через підвищення рівня освідченості людей у сфері таємниці кореспонденції, дозволить на майбутнє усунути зазначену вище проблему.

Для цього пропонується розробка та введення в освітній процес курсу дисципліна (програми) «Інформаційно-правова культура та безпека» на трьох рівнях: на першому - для дітей шкільного віку та студентів відповідно у школах та у вищих учбових закладах; на другому - для дорослих (реалізація через соціальну рекламу в засобах масової інформації); на третьому – для дорослих, діяльність яких пов'язана з правом та/або забезпеченням таємниці кореспонденції (через проведення відповідних курсів підвищення кваліфікації у вищих учбових закладах).

Мета курсу «Інформаційно-правова культура та безпека»: сформувати правову культуру та надати базис з безпеки, зокрема, у сфері забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції, особливо в мережах телекомунікацій, в кіберпросторі.

Аналогічно запропонованому курсу дисципліни (програми) «Інформаційно-правова культура та безпека» вже викладається навчальна дисципліна, а саме «Інформаційна культура» у середніх і вищих навчальних закладів на виконання п.9 указу Президента № 1193/2001 від 06.12.2001 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31.10.2001 р. «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» [264]), однак, зазначена дисципліна не охоплює висвітлення всіх актуальних проблем, які виникають у людей різних вікових груп під час спілкуванні в інформаційному просторі, в тому числі в кіберпросторі. Тому для розробки та донесення до необхідної аудиторії, окрім Мін'юсту України, необхідно

також залучити Міністерство культури України та Міністерство освіти і науки України.

Окремим інструментом, гарантією забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, на нашу думку, могла би стати громадська догана, за допомогою якої можливо морально вплинути на іншу особу, яка, нігілюючи законодавство України в сфері таємниці кореспонденції, порушує таємницю кореспонденції.

Згідно ст.131 КК УРСР (України), в ред. 1960 р., зі змінами та доповненнями [265], що діяв на території України до 2001 р., за порушення таємниці кореспонденції (листування, телефонних розмов, і телеграфних повідомлень) була передбачена така відповідальність як громадська догана, окрім виправних робіт або штрафу. Громадська догана полягала в публічному висловленні судом догани винному з доведенням про це в необхідних випадках до відома громадськості через пресу або іншим способом.

В КК України, ред. 2001 р. юридична відповідальність за порушення таємниці кореспонденції (ст.163 КК України), у формі громадської догани була виключена [174].

На наше переконання, громадська догана, як культурна гарантія забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, могла б стати ефективним інструментом превентивного характеру, що допоміг би запобігти порушенню конституційного права на таємницю кореспонденції в майбутньому. Тож, оскільки чинний КК України, в ред. 2001 р. взагалі не передбачає такого виду покарання як громадська догана, пропонується, внести зміни КК України, відповідно ст.51 доповнити абзацом 4-1 наступним текстом «громадська догана», відповідно положення КК України доповнити ст.56-1 «Громадська догана», та внести зміни до ч. 1 ст.163 КК України та викласти його в наступній редакції «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, - караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або

громадською доганою або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі до трьох років.».

Як уже зазначалося, культурні гарантії забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції – це, перш за все, правова культура громадян України у сфері таємниці кореспонденції.

На дату проведення даного дисертаційного дослідження, правова культура у сфері таємниці кореспонденції, на нашу думку, потребує покращення. В суспільстві, не зважаючи на передбачену кримінальну відповідальність за порушення таємниці кореспонденції, ст.163 КК України, вважається «цілком нормальним» переглядати кореспонденцію дітей батьками, мотивуючи таку перлюстрацію необхідністю батьківської опіки над ними.

Як вже зазначалося в підрозділі 1.2 даного дисертаційного дослідження, діти, через їх неповну цивільну дієздатність, є окремою та особливою, соціальною групою населення України, яка, потребує особливих гарантій забезпечення їх конституційного права на таємницю кореспонденції з боку держави. Також соціально-культурною проблемою сучасності є контроль засобів зв'язку неповнолітніх з боку їх батьків (мобільний та Інтернет-зв'язок), який фактично порушує конституційне право дитини на таємницю кореспонденції.

Тож, вище окреслене питання потребує окремого дисертаційного дослідження через свою складність, дискусійність, вагомість та неоднозначність.

Цілком «нормальною» є також практика перегляду кореспонденції одним із подружжя іншого, мотивуючи це тим, що існує необхідність «запобігти зраді чи обманові» в майбутньому. За результатами проведення моніторингу веб-ресурсів в мережі Інтернет, приходимо до висновків, що на комерційній основі, з метою контролю телефону одного із подружжя іншим, пропонується використання спеціальних програм, серед яких: програми «Talklog», «MobileTool», «WardenCam» «TrackView», «MoonSpy», «Neospy», «Flexispy», «Mobile Monitoring» [266]. Функціонал перелічених програм дозволяє сервіс віддаленого контролю мобільного телефону, власне, листування, телефонних дзвінків, та списку контактів телефону в режимі реального часу. Доступна інформація про вхідні, вихідні,

пропущені дзвінки, та імена абонента та тривалість розмов, про вхідні і вихідні СМС-повідомлення, які можуть бути збережені для перегляду на сайті сервісу). Функція програм дозволяє записувати звуки, які оточують телефон, коли він знаходиться в бездіяльності (на столах, в кишенях тощо). Тож, рекомендуємо підрозділам Національної поліції України (Департаменту кіберполіції України) посилити моніторинг веб-сайтів, через яких міститься доступ до вищеперелічених програм, з метою їх блокування. Пропонується також зобов'язати кожного вжити всіх можливих заходів захисту кореспонденції від несанкціонованого доступу до неї сторонніх осіб (в т.ч. осіб, з якими особа, кореспонденція, якої може бути перехоплена, в близьких стосунках) чи комп'ютерних систем, які можуть бути використані із метою контролю засобів зв'язку, у зв'язку з чим, як уже зазначалося в підрозділі 2.2 даного дисертаційного дослідження, внести зміни до ст.31 Конституції України та положення норми доповнити наступним текстом: «Кожен зобов'язаний вжити всіх можливих заходів захисту кореспонденції від несанкціонованого доступу до неї сторонніх осіб чи комп'ютерних систем.». Зазначене доповнення надасть законних підстав використання програм захисту кореспонденції (засобів зв'язку) по типу програм «EAGLE Security FREE.», «Darshak», «Android IMSI-Catcher Detector» [267].

Отже, зазначені вище проблеми можливо, на наш погляд, вирішити шляхом підвищення рівня освідченості у сфері таємниці кореспонденції через впровадження курсу дисципліна (програми) «Інформаційно-правова культура та безпека» та шляхом введення до переліку видів юридичної відповідальності за порушення таємниці кореспонденції громадської догани та інших заходів. Пропонується розвивати правову культуру у сфері забезпечення таємниці кореспонденції, яка включатиме розвиток поваги до приватного життя близької, рідної людини, в тому числі поваги до її кореспонденції.

Розглянувши політичні та культурні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, варто також згадати про економічні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні.

На нашу думку, під економічними гарантіями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції слід розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних економічних факторів, якими є рівень розвитку економіки, дієва система державного регулювання. Також до економічних гарантій забезпечення конституційного права людини слід віднести ресурсну, фінансову та технологічну незалежність як національної економіки від інших держав в цілому, так і ресурсну, фінансову та технологічну незалежність окремої особи.

Основу української економіки становлять багатогалузева промисловість, сільське господарство і сфера послуг. Зокрема, до структури економіки України входить зв'язок як його складова, що в основному представлений суб'єктами господарювання, які здійснюють свою діяльність в сфері телекомунікацій.

Державне регулювання у сфері телекомунікацій в Україні покладено як обов'язок на державний колегіальний орган Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (надалі - НКРЗІ).

Починаючи з 2011 р., НКРЗІ здійснює регулювання сфери інформатизації, користування радіочастотним ресурсом та надання послуг поштового зв'язку та телекомунікацій (дозвільний, регуляторний орган ліцензування, та державного нагляду (контролю) (п.1 Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації [268] та ст. 17 закону України «Про телекомунікації» [180]).

До основних завдань НКРЗІ, окрім зазначених вище, належить сприяння розвитку конкуренції та підприємництва, забезпечення рівних умов діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності. Тож, виходячи з вище наведеного, пропонуємо до економічних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції віднести наступні:

- 1) забезпечення конкурентних умов для операторів зв'язку, що значно знизять вартість послуг зв'язку та підвищать рівень охорони таємниці кореспонденції споживачів;

- 2) встановлення більш суворих вимог до технічного обладнання, що задіяне в передачі повідомлень.

Безперечно, окрім державних гарантій, забезпечених НКРЗІ, та операторами зв'язку, до економічних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції відноситься економічна спроможність населення забезпечити необхідний захист власної кореспонденції.

Так, на момент проведення даного дисертаційного дослідження монополія на використання обладнання, спеціальних програм захисту інформації, в основному належить Службі безпеки України. Хоча згідно ст.5 закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [269] власник системи забезпечує захист інформації в системі. Однак, більшість простих користувачів засобів зв'язку загального користування не приділяють належної уваги захисту кореспонденції, яку вони передають або отримують. Більше того, у них відсутня така можливість, так як в Україні діють економічні санкції у формі заборони здійснювати торгівлю, або імпортувати із за кордону спеціальне обладнання чи програмне забезпечення захисту інформації. Тому пропонуємо в законі України «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції» в розділі «Системи захисту кореспонденції» передбачити порядок, що дозволив би вільно розробляти, реалізовувати/придбавати та імпортувати спеціальне обладнання та програмне забезпечення захисту інформації для захисту кореспонденції, яка передається або приймається будь-яким користувачем, в тому числі, через зв'язок загального користування (додаткова економічна гарантія). Зазначений порядок не повинен суперечити вже діючому законодавству у сфері захисту та перехоплення інформації, зокрема, постанові КМ України № 669 від 22.09.2016 р. «Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації» [270].

Отже, економічними гарантіями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції являється рівень розвитку економіки, дієва система її державного регулювання; ресурсна, фінансова та технологічна незалежність як національної економіки від інших держав в цілому, так і окремої особи.

3.3. Спеціально-юридичні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні

Спеціально-юридичні гарантії конституційних прав людини, поряд із загальносоціальними, являються невід'ємною складовою системи гарантій забезпечення конституційних прав людини. Для дослідження проблеми спеціально-юридичних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції є важливим розкриття таких дефініцій, як «юридична гарантія», «спеціально-юридична гарантія права людини» та дослідження, відповідно, їх класифікацій.

За «Багатомовним юридичним словником-довідником» юридична гарантія (від лат. «cautio, ōnis (f) (=cautēla)») тлумачиться як обережність, запорука, забезпечення виконання [231, с.74].

В розумінні Колодія А.М., юридичні гарантії - це сукупність тих правових інститутів, що забезпечують можливість реалізації суб'єктивних прав, а також захищають і охороняють їх від будь-яких обмежень і порушень [216, с.85-86]. На думку Саміла Г.О., юридичні гарантії являються важливим чинником забезпечення прав та свобод людини, що забезпечують реальність прав і викликають зацікавленість кожної особи в реалізації прав і законних інтересів, виконанні юридичних обов'язків. Тобто основними гарантами прав людини є національне законодавство та сама держава, на території якої проживає певна особа. Про це, зокрема, свідчать і встановлені процедури міжнародного правозахисту. Особа може реалізувати своє право на міжнародний захист лише в тому разі, якщо вона вичерпала всі внутрішньо-державні засоби правового захисту [213, с.325].

Спеціальні (юридичні) гарантії, на думку Зайчук Н.М., визначаються як система юридичних засобів, що сприяють процесу реалізації, захисту та поновлення прав і свобод суб'єктів права. Їх змістом є надання державно-владної загальнообов'язковості як правам особи, так і їх захисту [202, с.105-110]. Кравченко В.В. ж переконаний, що юридичні (спеціальні) гарантії охоплюють усі

правові засоби, що забезпечують реалізацію прав, свобод і обов'язків людини і громадянина [247, с.150]. Отже, під юридичними гарантіями прав людини пропонуємо розуміти систему юридичних засобів забезпечення прав і свобод людини.

Розглянемо спеціально-юридичні гарантії забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції більш детально.

Спеціально-юридичні гарантії поділяються на внутрішньо-державні та міжнародні.

До внутрішньо-державних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, враховуючи думку Волинки К.Г. щодо класифікацій гарантій [214, с.217], пропонуємо віднести інституційно-організаційні, матеріально-процесуальні гарантії та юридичну відповідальність, як окрему гарантію.

Під інституційно-організаційними гарантіями слід розуміти систему державних та недержавних інституцій (підприємств, установ, організацій), діяльність яких спрямована на забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції, в тому числі під час його тимчасового обмеження. Такими внутрішньо-державними інституціями є наступні:

- 1) держава Україна як соціально-правова інституція;
- 2) органи державної влади:

2.1) ВР України та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як інституції, які забезпечують парламентський контроль;

2.2) Президент України, Рада національної безпеки та оборони України, КМ України, профільні міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, спеціально-уповноважені правоохоронні органи (в т.ч. Національна поліція України), прокуратура);

2.3) судові інституції України;

3) недержавні інституції: адвокатура, політичні партії і громадські організації, засоби масової інформації;

4) оператори зв'язку та суб'єкти господарювання, які обслуговують мережу зв'язку, включаючи обладнання та програмне забезпечення.

Отже, окремої інституції, яка б забезпечувала, надані державою, гарантії конституційного права людини на таємницю кореспонденції, в Україні не створено, що є виправданим через складність інституту таємниці кореспонденції.

Порядок діяльності та межі повноважень вищезазначених інституцій визначені відповідним законодавством.

Під матеріально-процесуальними гарантіями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденцію пропонуємо розуміти сукупність нормативно-правових положень, які закріплюють основні правові засади його забезпечення реалізації, охорони, захисту конституційного права людини на таємницю кореспонденції, та відновлення у разі порушення.

Під час перебування держави в звичайному правовому режимі, в Україні діє загальний порядок забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції. Згідно ст.31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Дана конституційна норма знаходить свою реалізацію в нормах спеціалізованих нормативно-правових актів (в законах та в підзаконних актах) України, зокрема, в перелічених в підрозділах 1.3, 2.2, 3.2 та 3.3 даного дисертаційного дослідження.

Згідно ч.1 ст.306 ЦК України фізична особа має право на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції [178]. Зокрема, ст. 6 закону України «Про поштовий зв'язок» визначено, що таємниця поштових відправлень, у тому числі листування та іншої письмової кореспонденції, електронних повідомлень, що пересилаються (передаються) засобами зв'язку, гарантується Конституцією та законодавством України [179].

На операторів покладений обов'язок вживати організаційно-технічних заходів щодо захисту інформації згідно із законодавством України, що являється

однією із гарантій забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції в Україні в сфері поштового-кур'єрського зв'язку.

Статтею 9 закону України «Про телекомунікації» [180] визначено, що охорона таємниці телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються технічними засобами телекомунікацій, та інформаційна безпека телекомунікаційних мереж гарантуються Конституцією та законами України.

Аналогічно на операторів, провайдерів телекомунікацій покладено обов'язок вживати, відповідно до законодавства технічних та організаційних заходів із захисту телекомунікаційних мереж, засобів телекомунікацій, інформації з обмеженим доступом що передається мережами, що також являється, гарантією забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції в Україні в сфері телекомунікаційного (телефонного, Інтернет-) зв'язку.

До основних матеріально-процесуальних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, пропонується віднести наступні:

1) право на охорону конституційного права людини на таємницю кореспонденції (деталізовано вище);

2) право на захист конституційного права на таємницю кореспонденції людиною у разі його порушення (ч.1 ст.15 ЦК України);

3) право на правничу (правову) допомогу при захисті конституційного права людини на таємницю кореспонденції, у разі його порушення (ст.29 Конституції України);

4) право на звернення до органів досудового слідства з метою отримання інформації щодо себе, в т.ч. інформації про обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції (ст.32 Конституції України);

5) право людини на звернення зі скаргою, заявою про порушення конституційного права людини на таємницю кореспонденції (наприклад, до Національної поліції України);

6) право на звернення до суду через порушення конституційного права людини на таємницю кореспонденції (ст.55 Конституції України), та до Конституційного

суду України, в т.ч. і шляхом оскарження у суді рішень органів держави та посадових осіб;

7) право на звернення до Уповноваженого ВР України з прав людини з метою захисту порушеного конституційного права людини на таємницю кореспонденції (ст.55 Конституції України);

8) право на поновлення свого права на таємницю кореспонденції людини у разі його порушення (абз. 4 ч.2 ст.16 ЦК України);

9) право на відшкодування збитків (матеріальної та моральної шкоди), в т.ч. завданих незаконними рішеннями осіб чи органів, що діють від імені держави та що призвели до порушенням конституційного права людини на таємницю кореспонденції (абз.8, абз.9 ч.2 ст.16 ЦК України).

Слід зауважити, що наведений вище перелік гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, не є вичерпний.

Окремою групою, на наш погляд, є гарантії, що надаються людині, під час обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції, а саме:

1) під час досудового розслідування та в межах кримінального провадження (розслідування злочинів);

2) при проведенні оперативно-розшукових заходів компетентними органами державної влади, поза межами кримінального провадження (з метою попередження вчинення злочинів), зокрема;

2.1) при проведенні оперативно-розшукових заходів компетентними органами державної влади під час здійснення ними пошукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності;

2.2) під час проведення оперативно-розшукових заходів компетентними органами державної влади відносно особи, конституційне право на таємницю якої обмежується, та яку взято під варту (попередньо ув'язнено);

2.3) під час проведення оперативно-розшукових заходів компетентними органами державної влади відносно особи, конституційне право на таємницю якої обмежується, та яка перебуває в статусі засудженого.

Розглянемо кожну групу із зазначених спеціально-юридичних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції більш детально.

Однією із актуальних проблем сучасності залишається питання забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції під час досудового розслідування злочинів, в межах кримінального провадження.

Згідно ст.31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочині чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Через відсутність чітко визначеного та законодавчо закріпленого переліку випадків тимчасового обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції під час досудового розслідування злочинів, виникає неоднозначне практичне застосування норм діючого законодавства України.

Попри все, КПК України, ред. 2012 р. [172], вміщує положення про спеціальний, законодавчо визначений порядок, закріплений: 1) в гл.21 КПК України «Негласні слідчі (розшукові) дії»; 2) в законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [173]; 3) в спільному наказі Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України та Мін'юста України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р. «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» [244]. Саме зазначений вище порядок і вміщує перелік загальних, спеціально-юридичних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, якими є наступні:

1) встановлення меж втручання в таємницю кореспонденції (лише під час кримінального провадження, з метою виявлення та запобігання тяжких та особливо тяжких злочинів, що є обмеженням в законі категорії кримінальних справ, при

здійсненні провадження яких можуть проводитися негласні слідчі (розшукові) дії (ст.14 КПК України [172]). На думку Грошевого Ю.М. та Шила О.Г., таке обмеження не є виправданим [24];

2) визначення кола суб'єктів, уповноважених державних органів, що мають право їх проводити (уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України (повноваження визначені законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [271]), органів Державної прикордонної служби України (повноваження визначені законом України «Про Державну прикордонну службу України» [272]). За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися і інші особи (ч.6 ст.246 КПК України [172]);

3) встановлення чіткого вичерпного переліку способів отримання інформації, що має за наслідок обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції. До них належать: накладення арешту на кореспонденцію (ст.261 КПК України), огляд і виїмка кореспонденції (ст.262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст.263 КПК України), та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.264 КПК України);

4) встановлення відомчого контролю (дотримання слідчими та працівниками оперативних підрозділів прав людини під час досудового розслідування), зокрема працівниками Державного бюро розслідування, повноваження яких визначені законом України «Про Державне бюро розслідувань» [273]);

5) встановлення прокурорського нагляду, що полягає в обов'язковості для слідчих отримання згоди прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інші види нагляду (ч.1 ст.25 закону України «Про прокуратуру» [274]). Передача інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора (ч.2 ст.257 КПК України);

6) встановлення судового контролю (полягає в обов'язковості отримання дозволу суду на проведення, негласних слідчих (розшукові) дій. Згідно п.2.9 наказу № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р. розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, який віднесений до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування. Згідно ч.1 ст. 247 КПК України розгляд клопотань, який віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду);

7) обмеженість в часі (строковість) (негласну слідчу (розшукову дію) дозволено проводити лише протягом 2 місяців. При цьому строк може бути продовжено, але лише до закінчення досудового розслідування);

8) спеціальний порядок фіксації інформації, яка отримана під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (законодавчо визначені вимоги документального забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій, встановлені вимоги до постанови слідчого; фіксація допускається за допомогою технічних та інших засобів);

9) спеціальний порядок зберігання інформації, яка буде використана як доказ (обов'язок покладено на прокурора);

10) спеціальний порядок знищення інформації, яка не буде використана як доказ (виключно під контролем прокурора (ч.1 ст.255 КПК України);

11) заборона використання інформації, отриманої під час негласних слідчих (розшукових) дій не для вирішення завдань кримінального провадження (ч.3 ст. 14 КПК України) (цільове використання інформації, що становить зміст кореспонденції, крім випадків, визначених в ч.1 ст.257 КПК України; заборона

ознайомлення з інформацією, яка не буде використана як доказ, учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб (ч.2 ст.255 КПК України));

12) таємницю слідства (заборона розголошення відомостей учасниками, не розповсюдження інформації, яка отримана під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст.254 КПК України));

13) заборона втручання в спілкування із захисником та із священником (ч.5 ст.258 КПК України);

14) обов'язковість повідомлення про обмеження конституційного права, що потребує, на наш погляд, особливої уваги, через недосконалість реалізації зазначеної гарантії (ст.253 КПК України).

Так, знищення відомостей, речей та документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не звільняє прокурора від обов'язку здійснення повідомлення згідно з вимогами ст. 253 КПК України (ч.5 ст.255 КПК України).

Відповідно до ч.1 ст.253 КПК України особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені, в тому числі конституційне право людини на таємницю кореспонденції, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження.

Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом (ч.2 ст. 253 КПК України, та п.7.1, п.7.1.2, п.7.1.3 розділу VII наказу № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р. «Забезпечення права особи на інформацію щодо проведення стосовно неї негласних (слідчих) дій»).

Питання повідомлення про обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій,

на сьогодні залишаються спірним через відсутність незалежного контролю за діями прокурора.

Повідомлення особи про здійснене втручання у її приватність, по своїй суті, якраз і є засобом забезпечення контролю з її боку законності проведеної дії. Тож, забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції включає гарантію яка передбачає можливість захисту конституційного права людини у разі його порушення під час обмеження спеціально-уповноваженими органами.

Особа, дізнавшись про те, що її конституційне право на таємницю кореспонденції обмежувалося, має право звернутися до правоохоронних органів, які здійснювали таке обмеження на підставах, визначених ст.32 Конституції України, за відповідними поясненнями. Згідно ст.32 Конституції України кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Враховуючи вище зазначене, наша пропозиція полягає в тому, щоб обов'язок повідомляти про обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції, окрім як на прокурора, також покласти і на оператора зв'язку, який автоматизовано буде надсилати повідомлення про такий факт. Неповідомлення повинно стати підставою для позбавлення оператора зв'язку, ліцензії на здійснення його діяльності (економічна мотивація). Повідомлення (текстове повідомлення) про зняття інформації з каналів телекомунікації пропонується відправляти за рахунок державного бюджету.

Тож, у разі, якщо особа, отримавши інформацію, з'ясує те, що під час обмеження її конституційного права на таємницю кореспонденції було порушено, вона матиме можливість реалізувати своє право, закріплене в ст.31 Конституції України та право на захист у разі його порушення, зокрема, шляхом звернення до суду. Згідно ст.55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Відповідно до ст.32 Конституції України кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну

інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, та право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Розглядаючи питання спеціально-юридичних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції під час досудового розслідування злочину, в межах кримінального провадження, важливо зауважити, що слідчими часто використовується така процесуальна дія, як «тимчасовий доступ до речей і документів», яка не є видом негласних слідчих (розшукових) дій, а є заходом забезпечення кримінального провадження (абз.5 ч.2 ст.131 КПК України), що регламентований ст.132, ст.159-166 КПК України [172].

Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення (ч.1 ст.159 КПК України). Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду (ч.2 ст.159 КПК України).

Варто звернути увагу на те, що документами до яких заборонено доступ згідно ст.161 КПК України є: 1) листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги; 2) об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією. Аналогічні обмеження щодо втручання у спілкування захисника з клієнтом, а саме з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим містяться в положеннях ч.5 ст. 258 КПК України.

Слід зауважити, що законодавчо закріплений перелік інформації, яка відноситься до охоронюваної законом таємниці, та яка міститься в документах, належать до переліку, визначеного ст.162 КПК України. До такої інформації належать: 1) інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

2) відомості, які можуть становити лікарську таємницю; 3) відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій; 4) конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю; 5) відомості, які можуть становити банківську таємницю; 6) особисте листування особи та інші записи особистого характеру; 7) інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; 8) персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних; 9) державна таємниця; 10) таємниця фінансового моніторингу.

Тож, слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів лише за умови, якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом. Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону.

Наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів, визначені ст.166 КПК України. У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на

проведення обшуку згідно з положеннями КПК України з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів.

У разі якщо дозвіл на проведення обшуку надано за клопотанням сторони захисту, слідчий суддя, суд доручає забезпечення його проведення слідчому, прокурору або органу Національної поліції за місцем проведення цих дій. Проведення обшуку здійснюється за участю особи, за клопотанням якої надано дозвіл на його проведення, згідно з положеннями КПК України.

Проаналізувавши судову практику надання дозволу на обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні за розміщеними даними в Єдиному державному реєстрі судових рішень [275], приходимо до висновку, що абсолютна більшість ухвал суду про задоволення клопотань слідчого, погоджених прокурором про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, є доступом до інформації про абонента мобільного зв'язку та його з'єднання, що перебувають в володінні того чи іншого мобільного оператора, а саме інформації про абонентські номери SIM-карток, IMEI мобільних телефонів, прізвища, імена, по батькові та інші відомості про абонентів (за наявності таких відомостей), між якими відбувався сеанс зв'язку, тип з'єднання (вхідні, вихідні з'єднання), дата, час і тривалість таких з'єднань, з'єднання нульової тривалості, маршрут передавання даних, азимут та адреси базових станцій, що забезпечували з'єднання між вказаними абонентами (прикладом є Ухвала Слідчого судді Малиновського районного суду м. Одеси від 25.06.2019 р. по кримінальній справі № 521/10189/19, Ухвала Слідчого судді Бородянського районного суду Київської області від 15.05.2019 р. по кримінальній справі № 360/504/19 та Ухвала слідчого судді Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 15.05.2019 р. по кримінальній справі № 175/1789/19) [275].

Суди, як правило, обґрунтовують свою правову позицію тим, що відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України, до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать (серед інших): інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання

телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо. Враховуючи те, що інформація про вказані телефонні з'єднання між мобільним терміналами становить інформацію, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, тобто охоронювану законом таємницю, слідчий суддя вважає за необхідне застосувати положення спеціального закону, який регулює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій, та обов'язки та засади відповідальності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у даній діяльності або користуються телекомунікаційними послугами. При цьому відповідно до ч. 2 ст. 9 закону України «Про телекомунікації» зняття інформації з телекомунікаційних мереж заборонене, крім випадків, передбачених законом [180]. Частиною 3 ст. 34 вказаного закону, також встановлено, що інформація про споживача та про телекомунікаційні послуги, що він отримав, може надаватись у випадках і в порядку, визначених законом. Частиною 2 ст. 39 вказаного закону, встановлений обов'язок операторів і провайдерів телекомунікацій зберігати та надавати інформацію про з'єднання свого абонента у порядку, встановленому законом. Главою 15 КПК України передбачений тимчасовий доступ до речей і документів з можливістю виїмки речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю. Таким чином, враховуючи встановлені обставини і вимоги законодавства, та те, що іншим шляхом (способами) довести обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні у органу досудового розслідування не має, слідчий суддя вважає за необхідне надати тимчасовий доступ до інформації, яка перебуває у володінні юридичної особи у оператору телекомунікацій мобільного зв'язку.

Окремим випадком «законного» обмеження конституційного права на таємницю кореспонденції є обмеження права особи, яка потребує забезпечення безпеки через те, що вона бере участь в кримінальному судочинстві. В разі наявності загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист під час кримінального провадження, за письмовою заявою цих осіб або за їх письмовою згодою може проводитися прослуховування телефонних та інших розмов. У ході прослуховування цих розмов може застосовуватися

звукозапис (ст.10 закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [175]).

Отже, забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції під час досудового розслідування, тобто в межах кримінального провадження реалізується через систему внутрішньо-державних, спеціально-юридичних гарантій, закріплених в нормах чинного законодавства України.

При цьому мають місце окремі зауваження відносно механізму їх реалізації, зокрема, недосконалий порядок повідомлення особи прокурором про те, що її кореспонденцію перлюстрували. Такі зауваження можуть бути усунуті шляхом реалізації, наведених вище, пропозицій.

При здійсненні розвідувальної та контррозвідувальної діяльності уповноваженими органами державної влади, яка спрямована на запобігання злочинів, здебільшого, проти держави, спеціально-юридичні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції не включають до свого переліку таку гарантію як «обов'язковість повідомлення про обмеження конституційного права людини». І це є обґрунтованим переважанням інтересів держави, над інтересами окремих соціальних груп чи окремих осіб.

Що ж до інших спеціально-юридичних гарантій, які надаються державою під час здійснення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності уповноваженими органами, то вони є наступними:

- визначення конкретного кола суб'єктів, уповноважених державних органів, що мають право обмежувати конституційне право людини на таємницю кореспонденції. До нього належать:

1) розвідувальні органи: Служба зовнішньої розвідки України; розвідувальний орган Міністерства оборони України; розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону; інші суб'єкти розвідувального співтовариства у випадках, передбачених законом України «Про розвідку» (ст.5 закону «Про розвідку») [190]);

2) контррозвідувальні органи: Служби безпеки України, та розвідувальні органи України, підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управління державної охорони України (виключно в інтересах забезпечення охорони державного кордону України, посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона, повноваження якої визначені законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [276], та забезпечення безпеки своїх сил і засобів, інформаційних систем та оперативних обліків) (ст.5 закону України «Про контррозвідувальну діяльність» [191];

- встановлення відомчого контролю, що спрямований на дотримання працівниками оперативних підрозділів прав людини під час здійснення ними діяльності (ст.4 закону України «Про контррозвідувальну діяльність» [191], ст. 5 закону України «Про Службу безпеки України» [277]);

При цьому для контррозвідувальної діяльності законом України «Про контррозвідувальну діяльність» [191] не встановлено законодавчо чіткого та вичерпного переліку способів отримання інформації, що може мати за наслідок обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції. Також відсутні межі втручання в таємницю кореспонденції. Характерна відсутність і прокурорського нагляду та судового контролю. Не визначений строк обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції.

Для розвідувальної діяльності законом України «Про розвідку» [190] встановлений чіткий порядок обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції, зокрема ст.15 зазначеного закону (на підставі ухвали суду). Положення ст.16 визначають особливості розгляду судом клопотань про надання дозволу на проведення розвідувальних заходів. Зокрема, розгляд клопотань про надання дозволу на проведення розвідувальних заходів здійснюється в закритому судовому засіданні без застосування технічних засобів фіксації. Строк дії ухвали про надання дозволу на проведення розвідувального заходу не може перевищувати шести місяців. Ухвала про надання дозволу на проведення розвідувального заходу або про відмову в наданні такого дозволу не

вноситься до Єдиного державного реєстру судових рішень. Матеріали, пов'язані з розглядом клопотання про надання дозволу на проведення розвідувальних заходів, зберігаються з дотриманням вимог законодавства про охорону державної таємниці.

Отже, оскільки ст.31 Конституцією України передбачено, що конституційне право людини на таємницю кореспонденції може бути обмежене з метою запобігання злочинів, однак, не конкретизується, якого саме злочину, та не чітко не визначено необхідність такого втручання, вважаємо доречним запропонувати конкретизувати таку необхідність, а саме в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту держави, для запобігання заворушенням чи злочинам (як було запропоновано в підрозділі 1.2 даного підрозділі) (Додаток Г). На наш погляд, після внесення запропонованих змін до норми ст.31 Конституції України питання законності втручання органів розвідки та контррозвідки буде, однозначно, знято з обговорення у суспільстві.

Окремо, на нашу думку, слід зупинитися на спеціально-юридичних гарантіях забезпечення конституційного права осіб, яких взято під варту та осіб, які перебувають в правовому статусі засудженого, оскільки вони мають свої особливості.

Так, ст. 13 закону України «Про попереднє ув'язнення» встановлений спеціальний порядок листування осіб, взятих під варту та порядок надсилання скарг, заяв і листів [176]. Зазначена норма, скоріше, обмеження, а не гарантія конституційного права особи, взятої під варту. Особи, взяті під варту (попередньо ув'язнені), можуть листуватися з родичами та іншими громадянами, а також підприємствами, установами, організаціями лише з письмового дозволу особи або органу, які здійснюють кримінальне провадження. Після набрання вироком законної сили листування здійснюється відповідно до закону.

Скарги, заяви, клопотання і листи (кореспонденція) осіб, взятих під варту, переглядає адміністрація місця попереднього ув'язнення, за винятком випадків, передбачених ст.13 закону України «Про попереднє ув'язнення». Скарги на дії чи рішення слідчого надсилаються адміністрацією місця попереднього ув'язнення

прокуророві, а скарги на дії та рішення прокурора - прокуророві вищого рівня не пізніше трьох діб з часу їх подачі.

Заяви осіб з питань оскарження в судовому порядку рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, та оскарження ухвал слідчого судді про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою або продовження строків тримання під вартою, або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту надсилаються адміністрацією місця попереднього ув'язнення до визначеного законом суду протягом доби з часу їх подання.

Інші скарги, заяви, клопотання і листи, пов'язані з кримінальним провадженням, не пізніше трьох діб із часу їх подачі надсилаються адміністрацією місця попереднього ув'язнення особі або органу, які здійснюють кримінальне провадження. Скарги, заяви і листи, що містять відомості, розголошення яких може перешкодити кримінальному провадженню, за належністю не надсилаються, а передаються на розгляд особі або органу, які здійснюють кримінальне провадження, про що сповіщаються особа, яка перебуває під вартою, та прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування.

Скарги, заяви і листи з питань, не пов'язаних з кримінальним провадженням, розглядаються адміністрацією місця попереднього ув'язнення або надсилаються за належністю в порядку, встановленому законом.

З відповідями на заяви, скарги та листи адміністрація ознайомлює осіб, взятих під варту, під розписки, які додаються до їх особистих справ.

Кореспонденція, яку особи, взяті під варту, адресують Уповноваженому ВР України з прав людини, Європейському суду з прав людини, та іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій та прокуророві, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку особи, взяті під варту, одержують від зазначених органів та осіб, перегляду не підлягає.

Кореспонденція, яку особи, взяті під варту, адресують захиснику у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку особи, взяті під варту, одержують від такого захисника, перегляду не підлягає.

Отже, межі втручання в таємницю кореспонденції осіб, які взяті під варту (попередньо ув'язнені), достатньо широкі. Лише кореспонденція, адресована захиснику особи, Уповноваженому ВР України з прав людини, Європейському суду з прав людини, та іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій та прокуророві, перегляду не підлягає. Таке обмеження конституційного права на таємницю кореспонденції особи, яка взята під варту, з одного боку, являється обґрунтованим (з метою запобігання тиску на інших учасників кримінального провадження, запобігання вчинення новим злочинам), однак, з іншого боку, особа, взята під варту позбавлена права на захист себе, який вона могла б реалізувати в повній мірі, якби не обмеження кореспонденції. Тож, пропонується розширити перелік осіб, кореспонденція адресована до яких, не підлягала б перлюстрації, а саме включити до них: Управління забезпечення прав людини Національної поліції України та адвокатів, що ще не є захисниками особи взятої під вартою, але можуть потенційно стати ними.

Відповідно до чинного законодавства України конституційне право засуджених на таємницю кореспонденції під час відбування ними покарання в місцях позбавлення волі, теж обмежуються. Зокрема, такі обмеження закріплені в положеннях КВК України від 11.07.2003 р., зокрема, в ст. 74 (листування засуджених військовослужбовців), ст.113 (листування засуджених до позбавлення волі) [177]. Встановлені обмеження діють з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Судова практика Європейського суду з прав людини, за період з 2002 по 2020 рр., за заявами, поданими в період з 1997 по 2009 рр., поданими проти України

щодо порушення права людини на повагу до її кореспонденції, на нашу думку, свідчить про численні факти порушення права людини на таємницю кореспонденції (ст.31 Конституції України (права на повагу до кореспонденції (ст.8 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод»)).

До Європейського суду з прав людини щодо порушення права людини на повагу її кореспонденції, що закріплене в ст.8 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» (1950 р.), ратифікованої законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. [99] зверталися три групи осіб, з яких:

- перша група - особи, які перебували під вартою в статусі підозрюваного чи обвинуваченого чи в установах виконання покарань в статусі засудженого (судом винесено позитивні рішення, тобто на користь заявника: 1) рішення у справі «Хохлич проти України» (заява № 41707/98) від 29.04.2002 р.); рішення у справі «Алієв проти України» (Case of Aliev v. Ukraine) (заява № 41220/98) від 29.04.2003 р.; рішення у справі «Данкевич проти України» (заява № 40679/98) від 29.04.2003 р., рішення у справі «Кузнєцов проти України» (заява № 39042/97) від 29.04.2003 р.; рішення у справі «Полторацький проти України» (Case of Poltoratskiy v. Ukraine) (заява № 38812/97) від 29.04.2003 р.; та рішення у справі «Сергій Смірнов проти України» (заява № 36853/09) від 18.12.2018 р.; 2) відмовлено судом через неприйнятність скарги - рішення у справі «Чайковський проти України» (заява № 2295/06) від 15.10.2009 р., остаточне від 01.03.2010 р.; рішення у справі «Тросін проти України» (Trosin v. Ukraine) (заява № 39758/05) від 23.02.2012 р.; рішення у справі «Герашенко проти України» (Gerashchenko v. Ukraine) (заява № 20602/05) від 07.11.2013 р.; та рішення у справі «Бургазлі проти України» (Case of Burgazly v. Ukraine) (заява № 41920/09) від 25.04.2019 р. було внесено зміни відповідно до Правила 81 Регламенту суду від 21.03.2019 р.);

- друга група - особи, які перебували під слідством в статусі підозрюваного чи обвинуваченого, але знаходилися не під вартою (рішення у справі «Волохи проти України» (заява № 23543/02) від 02.11.2006 р.);

- третя група - особи, які не відносилися до першої та другої групи, але були пов'язані правовідносинами з пенітенціарною системою (рішення у справі

«Михайлок та Петров проти України» (заява № 11932/02) від 10.12.2009 р., остаточне від 15.01.2010 р.). Згідно закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковим для виконання Україною (ч.1 ст.2 цього ж Закону) та передбачає: а) виплату стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру.

В основному в рішеннях Європейського суду з прав людини, що були прийняті на користь заявника (першої групи), судом було зазначено, що в Україні мало місце порушення ст.8 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», а саме права на повагу до кореспонденції людини, при цьому, переважно, працівниками пенітенціарної системи – Державної кримінально-виконавчої служби України.

Враховуючи вище викладене, пропонуємо Мін'юсту України, що здійснює контроль діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, посилити нагляд за дотриманням конституційного права осіб, взятих під варту (попередньо ув'язнених) та осіб, засуджених, під час відбуття ними покарання у місцях позбавлення волі та включити відповідні заходи до плану діяльності Міністерства юстиції України.

Отже, матеріально-процесуальні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні закріплені в нормах чинного законодавства. Однак, на противагу ним в інших нормах закріплені значні обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції.

Окремою внутрішньо-державною спеціально-юридичною гарантією забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції є юридична відповідальність, а саме кримінальна відповідальність, яка передбачена ст.163 КК України [174].

Згідно ст.163 КК України порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі до трьох років (ч.1 ст.163 КК України) [174]. Відповідно до ч.2 ст.163 КК України ті самі дії, вчинені повторно або щодо державних чи громадських діячів, журналіста, або вчинені службовою особою, або з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Порівнявши положення ст.163 КК України із нормою ст.131 КК УРСР (України) [265], що діяв в період з 1960 по 2001 рр., приходимо до висновку, що з прийняттям діючого КК України в 2001 р., кримінальна відповідальність за порушення таємниці кореспонденції була значно посилена. Згідно ст.131 КК УРСР (України) 1960 р. порушення таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень громадян каралася лише виправними роботами на строк до шести місяців, або штрафом до сорока мінімальних розмірів заробітної плати, або громадською доганою, на відміну від санкцій, передбачених чинною ст.163 КК України.

Проаналізувавши дані Генеральної прокуратури України, що вміщуються в Єдиних звітах про кримінальні правопорушення по державі за відповідний місяць, а саме за період червня 2018 по червень 2020 р., «Розділ 4. Кримінальні правопорушення, досудове розслідування у яких здійснюється органами Національної поліції, рядок 15 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, ст.163», приходимо до висновку про те, що в органах Національної поліції України за зазначений період: обліковано - 153 кримінальних правопорушень за ст.163 КК України, з них: 27 – направлено справу до суду з обвинувальним актом; 111 – справу закрито, 15 – справ, рішення не прийняте. В середньому обліковано правопорушень за ст.163 КК України у співвідношенні до загальної кількості – 0,27 %. [278] (Додаток Д). Саме статистичні дані свідчать про те, що даний вид злочину має високу ступінь важкості доведення вини особи, яка, ймовірно, вчинила злочин «порушення таємниці кореспонденції».

Досить часто злочин «порушення таємниці кореспонденції», передбачений ст.163 КК України, вчиняють колишні службові особи, які є професіоналами зняття інформації з каналів зв'язку. Такі особи, як правило, надають детективні послуги. Станом на дату проведення даного дисертаційного дослідження в Україні діяльність приватних детективів заборонена. Відповідно до ст.5 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [173] проведення оперативно-розшукової діяльності громадськими, приватними організаціями та особами забороняється. Особи, винні у порушенні конституційного права людини на таємницю кореспонденції, притягуються до кримінальної відповідальності відповідно за вчинення за попередньою згодою групи осіб, злочину, за ознаками, визначеними ч.2 ст.163 КК України. Прикладом є винесений обвинувальний Вирок Васильківського міськрайонного суду Київської області від 07.06.2018 р. у кримінальній справі № 362/2300/18 [275]. Так, судом встановлено, що обвинувачена особа, маючи вищу освіту та будучи достовірно обізнаним із порядком доступу до інформації, яка належить до охоронюваної законом таємниці, а також із положенням ст.31 та ст.32 Конституції України, положенням закону України «Про інформацію» [181], здійснювала діяльність з надання фізичним особам послуг зі збору інформації на замовлення, представляючись як детектив детективного агентства «Конрад». У судовому засіданні обвинувачений свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.28, ч.2 ст.163 КК України, визнав повністю.

Аналогічну кримінальну справу було розглянуто Ірпінським міським судом Київської області (№ 367/1464/2018) [275]. Судом 20.11.2018 р. було винесено обвинувальний вирок, яким обвинуваченого (детектива детективного агентства «Касандра») притягнуто до кримінальної відповідальності за скоєння правопорушень, передбачених ч.2 ст.28, ч.2 ст.163, ч.1 ст.359 КК України (порушення таємниці кореспонденції, незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації).

Достатньо проблемним питанням, що однозначно потребує вирішення, під час притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за вчинення

злочину, передбаченого ч.2 ст.163 КК України, є з'ясування чи потерпіла особа являється державним, громадським діячем, журналістом.

При цьому варто звернути увагу, що в законодавстві відсутнє визначення «державний діяч», «громадський діяч», а лише законодавчо закріплено визначення «журналіст» (ст.25 закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [182]).

І хоча, з одного боку, законодавець, ніби-то, захищає право державних, громадських діячів, та журналістів на таємницю кореспонденції, з іншого боку, слід врахувати, що саме громадські діячі та журналісти, найчастіше, втручаються в приватне життя та публічну діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Досить часто «прикриваючись» громадською та/або журналістською діяльністю, особи вчиняють протиправні діяння, якими порушують конституційне право людини на таємницю кореспонденції, не залежно чи вона державний діяч чи державний службовець. Як наслідок, публічна та приватна кореспонденція опубліковується в засобах масової інформації (до прикладу, кореспонденція народних депутатів України).

Тож, пропонується, з метою проведення превентивних заходів (запобігання порушення конституційного права людини на таємницю кореспонденції), спеціально-уповноваженим органом Національною поліцією України:

- а) розпочинати кримінальне провадження по факту порушення;
- б) проводити консультативно-роз'яснювальну роботу серед населення про те, що громадські діячі та журналісти не мають повноважень порушувати право людини на таємницю кореспонденції, розголошувати зміст листування (в т.ч. через СМС, електронною поштою) чи телефонні розмови, оскільки згідно ст.5 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [173] таке втручання, а саме зняття інформації з каналів зв'язку, прослуховування, дозволено лише спеціально-уповноваженим органам, що проводять оперативно-розшукову діяльність.

Проведення оперативно-розшукової діяльності приватними організаціями та особами, якими, в тому числі являються громадські діячі і журналісти, забороняється.

Крім цього, варто не залишити поза увагою додаткові гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, такі як привілеї для окремих категорії осіб в сфері таємниці кореспонденції. Такими являються гарантії, якими забезпечені:

- 1) державні діячі, оскільки згідно ч.2 ст.163 КК України передбачена посилена юридична (кримінальна) відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер; в т.ч. Президент України, Голова ВР України, Прем'єр-міністр України, так як згідно ст. 1 закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [192] кореспонденція, що містить відомості, які становлять державну таємницю, та/або службову інформацію, офіційної кореспонденції та дипломатичної пошти;
- 2) представники державних органів (аналогічно, ст. 1 зазначеного закону України [192]);
- 3) представники органів місцевого самоврядування (ст. 1 зазначеного закону України [192]);
- 4) представники органів військового управління (аналогічно, ст. 1 зазначеного закону України [192]);
- 5) закордонні дипломатичні установи України (аналогічно, ст. 1 зазначеного закону України [192]);
- 6) дипломати, так як згідно ч.9 ст. 10 закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» дипломатична пошта, що доставляється урядовим фельд'єгерським зв'язком, є недоторканною, не підлягає розкриттю та/або затриманню, крім випадків, визначених законом;
- 7) народні депутати України (відповідно до ч. 2 ст.482-2 КПК України порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, в тому числі негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, допускаються лише у разі, якщо Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального

прокурора) погоджено зазначені негласні слідчі (розшукові) дії, та ч.2 ст.27 закону України «Про статус народного депутата України») [279];

8) Уповноважений ВР України з прав людини (згідно ст. 21 закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [171] кореспонденція Уповноваженому та його представникам від осіб, які затримані, перебувають під арештом, під вартою, в місцях позбавлення волі та місцях примусового тримання чи лікування, та інших громадян України, іноземців та осіб без громадянства незалежно від місця їх перебування не підлягає ніяким видам цензури та перевірок);

9) громадські діячі (аналогічно, посилена юридична (кримінальна) відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ч.2 ст.163 КК України));

10) журналісти (аналогічно, посилена юридична (кримінальна) відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ч.2 ст.163 КК України). Згідно ст. 6 закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [182] втручання в діяльність друкованих засобів масової інформації поза межами, визначеними законом, забороняється);

11) адвокати (згідно ч.5 ст.258 КПК України; згідно абз.9 ч.1 ст.23 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [234]; згідно ч. 5 ст.113 КВК України [177]; згідно ст.13 закону України «Про попереднє ув'язнення» [176]);

12) священники (ч.5 ст.258 КПК України втручання у приватне спілкування священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене).

Отже, окремим категоріям осіб, серед яких державні діячі, представники державних органів, органів військового управління, закордонних дипломатичних установ України, дипломати, народні депутати України, Уповноважений

ВР України з прав людини, громадські діячі, журналісти, адвокати, священники надані додаткові гарантії.

Окрім, внутрішньо-державних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, в Україні діють міжнародні гарантії.

Основними міжнародними інституціями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні є:

- 1) міжнародні судові установи (Європейський суд з прав людини);
- 2) відповідні органи міжнародних організацій (Організація Об'єднаних Націй, та інші).

Міжнародні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, відповідно, реалізуються через:

- право на звернення до міжнародного суду (наприклад, до Європейського суду з прав людини);
- право на звернення до міжнародних організацій, членом яких є Україна (наприклад, до Організації Об'єднаних Націй).

До міжнародних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції слід віднести і «повідомлення генерального секретаря ООН про обмеження прав на час введення надзвичайного або воєнного стану».

Україна відповідно до «Міжнародного пакту про громадянські та політичні права» [100] при введенні надзвичайного стану негайно повідомляє через Генерального секретаря ООН державам, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом, та про межі цих відхилень і причини прийняття такого рішення. У повідомленні зазначається також термін, на який вводяться відхилення та межі відхилень, передбачених «Міжнародним пактом про громадянські та політичні права», зокрема, зазначені в ст.17 (ст.27 закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [186]).

Відповідно до ст.4 міжнародного пакту «Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на

відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, за умови, що застосовані заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.

Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті і використовує право відступу, повинна негайно інформувати інші держави, що беруть участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря ООН про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Має бути зроблено повідомлення і через того ж посередника про дату, коли вона припиняє відступ»).

Аналогічна міжнародна гарантія забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції повинна реалізоватися при введенні воєнного стану в Україні (ст.24 закону України «Про правовий режим воєнного стану» [187]). Згідно п.7 указу Президента № 393/2018 «Про введення воєнного стану в Україні» від 26.11.2018 р. [280] постановлено Міністерству закордонних справ України забезпечити інформування в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення. Проте, інформація про надання звіту про обмеження прав людини у зв'язку із введенням воєнного стану в 2018 році на дату проведення даного дисертаційного дослідження в загальному доступі для ознайомлення громадянами України, відсутня.

Отже, дослідивши спеціально-юридичні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні, приходимо до наступних висновків.

Положення ст.31 Конституції України – основна спеціально-юридична гарантія, яка забезпечує кожній людині, яка знаходиться на території України або

під її юрисдикцією, таємницю кореспонденції, однак, з певними виключеннями. Такими виключеннями є запобігання злочинам або розслідування злочинів.

Також, до гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції відносяться:

- 1) право на його охорону (забезпечують оператори зв'язку);
- 2) право на захист у разі його порушення (реалізується з підтримкою захисників, які надають професійну, правничу допомогу);
- 3) право на звернення до органів досудового слідства з метою отримання інформації щодо себе, в тому числі інформації про обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції;
- 4) право людини на звернення зі скаргою, заявою про порушення конституційного права людини на таємницю кореспонденції до компетентного органу (Національної поліції України), до суду, до Уповноваженого ВР України з прав людини;
- 5) право на поновлення свого конституційного права на таємницю кореспонденції людини у разі його порушення;
- 6) право на відшкодування збитків (матеріальної та моральної шкоди), в т.ч. завданих незаконними рішеннями осіб чи органів, що діють від імені держави та призвели до порушенням конституційного права людини на таємницю кореспонденції.

Гарантії забезпечення конституційного права людини під час розслідування злочинів, в межах кримінального провадження, закріплені в положеннях КПК України, в законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст.9) та в спеціальних інструкціях державних органів, уповноважених на таке обмеження.

До гарантій забезпечення конституційного права людини, наданих людині, під час розслідування злочинів, слід віднести таку гарантію, як «обов'язковість повідомлення про обмеження конституційного права в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій», яка, на наше переконання, має недосконалий механізм реалізації.

Щодо гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції під час здійснення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності державними, уповноваженими на таку діяльність, органами, то їх перелік, порівняно з гарантіями, наданими під час досудового розслідування злочину, в межах кримінального провадження, значно меншим. Відзначається пріоритет інтересів держави над конституційним правом людини на таємницю кореспонденції, закріпленого ст.31 Конституції України.

Досить звуженим є перелік спеціально-юридичних гарантій таємниці кореспонденції осіб, які взяті під варту або осіб, які перебувають в статусі засудженого та відбувають покарання в місцях позбавлення волі.

Судова практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що найчастіше порушується права зазначених категорій людей, а саме працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України, які в своїй діяльності керуються законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [271].

Окремою спеціально-юридичною гарантією, яку слід виділити, являється юридична (кримінальна) відповідальність за порушення таємниці кореспонденції (ст.163 КК України).

Чинним законодавством України, окрім вищезазначених гарантій, передбачено і інші гарантії, які діють виключно для окремих категорій осіб, за їх статусом, зокрема, професійним.

Також, законодавство України закріплює міжнародні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції та гарантії забезпечення у разі його обмеження в умовах надзвичайного та воєнного стану.

Тож, велика кількість гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції та їх закріплення в нормах різних галузей права, являється основним аргументом запропонувати їх всіх консолідувати та узгодити в спеціальному законі «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції». Так, пропонується в законі закріпити основні засади забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в мережах зв'язку загального та

спеціального користування (поштового, кур'єрського, електрозв'язку (телекомунікацій) та радіозв'язку, в умовах звичайного, надзвичайного та воєнного стану в Україні.

В законі пропонуємо передбачити наступні розділи, а саме:

- розділ I «Загальні положення»;
- розділ II «Гарантії права людини на таємницю кореспонденції»;
- розділ III «Обмеження права людини на таємницю кореспонденції»;
- розділ IV «Особливості забезпечення права людини в умовах звичайного правового стану в Україні»;
- розділ V «Особливості забезпечення права людини в умовах надзвичайного стану України»;
- розділ VI «Особливості забезпечення права людини в умовах воєнного стану України»;
- розділ VII «Системи захисту та перехоплення кореспонденції»;
- розділ VIII «Матеріально-економічне забезпечення права людини на таємницю кореспонденції»;
- розділ IX «Відповідальність за порушення права на таємницю кореспонденції та усунення його наслідків»;
- розділ X «Міжнародні гарантії та співробітництво»;
- розділ XI «Прикінцеві положення»;
- розділ XII «Перехідні положення».

Положення запропонованого закону «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції» обов'язково мають містити норми, адаптовані та гарманізовані з європейський законодавством.

3.4. Удосконалення забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах євроінтеграції України

На удосконалення конституційного права людини на таємницю кореспонденції безпосередньо вплинуло та буде впливати в подальшому законодавство Ради Європи, зокрема «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» (ст.8 «право на повагу до приватного і сімейного життя»), та «Конвенція про кіберзлочинність» [281], що ратифікована в Україні в 2006 р. [282], «Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» [283] (ст.7 «Безпека даних»), що ратифікована в 2010 р. [284]. Зокрема, значний вплив мають рішення Європейського суду з прав людини [114], який діє в рамках Ради Європи (аналіз рішень здійснено в п.1.3 даного дисертаційного дослідження).

Окрім того, закріплення на найвищому, конституційному рівні, стратегічного курсу України, спрямованого на вступ України до Європейського Союзу та до Організації Північноатлантичного договору (надалі - НАТО), дає можливість змодельовати перспективи удосконалення забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції (закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [285]).

На нашу думку, такі удосконалення будуть пов'язані, насамперед, з гармонізацією законодавства Європейського Союзу, та НАТО, із законодавством України у сфері забезпечення права людини на таємницю кореспонденції.

Законодавство ЄС, та НАТО у сфері таємниці кореспонденції – це сукупність актів міжнародних організацій, які регламентують порядок утвердження права людини на таємницю кореспонденції, та його забезпечення під час санкціонованого, тимчасового обмеження права людини на таємницю кореспонденції уповноваженими, компетентними органами.

Як уже зазначалося в підрозділі 1.3 даного дисертаційного дослідження в положеннях ст.7 «Хартії основних прав Європейського Союзу», закріплено право людини на таємницю кореспонденції: «кожна людина має право на повагу до її приватного і сімейного життя, і таємницю кореспонденції [110].

Положення ст.7 «Хартії основних прав Європейського Союзу» не суперечить положенням ст.31 Конституції України, що також гарантує право людини на таємницю кореспонденції.

Окрім, зазначеного акту, до законодавства ЄС у сфері таємниці кореспонденції відносяться наступні:

- директива № 2002/58/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС «Стосовно обробки персональних даних і захисту конфіденціальності в секторі електронних засобів зв'язку (Директива про конфіденційність і електронних засобах зв'язку) [286];

- регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) № 2016/679 «Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних)» [287];

- резолюція Ради ЄС 96/C 329/01 «Про законне перехоплення телекомунікацій» [288];

- резолюція Ради ЄС «Про оперативні запити правоохоронних органів стосовно громадських телекомунікаційних мереж та послуг (ENFOPOL)» [289] тощо.

Вище перелічені нормативні акти, в основному, закріплюють порядок законного обмеження права людини на таємницю кореспонденції шляхом перехоплення телекомунікацій.

В розумінні українського законодавства «перехоплення телекомунікацій» – це оперативно-технічний захід або негласна слідча (розшукова) дія, що здійснюється відповідно до законодавства України суб'єктами перехоплення, яка полягає у спостереженні, відборі за визначеними ознаками та фіксації сеансів зв'язку із застосуванням системи перехоплення (спільний наказ Служби безпеки

України та Адміністрації Держспецзв'язку України за № 1519/533 від 04.09.2018 р. «Про затвердження нормативного документа «Технічні засоби для здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у телекомунікаційних мережах загального користування України. Загальні технічні вимоги» [290].

В зазначеному наказі міститься посилання на ст.263 КПК України, однак, власне, ст.263 КПК України не містить тотожного визначення [172]. Так, згідно ст.263 КПК України передбачений порядок такої негласної слідчої (розшукової) дії як «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж». Не міститься визначення такої негласної слідчої (розшукової) дії як «перехоплення телекомунікацій» і в законах України, таких як: «Про Службу безпеки України» [277], «Про оперативно-розшукову діяльність» [173], «Про телекомунікації» [180] та в «Положенні про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України», що затверджене постановою КМ України № 411 від 03.09.2014 р. [243], на які також наявне посилання в спільному наказі Служби безпеки України та Адміністрації Держспецзв'язку України за № 1519/533 від 04.09.2018 р.

Перехоплення телекомунікацій, в розумінні законодавства ЄС, є важливим засобом для захисту державних інтересів і, передусім, державної безпеки та розслідування тяжких злочинів (преамбула резолюції Ради ЄС № 96/С 329/01 «Про законне перехоплення телекомунікацій» [288]).

У порівнянні з європейським законодавством, в Україні на дату проведення дисертаційного дослідження, відсутній чітко визначений, законний порядок перехоплення телекомунікацій. Однак, починаючи з 1 січня 2022 р. набирає чинності закон України «Про електронні комунікації» [291], на підставі якого втраять чинність закон України «Про телекомунікації» [180] та закон України «Про радіочастотний ресурс України» [242]. Також набудуть чинності зміни, що будуть внесені в ряд пов'язаних нормативно-правових актів, зокрема, до п. 9 ч.1 та ч.3 ст.8 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [173].

Так, під «транспортними телекомунікаційними мережами» будуть розумітися «електронні комунікаційні мережі». При цьому, варто зауважити, що зазначений закон не передбачає внесення відповідно змін до ст. 263 КПК України «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж» та інших норм кодексу, в яких є посилання на «транспортні телекомунікаційні мережі», що, на наше переконання, являється значним недоопрацюванням законодавця, адже законодавство має бути узгодженим.

Також до новацій, що будуть введені в дію, починаючи з 1 січня 2022 р. законом України «Про електронні комунікації», слід віднести умови доступу до інформації у передбачених законом випадках (ст.121) [291]. Так, згідно ч.2 ст.121 зазначеного закону зняття інформації з електронних комунікаційних мереж постачальників електронних комунікаційних послуг буде забезпечуватися єдиною системою технічних засобів, що буде використовуватися всіма уповноваженими законом органами, на умовах автономного доступу до інформації у порядку, визначеному законодавством.

Постачальник електронних комунікаційних послуг та/або мереж повинен буде забезпечити можливість підключення технічних засобів, зазначених у ч.2 ст.121 зазначеного закону, в точці для такого доступу в електронній комунікаційній мережі, визначеній постачальником електронних комунікаційних мереж та/або послуг. При цьому доступ до інформації про споживача, факти надання електронних комунікаційних послуг, у тому числі до даних, що обробляються з метою передачі такої інформації в електронних комунікаційних мережах, буде здійснюватися виключно на підставі рішення суду, слідчого судді у випадках та порядку, передбачених законом (ч.1 ст.121).

Закон України «Про електронні комунікації» розроблений на основі Європейського кодексу електронних комунікацій [292]. Зазначений кодекс прийнятий у формі Директиви (ЄС) 2018/1972 Європейського парламенту і Ради від 11.12.2018 р. та введений в дію станом на дату даного дослідження, з метою забезпечення повної участі громадян та підприємств ЄС у цифровій економіці. Кодекс включає положення про посилення захисту прав споживачів (ст.100).

Отже, набуття чинності закону України «Про електронні комунікації» створить реальне підґрунття уповноваженим органами, у порядку, визначеному законодавством України, використовувати автоматизовані системи перехоплення електронних комунікацій (телекомунікацій), на умовах автономного доступу, у процесі здійснення ними, відповідно, оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності.

Аналогічний досвід перехоплення телекомунікацій має місце в іноземних державах, зокрема, в таких як: Сполучені Штати Америки та Російська Федерація.

Так, в Сполучених Штатах Америки здійснюється масовий збір інформації, що передається по мережах телекомунікацій, під керівництвом Агенства національної безпеки (АНБ) по типу державної програми «PRISM» (від англ. «Program for Robotics, Intelligents Sensing and Mechatronics») [293], яка дозволяє проглядати електронну пошту, прослуховувати голосові повідомлення і відеочати, проглядати фотографії, відео, відслідковувати файли, що пересилаються, отримувати іншу інформацію із соціальних мереж. А в Російській Федерації органи державної безпеки активно використовують систему по типу «СОРМ» (від рос. «Система технических средств для обеспечения функций оперативно-розыскных мероприятий»), яка включає в себе підсистему «СОРМ-1» (систему прослуховування телефонних розмов, організовану ще в 1996 р.) та підсистему «СОРМ-2» (систему протоколювання звернень до Інтернету) [294].

І хоча використання вище зазначених чи аналогічних систем перехоплення телекомунікацій і викликає значних супротив у світової громадськості, зокрема громадян Сполучених Штатів Америки, Російської Федерації, України, однак на наш погляд, потреба використання автоматизованої системи перехоплення телекомунікацій (електронних комунікацій) у процесі здійснення оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності актуально, та не втратить своєї актуальності і на майбутнє.

Більше того, враховуючи намір України набути членства ЄС (в умовах євроінтеграції), при удосконаленні забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, слід врахувати положення законодавства ЄС, що

регулюють відповідну сферу, а саме норми резолюції Ради ЄС «Про законне перехоплення телекомунікацій» (96/С 329/01) [288]. Оскільки, згідно вимог, закріплених в Додатку резолюції Ради ЄС 96/С 329/01 визначено, що вимоги правоохоронних органів щодо законного перехоплення телекомунікацій підпорядковуються національному законодавству держави-члена ЄС, звідси відповідне національне законодавство у сфері таємниці кореспонденції (перехоплення телекомунікацій) має не суперечити, а узгоджуватися із зазначеним міжнародним актом.

Порядок законного перехоплення телекомунікацій, закріплений в резолюції Ради ЄС 96/С 329/01, доповнюється резолюцією Ради ЄС «Про оперативні запити правоохоронних органів стосовно громадських телекомунікаційних мереж та послуг (ENFOPOL)» [289].

При цьому, правоохоронні органи під час законного перехоплення телекомунікації зобов'язані дотримуватися прав людини, зокрема закріпленого права людини на таємницю кореспонденції в ст.7 «Хартії основних прав Європейського Союзу» [110], та принципів захисту даних (директиви Європейського парламенту і Ради ЄС № 2002/58/ЄС «Стосовно обробки персональних даних і захисту конфіденціальності в секторі електронних засобів зв'язку (Директива про конфіденційність і електронних засобах зв'язку) [287] та регламенту Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 «Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних)» [287]).

А, отже, на майбутнє стане закономірним те, що автоматизовані системи перехоплення та моніторингу телекомунікацій, будуть використовуватися в Україні в діяльності компетентних органів держави, які в свою чергу, будуть обмежувати конституційне право людини на таємницю кореспонденції.

Підтвердженням даного твердження є те, що до переліку завдань «Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік» [295], на виконання указу Президента України від 6 червня 2016 року № 240 «Про рішення

Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» в IV кварталі 2020 року [296], включено придбання (закупівля) Міністерством оборони України вітчизняних (іноземних) автоматизованих технічних засобів розвідки, електронного перехоплення та моніторингу телекомунікацій, систем видової розвідки з відповідною автоматизацією отримання та обробки інформації в масштабі часу, наближеного до реального (п.227).

В такому випадку, необхідно законодавчо закріпити порядок, який би забезпечив право людини на оскарження дій щодо обмеження її конституційного права на таємницю кореспонденції, у разі його порушення.

Враховуючи вище викладене, приходимо до висновку про: 1) нагальність внесення змін до ст.31 Конституції України, що запропоновані в даному дисертаційному дослідженні; 2) внесення змін до чинних нормативних актів з метою ефективної реальної реалізації ст.31 Конституції України, а не лише декларативної; 3) прийняття спеціального закону України «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції», в якому, зокрема, в розділі VII запропонованої структури закону «Системи захисту та перехоплення кореспонденції», закріпити умову, передбачену також п.5.3 резолюції Ради ЄС «Про законне перехоплення телекомунікацій» № 96/С 329/01 [288], відповідно до якої оператори мережі/постачальники послуг можуть бути зобов'язані вести захищений належним чином реєстр активацій перехоплень. І як нами було, запропоновано раніше, в підрозділі 3.3 даного дисертаційного дослідження, в доповнення, закріпити умову за якої обов'язок повідомлення особи про перехоплення її кореспонденції, та окрім як на прокурора, покласти на оператора телекомунікацій шляхом його зобов'язання надсилати повідомлення в автоматизованому режимі. Для чого необхідно внести відповідно запропоновані зміни, зокрема, до ч.2 ст.253 КПК України [172] та до розділу VII наказу № 114/1042/516/199/396/1687/5 від 16.11.2012 р. [244])).

На нашу думку, саме забезпечення автоматизації направлення повідомлення про обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції

дозволить особі скористатись правом на оскарження та звернутися для цього до до інших компетентних органів та осіб або до суду .

Без автоматизованого направлення повідомлення про обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції, механізм забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, являється недосконалим.

Тож, зазначені вище законодавчі прогалини потребують негайного усунення.

Саме реалізація в комплексі висловлених пропозицій в даному дисертаційному дослідженні дозволить встановити чіткий, законодавчо визначений, порядок забезпечення права людини на таємницю кореспонденції під час перехоплення телекомунікацій (електронних комунікацій) та порядок захисту кореспонденції від незаконного перехоплення, а також досягнути оптимального балансу забезпечення реалізації та захисту інтересів людини, суспільства та держави в Україні та відповідності з європейським законодавством.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи розгляд поняття забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, дослідження його загальносоціальних та спеціально-юридичних гарантій, та перспектив удосконалення забезпечення в умовах євроінтеграції України сформулюємо наступні висновки і рекомендації.

1. Пропонується під «забезпеченням конституційного права людини на таємницю кореспонденції» розуміти систему, складовими якої є утвердження, створення умов, реалізація, охорона, захист, та поновлення конституційного права людини на таємницю кореспонденції у разі його порушення.

2. Гарантії конституційного права людини на таємницю кореспонденції – це закріплені законодавством умови, фактори, засоби і методи, за допомогою яких забезпечується таємниця кореспонденції.

До основних видів гарантій конституційного права людини на таємницю кореспонденції, пропонуємо віднести загальносоціальні й спеціально-юридичні гарантії.

3. Під загальносоціальними гарантіями забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в Україні розуміти гарантії, надані державою кожному члену українського соціуму, тобто будь-якій людині, яка перебуває на її території або ж під її юрисдикцією, не залежно від правового статусу, яким вона володіє (громадянин України, іноземець чи особа без громадянства), її соціального походження та стану, належності до соціальної категорії (групи) осіб.

До загальносоціальних гарантій забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в Україні належать політичні, культурні та економічні гарантії.

4. Політичні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденцію в Україні – це політика держави, спрямована на формування та підтримання умов забезпечення можливості людини реалізувати, охороняти та захищати конституційне право людини на таємницю кореспонденції, та поновити його у разі порушення.

Політика держави щодо забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції, закріплена у відповідних стратегіях, доктринах та інших програмах заходів, формується та реалізується рядом інституцій, серед яких: ВР України, Президент України, КМ України, Мінінфраструктури України, Адміністрація Держспецзв'язку, та Мін'юст України. Державна політика спрямована на створення та підтримання оптимального соціально-економічного середовища в Україні.

5. Культурні гарантії забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції – це сукупність об'єктивних та суб'єктивних культурних факторів, що мали та мають вплив на ставлення людей до таємниці кореспонденції, серед яких, центральне місце займають правова культура, та рівень освідченості людей.

Пропонується розвивати правову культуру у сфері забезпечення таємниці кореспонденції, яка включатиме розвиток поваги до приватного життя близької,

рідної людини, в т.ч. поваги до його кореспонденції шляхом розробки та введення в освітній процес курсу дисципліна (програми) «Інформаційно-правова культура та безпека».

Пропонується також використання громадської догани як інструменту впливу на правову культури людини та відповідно внести зміни КК України, а саме ст.51 доповнити абзацом 4-1 наступним текстом «громадська догана». Відповідно положення КК України доповнити ст.56-1 «Громадська догана», та внести зміни до ч. 1 ст.163 КК України.

Рекомендується підрозділам Національної поліції України (Департаменту кіберполіції України) посилити моніторинг веб-сайтів, через яких міститься доступ до програм перлюстрації кореспонденції, з метою блокування їх контенту.

6. Пропонується під економічними гарантіями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних економічних факторів, які є, безперечно, рівень розвитку економіки, дієва система її державного регулювання, ресурсну, фінансову та технологічну незалежність як національної економіки від інших держав в цілому, так економічну незалежність окремої особи. Також пропонується дозволити вільний обіг обладнання та програмного забезпечення захисту інформації, що становить зміст кореспонденції.

7. Пропонується під спеціально-юридичними гарантіями розуміти систему внутрішньо-державних та міжнародних, що забезпечують конституційне право людини на таємницю кореспонденції в звичайному, надзвичайному, воєнному правовому стані.

8. Під організаційно-інституційними гарантіями слід розуміти систему державних та недержавних інституцій (підприємств, установ, організацій), діяльність яких спрямована на забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції, в тому числі під час його тимчасового обмеження.

9. До матеріально-процесуальними гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції рекомендується віднести гарантії, які

реалізуються в загальному порядку та особливі гарантії, які реалізуються із урахуванням тих чи інших обмежень та обставин.

Пропонується обов'язок повідомляти про обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції покласти, окрім прокурора і на оператора зв'язку, який автоматизовано буде надсилати повідомлення про такий факт за рахунок державного бюджету.

Варто розширити перелік осіб, кореспонденція осіб взятих під варту, адресована до яких, не підлягала б перлюстрації, а саме включити до них: Управління забезпечення прав людини Національної поліції України та адвокатів, що ще не є захисниками особи взятої під вартою, але можуть потенційно стати ними (внести зміни до ст.13 закону України «Про попереднє ув'язнення»).

Рекомендується Мін'юсту України, що здійснює контроль діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, посилити нагляд за дотриманням конституційного права на таємницю кореспонденції осіб, взятих під варту (попередньо ув'язнених) та осіб, засуджених, під час відбуття ними покарання у місцях позбавлення волі.

Пропонується, з метою проведення превентивних заходів (запобігання порушення конституційного права людини на таємницю кореспонденції), спеціально-уповноваженим органам: а) розпочинати кримінальне провадження по факту порушення; б) проводити консультативно-роз'яснювальну роботу серед населення про те, що громадські діячі та журналісти не мають повноважень порушувати право людини на таємницю кореспонденції, розголошувати зміст кореспонденції.

10. Під міжнародними гарантіями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції слід розуміти право на звернення до міжнародних організацій, членом яких є Україна та право на звернення до міжнародного суду, та повідомлення генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про обмеження прав на час введення надзвичайного або воєнного стану.

11. До перспектив удосконалення забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції пропонуємо віднести:

- 1) гармонізацію українського та законодавства Ради Європи, Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу у сфері таємниці кореспонденції, зокрема, порядку автоматизованого перехоплення телекомунікацій;
- 2) внесення, запропонованих в даному дисертаційному дослідженні, змін до ст.31 Конституції України;
- 3) прийняття спеціального закону України «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції».

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та забезпечення в Україні дало змогу сформулювати наступні висновки і рекомендації.

За результатами дослідження доктринальних, історико-правових, нормативних джерел конституційного права людини на таємницю кореспонденції, судової практики України та Європейського суду з прав людини, встановлено:

1) довготривалий, історичний розвиток конституційного права людини на таємницю кореспонденції;

3) нормативне закріплення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в ст.31 Конституції України, яка реалізується через значну кількість норм чинного законодавства, що утворюють інститут таємниці кореспонденції (субінститут таємниці спілкування);

4) недосконалість системи гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні;

5) перспективність гармонізації українського законодавства та законодавства Ради Європи, Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу у сфері таємниці кореспонденції, зокрема, в частині перехоплення телекомунікацій;

6) інші проблеми конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення в Україні.

Тож, з метою вирішення вище перелічених проблем та проблем конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні, що були висвітлені в даному дисертаційному дослідженні, нами запропоновано:

1. Під доктриною конституційного права людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення розуміти систему наукових поглядів українських та закордонних вчених в галузі конституційного права та суміжних з ним галузей, таких як адміністративне право і адміністративних процес,

кримінальне право і кримінальних процес, кримінально-виконавче право та цивільне право, щодо розкриття проблеми права людини на таємницю кореспонденції, висловлених дисертаційних дослідженнях на здобуття наукових ступенів кандидата та доктора юридичних наук, в монографіях, та в наукових статтях.

В залежності від висвітленої проблеми доктринальні джерела конституційного права на таємницю кореспонденції об'єднати за наступними напрямками: 1) напрям «з'ясування та розкриття сутності та правової природи, концепції конституційного права на таємницю кореспонденції»; 2) напрям «дослідження основних причин виникнення та генези розвитку конституційного права на таємницю кореспонденції»; 3) напрям «правового закріплення та узгодженості конституційної норми «права людини на таємницю кореспонденції» з нормами інших галузей права та нормами міжнародного законодавства, їх гармонізації», та інші.

2. Під генезою конституційного права людини на таємницю кореспонденції розуміти довготривалий та складний історичний процес, на який вплинули такі історичні передумови, як: 1) рівень розвитку писемності та засобів письма; 2) рівень розвитку держави та її інститутів влади; 3) рівень розвитку прав людини; 4) рівень розвитку захисту інформації; 5) рівень розвитку засобів зв'язку; 6) рівень розвитку мереж зв'язку.

3. Періодизацію історичного розвитку конституційного права людини на таємницю кореспонденції у наступному вигляді: IV тис. до н.е. – XVII (XVIII) ст. н.е. – період «неписаного» права людини на таємницю кореспонденції; XVII (XVIII) ст. н.е. – XXI (дотепер) – період нормативного, зокрема конституційного закріплення та розвитку права людини на таємницю кореспонденції.

3. Під правовим закріпленням конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції розуміти систему правових джерел, що закріплюють правові норми міжнародного права і внутрішньо-державного права можливих і необхідних варіантів поведінки людини

і громадянина щодо реалізації конституційного права на таємницю кореспонденції та його забезпечення.

4. До правових джерел, що закріплюють право людини на таємницю кореспонденції включити: 1) міжнародні акти (стандарти з прав людини) ООН; 2) міжнародні акти РЄ, ЄС, ОАД, інших міжнародних організацій; 3) положення конституції конкретної держави. В Україні до правового забезпечення права людини на таємницю кореспонденції включити: 1) міжнародні договори, ратифіковані Україною; 2) Конституцію України; 3) кодекси; 4) закони; 5) підзаконні акти. Норми, що закріплюють право людини на таємницю кореспонденції та його забезпечення в Україні пропонується об'єднати в інститут таємниці кореспонденції.

З метою приведення до міжнародних стандартів з прав людини Ради Європи внести зміни до ст.31 Конституції України щодо визначення виняткових випадків втручання органів державної влади у реалізацію права людини на таємницю кореспонденції.

5. Під методологією дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції розуміти сукупність філософсько-правових концепцій, принципів, концептуальних підходів і методів.

До основних філософсько-правових концепцій даного дисертаційного дослідження віднести концепцію «оптимального балансу» у відкритій, динамічній системі конституційних правовідносин «людина-суспільство-держава», та концепцію «правової держави»); до основних принципів - принцип оптимальності, та принцип верховенства права; до основних концептуальних підходів - системний, аксіологічний, комплексний;

Під методом дослідження конституційного права людини на таємницю кореспонденції розуміти сукупність загальних і спеціальних засоби і способів, за допомогою яких досліджені доктринальні, історико-правові і нормативно-правові джерела конституційного права людини на таємницю кореспонденції. До філософських методів, використаних в даному дисертаційному дослідженні,

віднести діалектичний метод та герменевтику. До загальнонаукових методів - синергетичний, історико-правовий, методи узагальнення, угруповання, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, та статистичний метод, моделювання та прогностичний метод. До спеціально-наукових методів - системно-структурний, логіко-семантичний метод, порівняльно-правовий метод, метод тлумачення права, метод інтерпретації та формально-логічний метод.

6. Під конституційним правом людини на таємницю кореспонденції розуміти право людини, яке відображає: можливості людини, пов'язані з таємницею кореспонденції, діяти певним чином; вимоги, адресовані суспільству та державі, діяти певним чином; блага, від володіння якими людина спроможна отримати задоволення своїх власних потреб.

Під ознаками конституційного права на таємницю кореспонденції розуміти наступні: нормативність, владно-регуляторний характер, формальність, загальнообов'язковість, універсальність, загальність, забезпеченість державним примусом, визнаність світовим товариством, свідомо-вольовий характер.

Зміст конституційного права на таємницю кореспонденції розглядати з врахуванням особливості його матеріального та функціонального аспектів та викласти в наступній редакції:

«Право людини на таємницю кореспонденції непорушне. Кожному гарантується таємниця кореспонденції: листів, голосових, телефонних, радіо та інших повідомлень.

Втручання в таємницю кореспонденції, що є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту держави, для запобігання заворушенням, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, здійснюється згідно із законом, та на підставі рішення спеціально уповноваженого органу чи суду, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінального провадження, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Кожен зобов'язаний вжити всіх можливих заходів захисту кореспонденції від несанкціонованого доступу до неї сторонніх осіб чи комп'ютерних систем», та

відповідно внести зміни до законодавства України у сфері таємниці кореспонденції.

7. Класифікацію кореспонденції здійснювати за видами інформації, яку вона вміщує, та за видами засобів зв'язку.

8. Конституційне право людини на таємницю кореспонденції вважати елементом системи конституційних прав людини і громадянина, що належить до групи конституційних прав першого покоління, що є громадянським, особистісним (особистим), природним, невідчужувальним, основним (фундаментальним), неабсолютним, загальним правом людини і громадянина, та займає важливе, самостійне місце в системі конституційних прав людини та громадянина України. Аналогічний досвід закріплення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в системі конституційних прав має місце і в іноземних державах.

9. Під «забезпеченням конституційного права людини на таємницю кореспонденції» розуміти систему, складовими якої є утвердження, створення умов, реалізація, охорона, захист, та поновлення конституційного права людини на таємницю кореспонденції у разі його порушення.

Під гарантіями конституційного права людини на таємницю кореспонденції вважати закріплені законодавством умови, фактори, засоби і методи, за допомогою яких забезпечується таємниця кореспонденції. До основних видів гарантій конституційного права людини на таємницю кореспонденції, віднести загальносоціальні й спеціально-юридичні гарантії.

10. Під загальносоціальними гарантіями забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в Україні розуміти гарантії, надані державою кожному члену українського соціуму, тобто будь-якій людині, яка перебуває на її території або ж під її юрисдикцією, не залежно від правового статусу, яким вона володіє (громадянин України, іноземець чи особа без громадянства), її соціального походження та стану, належності до соціальної категорії (групи) осіб. До загальносоціальних гарантій забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в Україні пропонується віднести такі як: політичні, культурні та економічні гарантії.

11. До політичних гарантій забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденцію в Україні віднести політику держави, спрямовану на формування та підтримання умов забезпечення можливості людини реалізувати, охороняти та захищати конституційне право людини на таємницю кореспонденції, та поновити його у разі порушення, що може бути сформована та реалізована спеціально-уповноваженими інституціями, серед яких: ВР України, Президент України, КМ України, Мінінфраструктури України, Адміністрація Держспецзв'язку, та Мін'юст України.

12. Під культурними гарантіями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних культурних факторів, що мали та мають вплив на ставлення людей до таємниці кореспонденції, серед яких, центральне місце займають правова культура, та рівень освідченості людей.

13. Розвивати правову культуру у сфері забезпечення таємниці кореспонденції шляхом розробки та введення в освітній процес курсу дисципліна (програми) «Інформаційно-правова культура та безпека».

14. Використання громадської догани як інструменту впливу на правову культуру людини, для чого відповідно внести зміни КК України, а саме ст.51 доповнити абзацом 4-1 наступним текстом «громадська догана». Відповідно положення КК України доповнити ст.56-1 «Громадська догана», та внести зміни до ч. 1 ст.163 КК України.

15. Підрозділам Національної поліції України (Департаменту кіберполіції України) посилити моніторинг веб-сайтів, через які міститься доступ до програм перлюстрації кореспонденції, з метою блокування їх контенту.

16. Під економічними гарантіями забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних економічних факторів, якими є: рівень розвитку економіки, дієва система її державного регулювання, ресурсну, фінансову та технологічну незалежність як національної економіки від інших держав в цілому, так економічну незалежність окремої особи. Також пропонується дозволити вільний обіг

обладнання та програмного забезпечення захисту інформації, що становить зміст кореспонденції.

17. Під спеціально-юридичними гарантіями розуміти систему внутрішньо-державних та міжнародних гарантій, що забезпечують конституційне право людини на таємницю кореспонденції в звичайному, надзвичайному, воєнному правовому стані.

18. Покласти обов'язок повідомляти про обмеження конституційного права людини на таємницю кореспонденції, окрім прокурора і на оператора зв'язку, який автоматизовано буде надсилати повідомлення про такий факт за рахунок державного бюджету.

19. Розширити перелік осіб, кореспонденція осіб взятих під варту, адресована до яких, не підлягала б перлюстрації, а саме включити до них: Управління забезпечення прав людини Національної поліції України та адвокатів, що ще не є захисниками особи взятої під вартою, але можуть потенційно стати ними (внести зміни до ст.13 закону України «Про попереднє ув'язнення»).

20. Міністерству юстиції України, що здійснює контроль діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, посилити нагляд за дотриманням конституційного права на таємницю кореспонденції осіб, взятих під варту (попередньо ув'язнених) та осіб, засуджених, під час відбуття ними покарання у місцях позбавлення волі.

21. З метою проведення превентивних заходів (запобігання порушення конституційного права людини на таємницю кореспонденції), спеціально-уповноваженому органу Національній поліції України: а) розпочинати кримінальне провадження по факту порушення; б) проводити консультативно-роз'яснювальну роботу серед населення про те, що громадські діячі та журналісти не мають повноважень порушувати право людини на таємницю кореспонденції, розголошувати зміст кореспонденції.

22. До перспектив удосконалення забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції пропонуємо віднести: 1) гармонізацію українського та законодавства Ради Європи, Європейського Союзу, Північноатлантичного

альянсу у сфері таємниці кореспонденції, зокрема, порядку автоматизованого перехоплення телекомунікацій; 2) внесення, запропонованих в даному дисертаційному дослідженні, змін до ст.31 Конституції України; 3) прийняття спеціального закону України «Про гарантії права людини на таємницю кореспонденції».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР// База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 28.12.2020)
2. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні»: автореферат дис. ... канд. юр. наук: 12.00.02. Київ. 2002. 17 с.
3. Самотуга А.В. Особисті права і свободи людини у США та їх захист поліцією: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Одеса. 2007. 21 с.
4. Хальота А.І. Конституційні особисті права та свободи людини і громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ: автореферат дис. ... канд. юр. наук: 12.00.02. Київ. 2004. 21 с.
5. Стрекалов А.Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України: автореферат дис. ... канд. юр. наук: 12.00.02. Київ. 2010. 19 с.
6. Бурылов А.В. Право на тайну переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений в Российской Федерации: Конституционно-правовой анализ: автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук: 12.00.02. Екатеринбург. 2003. 23 с.
7. Шагара Г.В. Конституционное право граждан на тайну телефонных переговоров и его ограничение уголовно-процессуальными средствами: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. М. 2014. 188 с.
8. Ірусалімова І.О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07. Київ. 2006. 21 с.
9. Степаненко К.В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ. 2009. 19 с.

10. Кондратов Д.Ю. Кримінально-правова охорону таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер: автореферат канд. юр.наук: 12.00.08. Київ. 2011. 20 с.
11. Бушков Д.В. Тайна личной корреспонденции в уголовном праве : автореф. диссертации на соискание ученой степени канд. юр. наук: 12.00.08. Ставрополь. 2003. 26 с.
12. Устименко Н.В. Таємниці особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона: автореф. дис. ... канд. юр.наук: 12.00.03. Харків. 2001. 17 с.
13. Бобрик В.І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб: автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.03. Харків. 2004. 19 с.
14. Антонович М.М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: монографія. К.: Видавничий дім «KM Academia». 2000. 262 с.
15. Серьогін В.О. Право на недоторканність приватного життя (прайвесі) у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія, Харків: Видавництво «ФІНН». 2010. 608 с.
16. Негодченко О.В. Таємниця кореспонденції, листування, телефонних розмов та спілкування: реалії та колізії. Право і суспільство, секц.: Адміністративне право та адміністративна діяльність. Вип. № 4 / 2013. С.55-61
17. Гордієнко С.Г. Конфіденційна інформація та «таємниця»: їх співвідношення». Часопис Київського університету права. Вип. № 2013/4. С.233-238
18. Вислоцька Т.Ю. Поняття кореспонденції в кримінальному праві. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів. Вип. 1. 2016. С. 226-234
19. Токар Н.В. Право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов як самостійне право людини: обґрунтування наукової концепції. Проблеми сучасного права. Адміністративне право і процес. Вип. № 1(15). 2016. С.216-226

20. Назаров В.В. Право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його обмеження у кримінальному провадженні. Вісник Академії адвокатури України. Вип. № 1. 2009. С. 119-125

21. Швидкова О.В. Щодо визначення права на свободу та особисту недоторканність. Право і Безпека. Вип. № 4. Том 5. 2006. С. 40-42

22. Серьогін В.О. Зміст і обсяг права на недоторканість приватного життя (прайвесі). Вісник Академії правових наук України. Вип. № 4. 2010. С. 88-97

23. Пацкан В.В. Система забезпечення прав та свобод людини та громадянина. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. № 6-1. Том 1. 2014. С.92-96

24. Грошевий Ю.М. та Шило О.Г. Забезпечення права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції при проведенні досудового розслідування злочинів. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Вип. 23. Харків.: Право. 2012. С. 158-167

25. Кондратов Д.Ю. До питання забезпечення права на таємницю листування відносно засуджених до позбавлення волі за кримінально-виконавчим законодавством України. Інтеграція юридичної освіти, науки і практики як основа сталого розвитку кримінально-виконавчого законодавства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 12–13 жовт. 2017 р.), Чернігів: Академія ДПтС. 2017. С. 45-49

26. Глушков В.О., О.А. Білічак. Гарантії дотримання конституційних прав особи у провадженні негласних слідчих (розшукових) дій». Актуальні проблеми держави і права. Вип. 67. 2012. С. 65-75

27. Романов М.В. Правове регулювання права засуджених на листування і звернення з пропозиціями, заявами і скаргами. Проблеми законності. Вип. № 115. 2011. С. 162-170. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8189> (дата звернення: 28.12.2020)

28. Говорун В.В. Завдання адміністративного права в аспекті гарантування непорушності (недоторканості) права громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції». Науковий вісник

Ужгородського національного університету, серія Право. Вип. 43. Том 2. 2017. С. 44-46

29. Назаров В.В. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на вдосконалення стандартів обмеження конституційних прав людини. URL: <http://goal-int.org/vpliv-rishen-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudini-na-vdosoknalennya-standartiv-obmezheniya-konstitucijnix-prav-lyudini/> (дата звернення: 28.12.2020)

30. Тарханов А.А. Проблемы становления и развития российского законодательства, регулирующего контроль и запись телефонных переговоров». Журнал Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-stanovleniya-i-razvitiya-rossiyskogo-zakonodatelstva-reguliruyuschego-kontrol-i-zapis-telefonnyh-peregovorov> (дата звернення: 28.12.2020)

31. Ирбеткина Н.Е., Пономарева В.В. Тайна корреспонденции через призму истории политических и правовых учений. Журнал: Проблемы науки. Изд-ство: Олимп (Иваново). Том 1. Вып. № 5 (18). 2017. С.71-72

32. Фирсов О.В. Отдельные ограничения конституционного права граждан на тайну телефонных переговоров. Вестник Забайкальского государственного университета. Вып. № 1 (42) 2007. С.70-74

33. Серeda К.А. Право на защиту от незаконного вмешательства в личную жизнь: конституционный анализ. Юридическая наука и правоприменительная практика: материалы Междунар. науч. конф. студентов, магистрантов и аспирантов, Минск, 26-27 октября 2012. г. Минск. 2012. С. 75-76

34. Данилова Н.Ф. Право на защиту от незаконного вмешательства в личную жизнь в рамках социально-правового государства. Современные тенденции развития юридической науки, правового образования и воспитания: материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 200-летию юрид. образования на Полоцкой земле (Новополоцк, 18-19 мая 2012 г.); в 2-х т. Том 1. Полоцкий государственный университет. Новополоцк: ПГУ. 2012. С. 97 - 101. URL: <http://elib.psu.by/handle/123456789/19250> (дата звернення: 28.12.2020)

35. Ивашкевич Е.Ф., Иванчиков А.Н. Конституционно-правовые основы защиты неприкосновенности частной жизни в Республике Беларусь и зарубежных странах. Конституционные права и свободы: проблемы интерпретации и реализации в национальных правовых системах: сб. ст. междунар.науч.-практ. конф., Новополоцк, 28–29 окт. 2016 г.: в 3 т. Министерство образования Р. Беларусь; Полоцкий государственный университет, Регион. учеб.-науч.-практ. Юрид. Центр. Новополоцк: ПГУ. 2016. Том 1. С. 164 - 169

36. Жилкин В.А. Перспективы и пути решения проблемы соблюдения права на тайну корреспонденции в контексте борьбы с преступностью в Финляндии. Журнал «Юридическая наука», Изд-ство: Некоммерческое партнерство Евразийский центр сравнительных исследований. Вып. № 3. Москва. 2015. С. 92-97

37. Жетписов С.К., Алибаева Г.А. Частная жизнь и информационные технологии: опыт современного правового регулирования». Вестник КазНУ. Серия юридическая. Вып № 3 (75). 2015. С.123-128

38. Почтовая связь древнейших цивилизаций. URL: <http://world-post.org/novost/?n=6> (дата звернення: 28.12.2020)

39. Несколько любопытных фактов о древней письменности. URL: https://www.abhoc.com/arc_an/2010_05/546/ (дата звернення: 28.12.2020)

40. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2-е вид. перероб. й доп.: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури. 2008. 730 с.

41. Древнеегипетская «Книга Мертвых» (перевод с древнеегипетского, введение и комментарии сотрудника Института востоковедения РАН Чегодаева М.А.). URL: pstgu.ru/download/1180370552.mertvyh.pdf (дата звернення: 28.12.2020)

42. Библиотека царя Ашшурбанипала. URL: <https://ru.wikipedia.org> (дата звернення: 28.12.2020)

43. Законы Хамураппи. URL: <http://pstgu.ru/download/1180370552.mertvyh.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

44. Почта Древнего Китая. URL: <https://ru.wikipedia.org> (дата звернення: 28.12.2020)

45. Велика китайська стіна. URL: <https://ru.wikipedia.org> (дата звернення: 28.12.2020)

46. Письменність в Китаї. URL: <https://ru.wikipedia.org> (дата звернення: 28.12.2020)

47. Маймескулов Л.М. Історія держави і права зарубіжних країн. Харків, 2011. URL: <http://uristinfo.net/istorija-gosudarstva-i-prava/267-istorija-derzhavi-i-prava-zar-krayin-majmeskulov/8536-glava-5-starodavnij-kitaj.html?start=3> (дата звернення: 28.12.2020)

48. Закони Ману.
URL:http://www.bharatiya.ru/india/zak_manu/zak_manu12.html (дата звернення: 28.12.2020)

49. Атхарваведа. Книги (мандалы) I-VII (из XX), избранное. URL: <http://scriptures.ru/vedas/atharvaveda.html> (дата звернення: 28.12.2020)

50. Макарчук В.С. Історія держави і права зарубіжних країн. Доколумбові цивілізації Америки. URL: <https://studentu.info/gosudarstvo-i-pravo/istoriya-gosudarstva-i-prava-zarubezhnyh-stran/dokolumbovi-tsivilizatsiyi-ameriki> (дата звернення: 28.12.2020)

51. Тиханович Ю.Н., Козленко А.В. 350 великих. Краткое жизнеописание правителей и полководцев древности. Древний Восток. Древняя Греция. Древний Рим. Минск. 2005.

52. Родина В. «Древние римляне писали металлическими чернилами». Журнал «Наука и техника», История и археология. Вып. № 3 (18). 2016. URL: <http://naukatehnika.com/drevnie-rimlyane-pisali-metallichesкими-chernilami.html> (дата звернення: 28.12.2020)

53. Утченко С.Л. Хрестоматия по истории древнего Рима. Под ред. Утченко С.Л. М. 1962. Разд. 1. С. 62. URL: <https://studfiles.net/preview/6322181/>(дата звернення: 28.12.2020)

54. Влади́нец Н.И., Ильичёв Л.И., Левитас И.Я. и др. Древнейшие почты. Большой филателистический словарь. Под общ. ред. Влади́нца Н.И. и Якобса В. А. М.: Радио и связь. 1988. 320 с.

55. Рудей В. К вопросу о тайне корреспонденции в уголовном процессе Украины с учетом практики Европейского суда по правам человека. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2015/2-3/21.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

56. Серьогін В.О. Конституційне право особи на недоторканність приватного життя (прайвесі): проблеми теорії та практики: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00. 01, 12.00.02. 2011. 40 с.

57. Закони XII таблиць. URL:http://studies.in.ua/ippu_seminar/3794-zakoni-xii-tablic-naudavnsha-pamyatka-rimskogo-rabovlasnickogo-prava.html (дата звернення: 28.12.2020)

58. Дрозд В.І. Кодифікація Юстиніана: витоки, передумови, значення. Наше право. Вип. № 1. 2016. С.169-174

59. Дигести Юстиніана. URL: <https://www.esstu.ru/uportal/document/download.htm?documentId=6637> (дата звернення: 28.12.2020)

60. Пошта Західної Європи. URL: <https://ru.wikipedia.org> (дата звернення: 28.12.2020)

61. Велика хартія вольностей. URL: <http://lib.ru/INOOLD/ENGLAND/hartia.txt> (дата звернення: 28.12.2020)

62. Карнович Е.П. Русские почты в XVI и начале XVII столетия. Исторический вестник. 1884. Том XV. С.615-625

63. Министерство внутренних дел 1802-1902: исторический очерк. Приложение 2: Почта и телеграф в XIX столетии. СПб. 1901. 262 с.

64. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком). Пер. з давньоруської, післяслово, комент. Яременка В.В. К.: Рад. Письменник. 1990. 558 с. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit01.htm> (дата звернення: 28.12.2020)

65. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб. Уклад.: Демиденко Г.Г., Єрмолаєв В.М.; вступ. сл. Тація В. Я. 2-ге вид., змін. та допов. Харків: Право. 2017. 392 с.: іл.

66. Кисин Б. М. Страна Филателия. Ред. Нездвецкий В. М.: Просвещение. 1969. 240 с.

67. Харчук Х. «Пл. Ринок, 02-Колишня кам'яниця Бандініеллі». URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/rynok-2/> (дата звернення: 28.12.2020)

68. Величко С. В. Літопис. т. 1. пер. з книжної української мови, вст. ст., комент. Шевчука В.О.; відп. ред. Мишанич О.В. К.: Дніпро, 1991. 371 с. URL: <http://litopys.org.ua/velichko/vel08.htm> (дата звернення: 28.12.2020)

69. Соборное уложение 1649 года. М. Изд-во Моск. ун-та. 1961. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/1649.htm> (дата звернення: 28.12.2020)

70. Дела Тайного приказа. Русская историческая библиотека, издаваемая императорской Археографической комиссией. СПб. 1907. Том 21. Кн. 1. С. 1065

71. Величко С. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII в. Перекладено з російської мови за найдавнішою публікацією тексту в книзі: Том II. К. 1851. С. 180-222. URL: <http://litopys.org.ua/suspil/sus121.htm> (дата звернення: 28.12.2020)

72. Глухівські статті. URL: http://hlukhiv.com.ua/articles/hetman_capital/gluhivski_statti.html (дата звернення: 28.12.2020)

73. Інформаційний ресурс. Національна бібліотека України ім. Вернадського В.І. Інститут рукописів (НБ України. ІР.), ф.1, № 54485. Арк.2. URL: https://knowledge.allbest.ru/history/2c0a65625b2bd79b5c53b88421206d36_0.html (дата звернення: 28.12.2020)

74. Інформаційний ресурс. ЦДІАК України, ф. 220, оп. 1, спр. 231. URL: http://cdiak.archives.gov.ua/v_Z_istorii_poshty.php (дата звернення: 28.12.2020)

75. Мицик Ю. Універсали гетьмана Івана Скоропадського (за матеріалами інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Mytsyk_Yurii/Universalny_hetmana_Ivana_Skoropad_skocho_za_materialamy_Institutu_rukopysu_Natsionalnoi_biblioteky_Ukr.pdf (дата звернення: 28.12.2020)

76. Конституція Пилипа Орлика від 1710 року. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 28.12.2020)

77. Інформаційний ресурс. Мова російська. Печатка і автограф ген.-губ. кн. Івана Трубецького. ЦДІАК України, ф. 220, оп. 1, спр. 299. URL: http://cdiak.archives.gov.ua/v_Z_istorii_poshty.php (дата звернення: 28.12.2020)

78. Измозик В.С. Черный квадрат». Рос. исторический иллюстрированный журнал, Вып. № 10. 2000. URL: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/THEME/STOP/PERL.HTM> (дата звернення: 28.12.2020)

79. Токар Н.В. Історія розвитку права на таємницю кореспонденції та причини його виникнення. Науковий вісник Міжнародного наукового університету. Серія Юриспруденція. № 18. Том.1. 2015. С.125-129

80. Конституція Сполучених Штатів Америки (IV поправка від 15 грудня 1791 року). URL: <https://photos.state.gov/libraries/adana/30145/publications-other-lang/UKRAINIAN.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

81. Конституція Речі Посполитої 1721 року. URL: <http://resource.history.org.ua> (дата звернення: 28.12.2020)

82. Винайдення печатної машинки. URL: <https://ru.wikipedia.org> (дата звернення: 28.12.2020)

83. Веління Павла I. URL: <https://ru.wikipedia.org> (дата звернення: 28.12.2020)

84. Положення про заснування вільних почт Росії. URL: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01003542744#?page=2> (дата звернення: 28.12.2020)

85. Свод законом Российской Империи 1857 г. 664 с.

86. Устав уголовного судопроизводства О неприкосновенности почтовой корреспонденции по русскому законодательству. ст. 3681, 1042, 10357. С. 93–103. URL:

<https://web.archive.org/web/20120119174427/http://www.sgu.ru/files/nodes/9850/02.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

87. Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О.Д. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2-х т. К.: Ін Юре, 1997. Том 1: 3 найдавніших часів до початку XX ст. 464 с.

88. Сосніна О.В. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканість приватного життя (ст.182 КК України): дис. ...к.ю. наук: спец.: 12.00.08. Львів. 2017. 256 с. (дата звернення: 28.12.2020)

89. Третій Універсал Української Центральної Ради 7/20 листопада 1917 року Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України, К.: Філософська і соціологічна думка. 1992 р.

90. Конституція Української Народної Республіки, прийнята 29.04.1918 року Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України, К.: Філ. і соціологічна думка. 1992.

91. Декрет II Всероссийского съезда Советов об образовании Рабочего и Крестьянского правительства. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/snk.html> (дата звернення: 28.12.2020)

92. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки від 14 березня 1919 року. URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_Украинской_ССР_\(1919\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_Украинской_ССР_(1919)) (дата звернення: 28.12.2020)

93. Конституція (Основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 15 травня 1929 року. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1929.html> (дата звернення: 28.12.2020)

94. Конституція (Основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 січня 1937 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/001_001 (дата звернення: 28.12.2020)

95. Конституція (Основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28 квітня 1978 року. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (дата звернення: 28.12.2020)

96. Конституція (Основний закон) Союзу Радянської Соціалістичної Республіки від 05 грудня 1936 року. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1936.htm> (дата звернення: 28.12.2020)

97. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 07 жовтня 1977 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77> (дата звернення: 28.12.2020)

98. Загальна декларація прав людини: резолюція Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 28.12.2020)

99. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 28.12.2020)

100. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: док. ООН A/RES/2200 А (XXI) від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 28.12.2020)

101. Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148 - VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2148-08> (дата звернення: 28.12.2020)

102. Історія виникнення Інтернету. URL: <https://webbuilding.com.ua/ukr/articles/istoriya-interneta/> (дата звернення: 28.12.2020)

103. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 28.12.2020)

104. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих - мігрантів та членів їх сімей: ООН, конвенція, міжнародний документ від 18 грудня 1990 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_203 (дата звернення: 28.12.2020)

105. Конвенція про права осіб з інвалідністю: ООН, конвенція від 13 грудня 2006 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 28.12.2020)

106. Американська конвенція з прав людини від 22 листопада 1969 року. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2011/02/1969.html> (дата звернення: 28.12.2020)

107. Африканська хартія прав людини і народів від 26 червня 1981 року. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rz1afchar.html> (дата звернення: 28.12.2020)

108. Каїрська декларація прав людини в ісламі від 05 серпня 1990 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_882 (дата звернення: 28.12.2020)

109. Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини: СНД, конвенція, міжнародний документ від 26 травня 1995 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_070 (дата звернення: 28.12.2020)

110. Хартія основних прав Європейського Союзу: Європейський Союз, хартія, міжнародний документ від 07 грудня 2000 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 28.12.2020)

111. Україна подала заявку на отримання статусу спостерігача в Організації ісламського співробітництва. РБК-Україна. Вип. 17 травня 2017 року. 16:16. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina-podala-zayavku-poluchenie-statusa-1495027013.html> (дата звернення: 28.12.2020)

112. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року «Про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав»: указ Президента України №139/2018 від 19 травня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139/2018#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

113. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»: закон України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.12.2020)

114. Європейський суд з прав людини – офіційний веб-сайт. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home> (дата звернення: 28.12.2020)

115. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

116. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: угода, протокол, міжнародний документ від 14 червня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 28.12.2020)

117. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: угода, список, міжнародний документ від 27 червня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?lang=ru121 (дата звернення: 28.12.2020)

118. Україна набула статусу спостерігача в Африканському союзі. УНІАН. Вип. 22 червня 2016 року, 16:42. URL: <https://www.unian.ua/politics/1383279-ukrajina-otrimala-status-sposterigacha-v-afrosoyuzi.html> (дата звернення: 28.12.2020)

119. Союзна конституція Швейцарської конфедерації від 18 квітня 1999 року. URL: <http://www.ditext.com/swiss/constitution.html> (дата звернення: 28.12.2020)

120. Конституція Республіки Сербія від 30 вересня 2006 року. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=369> (дата звернення: 28.12.2020)

121. Конституція Грузії від 24 серпня 1995 року (зі змінами 15 жовтня 2010 року). URL: <https://legalns.com/download/books/cons/georgia.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

122. Конституція Боснія і Герцеговини від 14 грудня 1995 року. URL: https://legalns.com/download/books/cons/bosnia_and_herzegovina.pdf (дата звернення: 28.12.2020)

123. Конституція Республіки Вірменія від 06 грудня 2015 року. URL: <https://www.president.am/ru/constitution-2015/> (дата звернення: 28.12.2020)

124. Конституція Республіки Албанія від 21 жовтня 1998 року. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/const/albania/albani-r.htm (дата звернення: 28.12.2020)

125. Конституція Північної Македонії від 17 листопада 1991 року. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/const/macedon/macedon-r.htm (дата звернення: 28.12.2020)

126.Конституція Республіки Чорногорії від 19 жовтня 2007 року. URL: <http://www.skupstina.me/images/dokumenti/ustav-crne-gore.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

127.Конституція Ісландії від 24 червня 1999 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/iceland.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

128.Конституція Князівства Андорри від 02 лютого 1993 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/andorra.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

129.Конституції Князівства Ліхтейнштейн від 24 жовтня 1921 року (зі змінами). URL: <https://legalns.com/download/books/cons/liechtenstein.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

130.Конституція Монако від 17 грудня 1962 року (зі змінами 2002 року). URL: <https://legalns.com/download/books/cons/monaco.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

131.Конституція Сан-Маріно від 08 липня 1974 року (зі змінами 2002 року). URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/san-mar/sanmar-r.htm (дата звернення: 28.12.2020)

132.Конституція Італійської Республіки від 22 грудня 1947 року. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=148> (дата звернення: 28.12.2020)

133.Конституція Королівства Нідерланди від 17 лютого 1983 року (зі змінами 2005 року). URL: <https://legalns.com/download/books/cons/netherlands.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

134.Конституція Королівства Бельгії від 7 лютого 1831 року (зі змінами 1994 року). URL: <https://legalns.com/download/books/cons/belgium.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

135.Конституція Королівства Швеція від 27 лютого 1974 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/sweden.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

136.Конституція Королівства Данія від 1953 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/denmark.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

137. Конституція Люксембурга від 1868 (зі змінами 2009). URL: https://constituteproject.org/constitution/Luxembourg_2009?lang=en (дата звернення: 28.12.2020)

138. Конституція Фінляндської Республіки від 11 червня 1999 (зі змінами 2011). URL: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/ru19990731_20111112.pdf (дата звернення: 28.12.2020)

139. Конституція Литовської Республіки від 25 жовтня 1992. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm (дата звернення: 28.12.2020)

140. Конституція Латвійської Республіки від 19 червня 2014. URL: <https://www.president.lv/ru/latviiskaya-respublika/konstituciya-latvii> (дата звернення: 28.12.2020)

141. Конституція Естонської Республіки від 28 червня 1992 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/estonia.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

142. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 вересня 1949. URL: http://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru (дата звернення: 28.12.2020)

143. Конституція Королівства Іспанія від 27 грудня 1978 року. URL: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM> (дата звернення: 28.12.2020)

144. Конституція Румунії від 21 листопада 1991 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

145. Конституція Грецької Республіки від 1975 року (зі змінами 2001 року). URL: <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

146. Конституція Португальської Республіки від 02 квітня 1976 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/portugal.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

147. Конституція Болгарської Республіки від 12 липня 1991 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/bulgaria.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

148.Конституція Республіки Кіпр від 16 серпня 1960 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/cyprus.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

149.Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 року. URL: https://legalns.com/download/books/cons/czech_republic.pdf (дата звернення: 28.12.2020)

150.Конституція Угорщини від 18 квітня 2011 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/hungary.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

151.Конституція Республіки Польща від 02 квітня 1997 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/poland.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

152.Конституція Словацької Республіки від 01 вересня 1992 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/slovakia.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

153.Конституція Республіки Хорватії від 22 грудня 1990 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/croatia.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

154.Конституція Республіки Словенія від 23 грудня 1991 року. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/slovenia/sloven-r.htm (дата звернення: 28.12.2020)

155.Конституція Азербайджанської Республіки від 2 листопада 1995 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/azerbaijan.pdf> (дата звернення: 28.12.2020)

156.Конституція Аргентинської Республіки від 22 серпня 1994 року (зі змінами 1998 року). URL: http://www.servat.unibe.ch/icl/ar00000_.html (дата звернення: 28.12.2020)

157.Конституція Федеративної Республіки Бразилія від 05 жовтня 1988 року. URL: <http://www.krugosvet.ru/enc/gosudarstvo-i-politika/braziliya-konstitutsiya> (дата звернення: 28.12.2020)

158.Конституція Республіки Нігерії від 1999 року. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=179202 (дата звернення: 28.12.2020)

159.Конституція Республіки Руанди від 26 травня 2003 року. URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=194315 (дата звернення: 28.12.2020)

160. Конституція Республіки Сенегал від 25 травня 2007 року. URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=181178 (дата звернення: 28.12.2020)

161. Конституція Турецької Республіки від 7 листопада 1982 року (зі змінами 1995 року). URL: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> (дата звернення: 28.12.2020)

162. Конституція Республіки Казахстан від 30 серпня 1995 року. URL: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution (дата звернення: 28.12.2020)

163. Конституція Народної Республіки Бангладеш від 26 березня 1971 року (зі змінами 2004 року). URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=25> (дата звернення: 28.12.2020)

164. Конституція Російської Федерації від 12 грудня 1993 року (зі змінами). URL: <http://www.constitution.ru/> (дата звернення: 28.12.2020)

165. Конституція Республіки Білорусь від 1994 року. URL: <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/> (дата звернення: 28.12.2020)

166. Конституція Республіки Молдова від 27 серпня 1994 року (зі змінами 2006 року). URL: <http://www.presedinte.md/rus/constitution> (дата звернення: 28.12.2020)

167. Основний закон Китайської народної республіки від 1982 року. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=31> (дата звернення: 28.12.2020)

168. Конституція Монголії від 13 січня 1992 року. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=33>

169. Конституція Індії від 26 січня 1950 року (зі змінами 1992 року). URL: https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/india/india--r.htm (дата звернення: 28.12.2020)

170. Конституція Індонезії від 18 серпня 1945 року (зі змінами 2002 року). URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=29> (дата звернення: 28.12.2020)

171. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР (зі змінами від 03.09.2019) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.12.2020)

172. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1479382612383138> (дата звернення: 28.12.2020)

173. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1992 № 2135-XII (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 28.12.2020)

174. Кримінальний кодекс України: закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.12.2020)

175. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: закон України від 23.12.1993 року № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

176. Про попереднє ув'язнення: закон України від 30.06.1993 року № 3352-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (дата звернення: 28.12.2020)

177. Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України від 11.07.2003 року № 1129-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/print1509541766156186> (дата звернення: 28.12.2020)

178. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.12.2020)

179. Про поштовий зв'язок: закон України 04.10.2001 року № 2759-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

180. Про телекомунікації: закон України 18.11.2003 року № 1280-IV (зі змінами). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (дата звернення: 28.12.2020)

181. Про інформацію: закон України від 02.10.1992 року № 2657-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 28.12.2020)

182. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: закон України від 16.11.1992 року № 2782-XII (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (дата звернення: 28.12.2020)

183. Про інформаційні агентства: закон України від 28.02.1995 року № 74/95-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.12.2020)

184. Про доступ до публічної інформації: закон України від 13.01.2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939> (дата звернення: 28.12.2020)

185. Про державну таємницю: закон України від 21.01.1994 року № 3855-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

186. Про правовий режим надзвичайного стану: закон України від 16.03.2000 року № 1550-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (дата звернення: 28.12.2020)

187. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 28.12.2020)

188. Про національну безпеку України: закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 28.12.2020)

189. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: закон України 05.10.2017 року № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

190. Про розвідку: закон України від 17 вересня 2020 року № 912-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

191. Про контррозвідувальну діяльність: закон України від 26.12.2002 року № 374-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

192. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: закон України від 23.02.2006 року № 3475-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475> (дата звернення: 28.12.2020)

193. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: закон України 15.04.2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

194. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: закон України від 20.10.2014 року № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 28.12.2020)

195. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку: постанова КМ України від 05.03.2009 року № 270. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-%D0%BF> (дата звернення: 28.12.2020)

196. Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг: постанова КМ України від 11.04.2012 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/295-2012-%D0%BF> (дата звернення: 28.12.2020)

197. Про затвердження Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2013 року № 1304/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1110-13> (дата звернення: 28.12.2020)

198. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 року № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18> (дата звернення: 28.12.2020)

199. Бурау Н.І. Основи наукових досліджень: Організація наукових досліджень: конспект лекцій для студентів – магістрантів приладобудівного факультету. К.: НТУУ «КПІ». 2007. 33 с. URL: https://kafpson.kpi.ua/Arhiv/Bureau/lecture_ond.pdf

200. Кельман М.С. Методологічна розвідка змісту об'єкта і предмета юридичної науки. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. № 824. С. 248-252

201. Колісник В.П. Барабаш Ю.Г. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Х.:Право. 2008. 416 с.

202. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник за ред. Зайчука О.В., Оніщенко Н.М. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер. 2008. 688 с.

203. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. К.: Кондор. 2006. 206 с.

204. Міцкевич Л.А. Синергетичні основи порівняльного правознавства. Порівняльне правознавство. №1-2. 2013. С. 249-254

205. Мокін Б.І., Мокін О.Б. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ. 2014. 180 с.

206. Рассоха І.М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» для студентів 5 курсу денної форми навчання освітнього-кваліфікаційного рівня «магістр» спеціальностей 8.050106, 8.03050901 «Облік і аудит», 8.050201 «Менеджмент організацій», 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)». Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ. 2011. 76 с.

207. Словник української мови: в 11 томах. Том 4. 1973. URL: <http://sum.in.ua/>

208. Філософський енциклопедичний словник. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slo_vnyuk.pdf (дата звернення: 28.12.2020)

209. Словник української мови: в 11 томах. Том 9. 1978. URL: <http://sum.in.ua/>

210. Словник української мови: в 11 томах. Том 7. 1976. URL: <http://sum.in.ua/>

211. Козюбра М.І., Погребняк С.П., Цельєв О.В. та ін. Загальна теорія права: підручник за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте. 2015. 392 с.

212. Гусарєв С.Д., Тихомиров О.Д., Білозьоров Є.В та інші. Теорія держави та права : навч. посіб. К.: НАВС, Освіта України. 2017. 320 с.

213. Саміло Г.О. Теорія держави і права: навчальний посібник.. Запоріжжя: Просвіта. 2010. 348 с.

214. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: МАУП. 2003. 240 с. Бібліогр.: С. 229–232

215. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В., та ін. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право. 2009. 584 с.

216. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер. 2004.

217. Пушкіна О.В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. д. юр.наук: 12.00.02. Харків. 2008. 38 с.

218. Назаров В.В. Обмеження конституційних прав людини в кримінальному провадженні: автореферат дис. ... докт. юр.наук: 12.00.09. Дніпропетровськ. 2009. 16 с.

219. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 5-те вид., опрацьоване і доповн. Львів: БаК. 2014. XIV. 530 с.

220. Словник української мови: в 11 томах. Том 3. 1972. URL: <http://sum.in.ua/>

221. Кириченко В.М., Куракін О.М. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2010. 264 с.

222. Юридична енциклопедія: В 6 т. Шемшученко Ю.С. (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.». 1998. URL: http://leksika.com.ua/14241112/legal/pripis_pravoviy

223. Шестопалова Л.М. Теорія держави і права: навчальний посібник-довідник, Київ, 2011. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Edu/ForStudents/TheoryLawState/Law/Content/Essence.html>

224. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами): підручник. К.: Кондор. 2002. 353 с.

225. Лисенков С.Л., Копейчиков В.В. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер. 2002. 368 с. Бібліогр.: С. 358-364

226. Про громадянство України: закон України від 18.01.2001 року № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

227. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: закон України 22.09.2011 року № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773> (дата звернення: 28.12.2020)

228. Інформаційний ресурс. URL: <https://nkrzi.gov.ua> (дата звернення: 28.12.2020)

229. Словник української мови: в 11 томах. Том 5. 1974. URL: <http://sum.in.ua/>

230. Словник української мови: в 11 томах. Том 10. 1979. URL: <http://sum.in.ua/>

231. Голубовська І.О., Шовковий В.М., Лефтерова О.М. та інші. Багатомовний юридичний словник-довідник. К.: Вид-поліграфічний центр «Київський університет». 2012. 543 с.

232. Господарський кодекс України: закон від 16.01.2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

233. Основи законодавства України про охорону здоров'я: закон України 19.11.1992 року № 2801-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

234. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: закон України 05.07.2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

235. Про нотаріат: закон України 02.09.1993 року № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 28.12.2020)

236. Про страхування: закон України 07.03.1996 року № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

237. Про банки і банківську діяльність: закон України 07.12.2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

238. Словник української мови: в 11 томах. Том 2. 1971. URL: <http://sum.in.ua/>

239. Про електронні документи та електронний документообіг: закон України від 22.05.2003 року № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 28.12.2020)

240. Словник української мови: в 11 томах. Том 8. 1977. URL: <http://sum.in.ua/>

241. Інформаційний ресурс. URL: http://www.ukrtelecom.ua/services/customers/telegraph_new (дата звернення: 28.12.2020)

242. Про радіочастотний ресурс України: закон України від 01.06.2000 року № 1770-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-14> (дата звернення: 28.12.2020)

243. Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України: постанова КМ України від 03.09.2014 року № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2014-%D0%BF> (дата звернення: 28.12.2020)

244. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 16.11.2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

245. Боняк В.О., Завгородній В.А., Самотуга А.В. та ін. Конституційне право України : навч. посібник для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2017. 293 с.

246. Пацкан В.В. Способи забезпечення прав та свобод людини та громадянина. Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Право». Вип.1-2. 2013. С.16-24

247. Кравченко В.В. Конституційне право України: навчальний посібник. Вид. 3-тє, виправл. та доповн. К.: Атіка. 2004. 512 с.

248. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: закон України від 01.07.2010 року № 2411-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 28.12.2020)

249. Про комітети Верховної Ради України: закон України від 04.04.1995 року № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

250. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: постанова ВР України від 29.08.2019 року №19-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

251. Про внесення змін до Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»: законопроект від 04.09.2018 року № 9042. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/jh6z600i?an=4> (дата звернення: 28.12.2020)

252. Про внесення змін до КПК України та КК України (щодо вдосконалення порядку застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження): законопроект від 17.01.2019 року № 9484. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65354 (дата звернення: 28.12.2020)

253. Головне науково-експертне управління Апарату ВР України – офіційний веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_pidrozdil2?pidid=1227 (дата звернення: 28.12.2020)

254. Про моніторинг телекомунікацій: законопроект № 4042. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=15657 (дата звернення: 28.12.2020)

255. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27.01.2016 р «Про Стратегію кібербезпеки України»: указ Президента України від 15.03.2016 року № 96/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

256. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України: указ Президента України від 25.02.2017 року № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення: 28.12.2020)

257. Про затвердження «Національної стратегії у сфері прав людини»: указ Президента України від 25.08.2015 року №501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

258. Про Кабінет Міністрів України: закон України від 27.02.2014 року № 794-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

259. Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України: постанова КМ України від 30.06.2015 року № 460. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

260. Концепція розвитку телекомунікацій в Україні: розпорядження КМ України від 07.06.2006 року № 316-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-2006-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

261. Про затвердження Положення про Мін'юст України: постанова КМ України від 02.07.2014 року № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

262. Стратегічний план діяльності Мін'юсту України на 2021-2023 роки», затверджений Міністром юстиції України 17.08.2020 року. URL: https://minjust.gov.ua/objectives_of_public_policy (дата звернення: 28.12.2020)

263. Клімова Г.П. Права і свободи людини в Україні: класифікація, гарантії реалізації. Державне будівництво та самоврядування. Вип. № 11. 2006. С. 184-193. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2542/1/Klimova_184.pdf

264. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України»: указ Президента України від

06.12.2001 року № 1193/2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1193/2001>
(дата звернення: 28.12.2020)

265. Кримінальний кодекс УРСР, введений в дію законом УРСР «Про затвердження Кримінального кодексу Української РСР» від 28.12.1960 № б/н URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

266. Інформаційний ресурс. Інформація про програми «Talklog», «MobileTool», «WardenCam» «TrackView», «MoonSpy», «Neospy», «Flexispy», «Mobile Monitoring». URL: <https://androidinfo.ru/android-pomosch/240-stanshpionom-s-pomoschju-programmy-mobiletool.html> (дата звернення: 28.12.2020)

267. Інформаційний ресурс. Інформація про програми «EAGLE Security FREE.», «Darshak», «Android IMSI-Catcher Detector» URL: <https://cryptoworld.su>

268. Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації: указ Президента України від 23.11.2011 року № 1067/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067/2011#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

269. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: закон України 05.07.1994 року № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

270. Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації: постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 року № 669. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

271. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: закон України від 23.06.2005 року № 2713-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

272. Про Державну прикордонну службу України: закон України від 3.04.2003 року № 661-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

273. Про Державне бюро розслідувань: закон України від 12.11.2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

274. Про прокуратуру: закон України від 14.10.2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

275. Єдиний реєстр судових рішень – офіційний веб-сайт: URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 28.12.2020)

276. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: закон України від 04.03.1998 року № 160/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text>(дата звернення: 28.12.2020)

277. Про Службу безпеки України: закон України від 25.03.1992 року № 2229-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

278. Генеральна прокуратора України: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html> (дата звернення: 28.12.2020)

279. Про статус народного депутата: закон України 17.11.1992 року № 2790-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

280. Про введення воєнного стану в Україні»: указ Президента України від 26.11.2018 року № 393/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/2018#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

281. Конвенція про кіберзлочинність: міжнародний документ від 23.11.2001 року, Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення 28.12.2020)

282. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: закон України від 07.09.2005 року № 2824-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15/print> (дата звернення 28.12.2020)

283. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: міжнародний документ від 28.01.1981 року, Рада Європи. URL: (дата звернення 28.12.2020)

284. Про ратифікацію Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних стосовно органів нагляду та транскордонних потоків даних: закон України від 06.07.2010 року № 2438-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2438-17#Text> (дата звернення 28.12.2020)

285. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): закон України від 07.02.2019 року № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n6> (дата звернення: 28.12.2020)

286. Стосовно обробки персональних даних і захисту конфіденціальності в секторі електронних засобів зв'язку (Директива про конфіденційність і електронних засобах зв'язку): директива Європейського парламенту і Ради ЄС від 12 липня 2002 року № 2002/58/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b34#Text (дата звернення: 28.12.2020)

287. Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних)»: регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) від від 27.04.2016 року № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 28.12.2020)

288. Про законне перехоплення телекомунікацій: резолюція Ради (96/C 329/01) від 17.01.1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_235 (дата звернення: 28.12.2020)

289. Про оперативні запити правоохоронних органів стосовно громадських телекомунікаційних мереж та послуг (ENFOPOL): резолюція Ради від 20.06.2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_234 (дата звернення: 28.12.2020)

290. Про затвердження нормативного документа «Технічні засоби для здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у телекомунікаційних мережах загального користування України. Загальні технічні вимоги»: наказ Служби безпеки України та Адміністрації Держспецзв'язку України від 04.09.2018 року № 1519/533. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/399084__399149

291. Про електронні комунікації: закон України 16 грудня 2020 року № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 28.12.2020)

292. DIRECTIVE (EU) 2018/1972 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 11 December 2018 establishing the European Electronic Communications Code. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1972&from=EN> (дата звернення: 28.12.2020)

293. U.S. intelligence mining data from nine U.S. Internet companies in broad secret program. The Washington Post (6 June 2013). Архівовано 09.06.2013 року. URL: https://www.washingtonpost.com/investigations/us-intelligence-mining-data-from-nine-us-internet-companies-in-broad-secret-program/2013/06/06/3a0c0da8-cebf-11e2-8845-d970ccb04497_story.html?hpid=z1 (дата звернення 28.12.2020)

294. Как устроен СОПМ? URL: <https://rspectr.com/articles/515/kak-ustroen-sorm> (дата звернення 28.12.2020)

295. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік: указ Президента України від 26.05.2020 року №203/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2032020-33861> (дата звернення: 28.12.2020)

296. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: указ Президента України від 06.06.2016 року № 240/216. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137> (дата звернення 28.12.2020)

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАТВЕРДЖУЮ

Першій проректор Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор
Станіслав ГУСАРЄВ

червня 2020 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертації Черевко Марини
Олександрівни на тему «Конституційне право людини на таємницю
листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та
його забезпечення в Україні» в освітній процес та науково-дослідну
діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри конституційного права та прав людини, доктора юридичних наук, доцента, Калиновського Б.В. (голова комісії); завідувача кафедри теорії держави та права, кандидата юридичних наук, доцента Завального А.М.; завідувача кафедри філософії права та юридичної логіки, кандидата юридичних наук, доцента Кравця В.М. склала цей акт про те, що результати дисертації Черевко Марини Олександрівни за темою «Конституційне право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його забезпечення в Україні» (спеціальність 081 – «Право») впроваджені в освітній процес та науково-дослідну роботу академії.

1. Матеріали дисертації Черевко Марини Олександрівни використовуються в освітньому процесі та науково-дослідній діяльності професорсько-викладацьким складом та науковими працівниками академії при підготовці наукових видань, а також при проведенні лекційних, семінарських та практичних занять із здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін «Конституційне право», «Права та свободи людини і громадянина», «Право Європейського Союзу».

2. Результати дисертації Черевко М.О. відображені у науково-практичних та навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і «магістр» з вищезазначених дисциплін, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

7. Черевко М.О. Міжнародні стандарти у сфері забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні: тези міжн. наук.-практ. конф. «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку», (Україна, м. Харків, 2–3 серпня 2019 р.), м. Харків: Східно-українська наукова юридична організація, 2019. С.42-45;

8. Черевко М.О. Парламентський контроль як гарантія забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні: тези міжн. наук.-практ. конф. «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики», (Україна, м. Одеса, 9-10 серпня 2019 р.), м. Одеса: Причорноморська фундація права, 2019. С.13-16;

9. Черевко М.О. Забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в кіберпросторі України як протидія в гібридній війні: тези міжн. наук.-практ. конф. «Виклики гібридної війни: інформаційний вимір» (Литовська Республіка, м. Вільнюс, 16–17 серпня 2019 р.), м. Вільнюс, 2019. С.128-132.

Члени комісії:

Завідувач кафедри конституційного права
та прав людини НАВС,
доктор юридичних наук, доцент

 Богдан КАЛИНОВСЬКИЙ

Завідувач кафедри теорії держави та права НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

 Андрій ЗАВАЛЬНИЙ

Завідувач кафедри філософії права та юридичної логіки НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

 Віталій КРАВЕЦЬ

1. Черевко М.О. Доктринальні дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, та його забезпечення в Україні / М.О. Черевко. Науковий журнал «Конституційно-правові академічні студії». Ужгород, 2019, № 1. С. 63-69;
2. Черевко М.О. Право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в зарубіжних країнах: конституційно-правовий аналіз (ЄС і НАТО) / М.О. Черевко. Міжнародне правове видання «Visegrad Journal on Human Rights». Братислава, 2019, № 4. С.156-161;
3. Maryna Cherevko. Constitutional human right to the secret of correspondence in the states of the american space. International scientific journal "Internauka". Series: "Juridical Sciences", 2019, №1. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2019-1-4629>;
4. Maryna Cherevko. The prevention of corruption as a guarantee for the ensuring of the constitutional right of human to the secret of correspondence in Ukraine / Collective monograph «Institutionalization of public-legal relations in the field of prevention of corruption: the experience of the countries of the Eastern and Western traditions of law (universal theoretical basis for the profile anti-corruption law of Ukraine)» Grant project PJ4\17 0117U007203 «Corruption prevention act of Ukraine: scientific and methodological justification of ensuring the effectiveness and efficiency of provisions implementation»), 2019, Riga. P.342-364;
5. Черевко М.О. Конституційне право людини на таємницю листування та телефонних розмов в Україні: ретроспективний аналіз (XX – поч. XXI ст.): матеріали VIII-их наук. читань, присвячених пам'яті акад. В.В. Конейчикова, (Україна, м. Київ, 22 листопада 2018 р.), Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С.236-238.
6. Черевко М.О. Перспективи удосконалення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в умовах євроінтеграції України: матеріали наук.-практ. круглий стіл, присвячений Дню Конституції України «Конституція України в умовах сьогодення», (Україна, м. Київ, 24 червня 2019 р.), Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С.232-235;

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

вул. Житлянська, 14, м. Київ, 01033, тел. (044) 238-11-19, факс 238-13-37
web: <http://www.ccu.gov.ua>

№ _____

На № _____

від _____

АКТ

упровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри конституційного права та прав людини, Національної академії внутрішніх справ Черевко Марини Олександрівни на тему: „Конституційне право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його забезпечення в Україні“ на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 – право

В Конституційному Суді України опрацьовано матеріали дисертаційного дослідження Черевко Марини Олександрівни на тему: „Конституційне право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його забезпечення в Україні“, здійсненого на кафедрі конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ.

Наукове дослідження стану та розвитку гарантування державою конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні має вагомe значення для подальшого посилення контролю держави за забезпеченням конституційного права людини на таємницю кореспонденції та знаходження оптимального балансу між захистом інтересів людини, держави та інтересів суспільства в цілому.

Автор проаналізував перспективи удосконалення забезпечення конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах євроінтеграції України та надав рекомендації щодо удосконалення національного законодавства, що регулює правовідносини, пов'язані з інститутом таємниці кореспонденції.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Марина Черевко. Доктринальні дослідження конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, та його забезпечення в Україні. *Науковий журнал «Конституційно-правові академічні студії»*. 2019. № 1/2019. С.63-69;
2. Maryna Cherevko. Constitutional human right to the secret of correspondence in the states of the american space. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical Sciences»*. 2019. № 1. P. 32-37 (<https://doi.org/10.25313/2520-2308-2019-1-4629>);
3. Марина Черевко. Право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в зарубіжних країнах: конституційно-правовий аналіз (ЄС і НАТО). *Міжнародне правове видання «Visegrad Journal on Human Rights»* (м. Братислава, Словацька Республіка – член ЄС, реєстраційний номер EV 5051/14). 2019. № 4. С.156-161;
4. Maryna Cherevko, Sergiy Khaliuk. The prevention of corruption as a guarantee for the ensuring of the constitutional right of human to the secret of correspondence in Ukraine. *Collective monograph «Institutionalization of public-legal relations in the field of prevention of corruption: the experience of the countries of the Eastern and Western traditions of law (universal theoretical basis for the profile anti-corruption law of Ukraine)»*. Grant project PJ4\17 0117U007203 «Corruption prevention act of Ukraine: scientific and methodological justification of ensuring the effectiveness and efficiency of provisions implementation». Riga, the Republic of Latvia. 2019. P.342-364 (частина монографії);
5. Марина Черевко. Історія розвитку конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні: Матеріали *Всеукраїнської наукової конференції: «Вітчизняна наука на*

зламів епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. м. Переяслав-Хмельницький. 2018. № 43. С.74-82;

6. Марина Черевко. Конституційне право людини на таємницю листування та телефонних розмов в Україні: ретроспективний аналіз (XX – поч. XXI ст.): *Матеріали VIII-ї наукових читань, присвячених пам'яті академіка В.В. Копейчикова*. Національна академія внутрішніх справ. м. Київ. 22 листопада 2018. С.236-238;

7. Марина Черевко. Забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні в умовах євроінтеграції: *Круглий стіл, присвячений Всеукраїнському тижню права «Забезпечення прав людини в контексті інтеграційних процесів України»*. Національна академія внутрішніх справ. м. Київ. 29 листопада 2018. С. 232-235;

8. Марина Черевко. Перспективи удосконалення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в умовах євроінтеграції України. *Науково-практичний круглий стіл, присвячений Дню Конституції України «Конституція України в умовах сьогодення»*. Національна академія внутрішніх справ. м. Київ. 24 червня 2019. С.232-235;

9. Марина Черевко. Міжнародні стандарти у сфері забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні. *Міжнародна науково-практична конференція на тему «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку»*. Східно-українська наукова юридична організація. м. Харків. 2–3 серпня 2019. С.42-45;

10. Марина Черевко. Парламентський контроль як гарантія забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в Україні. *Міжнародна науково-практична конференція на тему «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики»*. Причорноморська фундація права. м. Одеса. 9-10 серпня 2019. С.13-16;

11. Марина Черевко. Забезпечення конституційного права людини на таємницю кореспонденції в кіберпросторі України як протидія в гібридній війні.

Міжнародна науково-практична конференція «Виклики гібридної війни: інформаційний вимір». м. Вільнюс. Литовська Республіка. 16–17 серпня 2019. С.128-132;

12. Марина Черевко. Сучасна методологія дослідження конституційних прав людини в Україні: перспективи та пріоритети. *Міжнародна науково-практична конференція «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети»*. Херсон. Видавничий дім «Гельветика». 2017. С.49-52.

Додаток Г

ПРОЄКТ

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про внесення змін до Конституції України
(щодо гарантій права людини на таємницю кореспонденції)

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 202 __, № __, ст. __)

Верховна Рада України **постановляє:**

I. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141) такі зміни:

Статтю 31 викласти в наступній редакції:

«Стаття 31. Право людини на таємницю кореспонденції непорушне. Кожному гарантується таємниця кореспонденції: листів, голосових, телефонних, радіо та інших повідомлень.

Втручання в таємницю кореспонденції, що є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту держави, для запобігання заворушенням, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, здійснюється згідно із законом, та на підставі рішення спеціально уповноваженого органу чи суду, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінального провадження, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Кожен зобов'язаний вжити всіх можливих заходів захисту кореспонденції від несанкціонованого доступу до неї сторонніх осіб чи комп'ютерних систем.».

II. Цей Закон набирає чинності з «__»____202__ року.

III. Кабінету Міністрів України протягом року з дня опублікування цього Закону:

- привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
- забезпечити приведення нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у відповідність із цим Законом.

Президент України
Попередньо схвалений
Верховною Радою
України

«__» _____ 20__ року

м. Київ

«__» _____ 20__ року

№ _____ - _____

Додаток Д

Відомості про кримінальні правопорушення, досудове розслідування у яких здійснюється органами Національної поліції (Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, ст.163 КК України)
за період з червня 2018 по червень 2020 рр.

Період	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді			Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом	Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито		Кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)
	Всього:	за ст.163 КК України	співвідношення у %		Всього:	у т.ч. за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України	
червень 2018	4264	7	0,16	0	4	4	7
липень 2018	5073	8	0,16	0	4	4	8
Серпень 2018	5782	11	0,19	0	4	4	11
Вересень 2018	6119	13	0,21	0	4	4	13
жовтень 2018	6695	13	0,19	0	5	5	13
листопад 2018	7105	15	0,21	1	6	6	14
грудень 2018	6901	11	0,16	1	11	11	10
січень 2019	823	2	0,24	0	1	1	2
лютий 2019	1641	6	0,37	1	1	1	5
березень 2019	2521	5	0,20	0	1	1	5
квітень 2019	3192	5	0,16	1	2	2	4
травень 2019	3864	6	0,16	1	2	2	5
червень 2019	4277	8	0,19	2	3	3	6
липень 2019	5109	12	0,23	2	5	5	10

серпень 2019	5609	12	0,21	3	6	6	9
вересень 2019	5867	11	0,19	3	7	7	8
жовтень 2019	6547	13	0,20	4	8	8	9
листопад 2019	7057	12	0,17	4	9	9	8
грудень 2019	6944	13	0,19	4	11	11	9
січень 2020	924	5	0,54	0	0	0	5
лютий 2020	1807	10	0,55	0	1	1	10
березень 2020	2427	12	0,49	0	2	2	12
квітень 2019	2830	11	0,39	0	3	3	11
травень 2020	3314	16	0,48	0	4	4	16
червень 2020	3341	15	0,45	0	7	7	15
Всього:	*	*	*	27	111	111	*

Звідси, в органах Національної поліції за період з червня 2018 по червень 2020 року обліковано - **153 кримінальних правопорушень за ст.163 КК України**, з них:

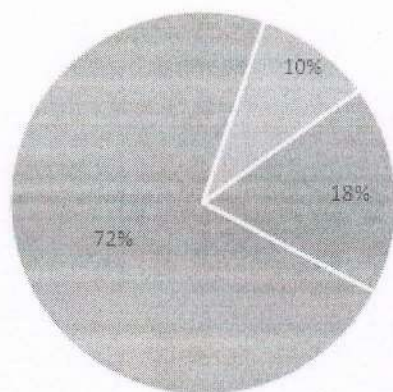
27 – направлено справу до суду з обвинувальним актом;

111 – справу закрито, 15 – справ, рішення не прийняте.

В середньому обліковано правопорушень за ст.163 КК України у співвідношенні до загальної кількості – 0,27 %.

Малюнок № 1

Відомості щодо кримінальних правопорушень, досудове розслідування яких здійснювалося органами Національної поліції за ст.163 КК України в період з червня 2018 по червень 2020 року

■ справу направлено з обвинувальним актом до суду ■ справу закрито ■ рішення не прийняте